

DE ERSTE EKSEMPLAAR MAG ONDER
GEEN OMSTANDIGHEDEN UIT DIE
BIBLIOTHEEK VERWYDER WORD NIE

UOVS-SASOL-BIBLIOTHEEK 0124553

111028978602220000010

71/208

DIE SENDINGAKTIWITEITE VAN DIE NED. GEREK. KERK
IN DIE ORANJE-VRYSTAAT TOT 1910

deur

Arie Gerhardus Oberholster

Verhandeling voorgelê ter gedeeltelike vervulling
van die vereistes vir die graad Magister Artium
in die Fakulteit van Lettere en Wysbegeerte,
Departement Geskiedenis, aan die
Universiteit van die Oranje-Vrystaat

Studieleier: Prof. dr. J. J. Oberholster

BLOEMFONTEIN
1970

HIERDIE EKSEMPLAAR MAG ONDER
GEEN OMSTANDIGHEDEN UIT DIE
BIBLIOTHEEK VERWYDER WORD NIE

Universiteit van die Oranje-Vrystaat

LIBRARY

28-26-1971
124553

No. _____

BIBLIOTHEEK

I N H O U D S O P G A W E

VOORWOORD	iii
-------------------	-----

AFDELING A

DIE BINNELANDSE SENDING

HOOFSTUK I

Die sendingbenadering in die Oranje-Vrystaat voor die stigting van die N.G.Kerk in 1864 . ..	1
---	---

HOOFSTUK II

Die sinode van die N.G.Kerk in die Oranje- Vrystaat en die sending	30
--	----

HOOFSTUK III

Die sending in Witsieshoek	47
-----------------------------------	----

HOOFSTUK IV

Die totstandkoming van gemeentelike sending- werk	72
--	----

HOOFSTUK V

Die sending in veranderde omstandighede: 1900 - 1910	108
---	-----

AFDELING B

DIE BUITELANDSE SENDING

HOOFSTUK VI

Die totstandkoming van die Oranje-Sending in Noordoos-Rhodesië	134
---	-----

HOOFSTUK VII

Die uitbreiding van die Oranje-Sending onder die vleuels van die Kaapse Kerk	151
---	-----

HOOFSTUK III

Selfstandigheid vir die Oranje-Sending in Noordoos-Rhodesië	178
--	-----

BIBLIOGRAFIE	193
----------------------	-----

V O O R W O O R D

Met hierdie studie is 'n poging aangewend om 'n oorsig te gee van die werk wat die N. G. Kerk in die Oranje-Vrystaat gedurende die periode 1864 tot 1910 ten opsigte van die sending binnelands sowel as buitelands gedoen het. Die binnelandse sending val in twee dele uiteen, naamlik die gemeentelike sending en die sending in Witsieshoek. Die buitelandse sending behels die werk in Noordoos-Rhodesië, wat tot en met 1910 beperk was tot vyf stasies. Hierdie vyf stasies het egter 'n baie groot gebied gedek.

Verskeie probleme het opgeduik, want baie oorspronklike dokumente wat op hierdie saak betrekking het, het verlore geraak, veral wat die periode voor en tydens die Tweede Vryheidsoorlog betref. Dit is dan ook die rede waarom so herhaaldelik teruggeval moes word op die Acta Synodi van die N. G. Kerk in die Oranje-Vrystaat en De Fakkel, amptelike orgaan van die Kerk.

Aan die persone en instansies wat dit vir my moontlik gemaak het om hierdie studie te voltooi wil ek 'n woord van opregte dank rig. Vergun my dit ook om 'n paar persone uit te sonder vir 'n besondere dankwoord. In die eerste plek wil ek dan die naam noem van my studieleier, prof. dr. J. J. Oberholster en hom bedank vir sy wyse leiding en onuitputlike geduld. Dan ook 'n woord van dank aan personeel van die N.G.Kerkargief in Bloemfontein en in Kaapstad en die personeel van die Vrystaatse staatsargief in Bloemfontein. Ek wil bedank ds. en mev. Nico Basson van Witsieshoek vir hulle gasvryheid en vir fotomateriaal wat hulle beskikbaar gestel het. 'n Woord van besondere waardering aan mnr. Hennie Groenewald wat die afrolwerk behartig het.

In die laaste instansie wil ek my vrou bedank vir die wesenlike aandeel wat sy aan die deurvoer van hierdie taak gehad het. Ek kan, sonder om te huigel, verklaar dat hierdie taak sonder haar ondersteuning nog onafgehandel sou gewees het.

A. G. Oberholster,
BLOEMFONTEIN, 1970.

AFDELING ADIE BINNELANDSE SENDINGHOOFSTUK IDIE SENDINGBENADERING IN DIE ORANJE-VRYSTAATVOOR DIE STIGTING VAN DIEN.G.KERK IN 1864

Die eerste geslag Vrystaters was immigrante, dit wil sê trekboere en Voortrekkers wat hulle met verloop van tyd tussen die Oranje- en die Vaalrivier gevestig het. Hulle sendingbenadering ten opsigte van die inheemse rasse, hoofsaaklik ongekerstende Bantoe, is bepaal deur veral drie faktore: hul tradisionele lewensbeskouing teenoor die nie-blanke rasse; die sendingaksie in die Kaapkolonie wat hul koms na die Transgariep voorafgegaan het; en die omstandighede waarin hulle onder hierdie rasse in die Transgariep geplaas is. Geen ware beeld van die sendingaksie in die Oranje-Vrystaat kan dus gevorm word nie, tensy dit teen die agtergrond van hierdie faktore geprojekteer word.

(a) Die tradisionele lewensbeskouing van die Boer ten opsigte van die Nie-blanke het reeds teen die begin van die negentiende eeu uitgekristalliseer en kan saamgevat word in die moderne begrip van apartheid. Hierdie pioniers het met groot groepe Nie-blankes in aanraking gekom en het vir hulself 'n ongeskrewe gedragkode ten opsigte van die getalsterker Bantogroep geformuleer. Hierdie gedragkode het die basis gevorm van die Boer se rasse- en kleurgevoel wat later in die apartheidsgedagte saamgevat is. Tereg beweer Rhodie en Venter dan ook: „Van die diepste wortels van apartheid kan na hierdie wordingsjare teruggevoer word.”¹

(b) Die Boer se houding ten opsigte van die sending aan die begin van die negentiende eeu is grootliks die resultaat van die aard van die sendingarbeid in die Kaap-

1. Rhodie, N. J. en Venter, H. J., Die Apartheidsgedagte, p.54.

kolonie in die voorafgaande periode. In hierdie verband moet veral beklemtoon word die versuim van die N.G.kerk in die Kaapkolonie om gedurende die aanvangsperiode die heidene doeltreffend te bearbei. Dit het die opening gelaat vir sendinggenootskappe wat nie altyd met die Boere se lewensbeskouing rekening gehou het nie.

Ten spyte van genoemde versuim ten opsigte van die sending is dit baie duidelik dat hierdie saak wel die aandag van die belangheboendes geniet het. Die stigting van die verversingspos deur die Verenigde Oos-Indiese Kompanjie aan Kaap die Goeie Hoop is deur die stranding van die Haerlem voorafgegaan. Gedurende die skipbreukelinge se gedwonge verblyf van vyf maande aan die Kaap het nulle met die nie-blanke rasse langs die kus kennis gemaak. Terug in Holland het Janszen en Proot, twee van die skipbreukelinge, 'n dokument aan die Verenigde Oos-Indiese Kompanjie voorgelê waarin die Kaap as 'n verversingspos aanbeveel is. Die moontlikheid is ook daarin uitgespreek dat, as 'n goeie verstandhouding tussen die inboorlinge en die koloniste bewerkstellig kan word, dan „sal men metter tijd eenige van haer anderen tot jongens ende dienaers gebruijcken ende in Christelijcke religie optrecken waer door als Godt almachtigh dese goede saecke gelieffden te segenen....veel zielen tot de Christelijcke gereformeerde religie ende Godt toegebracht werden.“²

Alhoewel die Verenigde Oos-Indiese Kompanjie 'n suiwer handelsorganisasie was, is daar in sy Oktrooi beslis voorsiening gemaak vir die verspreiding van die Christelike godsdiens, veral deur die plasing van leraars en onderwysers op geskikte plekke in sy besittings om in die geestelike benoeftes van die bewoners te voorsien, en om die heidene op te hef.³

In sy kommentaar op Janszen en Proot se verslag het Jan van Riebeeck, wat hom aangemeld het om as „opperhoofd nae de Cabo de Bona Esperance te gaen“, toegegee dat dit

2. Godée Molsbergen, Jan van Riebeeck, Bylae VIII, p.213.

3. Warneck, G., Outline of a history of Protestant Missions, p. 43.

goed sou wees om die inboorlinge, wat hy as 'n "brutale hoop sonder concientie levende" bestempel het, die Nederlandse taal te laat leer. Hy was egter nog meer ten gunste van "de voortplantinge onser gereformeerde Christelyck religie...in welcke saecke een goet leeraer de beste dienst soude cunnen doen, als UEd: haer die onkosten gelieffden te getroosten."⁴

Dat die stigters van die verversingspos aan die Kaap die uitbreiding van die Christelike godsdienst as 'n onderdeel van hulle onderneming beskou het, blyk uit die gebed, opgestel deur die Here XVII, wat Jan van Riebeeck met hom saamgebring het en waarmee hy elke raadsvergadering moes open. God se leiding word onder andere gevra sodat onder "deze wilde en brutale menschen mogelyk zijnde Uwe ware gereformeerde Christelycke Lere metter tijt mochte voortgeplant ende verbreijt worden, tot uwens H.Naems loff ende Ere..."⁵

Ten spyte van die mooi ideale en mooi voornemens waarmee die eerste nedersetters in die Kaap aangekom het, is daar aanvanklik nie veel gedoen om die inheemse bevolking te kersten nie. Eintlik was die Gereformeerde Kerk in daardie stadium nie in staat om op te tree nie, want aanvanklik is geen predikant aangewys nie. Die geestelike werk is deur 'n sieketrooster behartig en die Kerkraad van Batavië het hom baie aan bande gelê. Die godsdiensoorloë van die sestiende eeu was nog vars in die geheue en daar is streng gewaak oor die suiwerheid van die gereformeerde leer. Gevolglik is dit as ongewens beskou dat persone wat nie behoorlik teologies onderleg was nie, met die prediking van die Woord belas sou word. Die sieketrooster moes sy geestelike arbeid dus beperk tot die lees van 'n preek, want hy is verbied om 'n oorspronklike preek te lewer.⁶

Die eerste sieketrooster, Willem Wylant, en sy opvolger, Pieter van der Stael, was egter nie onverskillig

4. Godée Molsbergen, op. cit., p.216 en p.220. Vergelyk ook Moorrees, Prof. A., Die Ned.Geref. Kerk in Suid-Afrika, p.5.

5. Moorrees, Prof. A., Die Ned.Geref. Kerk in Suid-Afrika, p.11.

6. Ibid., pp. 13-14.

teenoor die heidene nie. Eerder is dit die omstandighede wat hulle verhinder het om iets daadwerklik te bereik ten spyte van hulle eerlike pogings. Wylant skilder 'n baie donker prentjie van die inboorlinge en beskryf hulle as „een seer arm elendich volck na siel ende na lichaem; be-rooft van alle kennisse Godts...“ Alhoewel dit vir hom lyk asof dit onmoontlik is om hierdie volk „tot die kennisse der waerheyte te brengen“, erken hy dat dit vir God moontlik is om „haer te treecken uth de dusternisse en brengen se tot licht zijns soons Jesu Christi.“ Hy onderneem dan ook om sy plig te doen om hulle „uth het rijke der dusternisse“ te verlos.⁷

Dr. J. Overney, wat ds. P. Hulsenaar in 1678 as predikant aan die Kaap opgevolg het, het ook sterk getwyfel aan die Hottentot se vermoë om die Christendom te begryp. In 'n brief (ongedateerd) aan die Klassis Amsterdam verwys hy na die enkele geval waar 'n Hottentot gedoopt is en kom tot die gevolgtrekking: „...doch dese natie is teenenmael afkeerigh van onze Godtsdienst, wat middelen daertoe ooc voor desen zijn aangewent.“⁸

Die vraag kan egter ook ontstaan of die Blankes, wat die draers van die Christelike godsdiens moes wees, 'n navolgingswaardige voorbeeld gestel het. Daar is voortdurend melding gemaak van dronkenskap, ontug, vegpartye, diefstal, die gebruik van lasterlike taal en ander ergerlike sondes.⁹

As daarbenewens in aanmerking geneem word dat die sieketroosters nie altyd ywerig en onbesproke van karakter was nie, en dat die predikante wat sedert 1665 aan die Kaap gearbei het, slegs vir kort rukkes diens gedoen het, is die onbevredigende toedrag van sake ten opsigte van die sending verstaanbaar.¹⁰ Die pogings om die inboorlinge geestelik op te hef het langsamerhand verflou en uiteindelik feitlik doodge-loop.

7. Spoelstra, C., Bouwstoffen I, p.4: Willem Wylant aan Klassis Amsterdam d.d. 20/4/1655.

8. Ibid., p. 28.

9. Moorrees, op. cit., pp. 26-27.

10. Du Plessis, J., Christian Missions, p. 32.

Dit beteken egter nie dat daar glad niks voor die herlewing op sendinggebied in die laaste kwart van die agtiende eeu bereik is nie. Die eerste slaweskool het reeds in 1658 in Kaapstad tot stand gekom en het sekerlik 'n belangrike rol vervul in verband met die kerstening van hierdie groep mense, want hulle is veral onderrig in die Hollandse taal en uit die Bybel. Dit wil voorkom of hierdie skool in 'n vroeë stadium selis deur Hottentot-kindere bygewoon is.¹¹

Voorts maak ds. Petrus Kalden in 1697 in 'n brief aan die Klassis Amsterdam melding van sogenaamde heidene wat hulle aan die „Christen geloof overgeven en laeten doopen.“¹² Ds. Kalden het hom beslis die lot van die on-gekerstende rasse wat nog „sitten in so een duystere onkunde, buyten kennis van den waren God“ aangetrek, en selfs 'n poging aangewend om hul taal te bemeester en hulle so van diens te wees.¹³

Al hierdie mislukte pogings dui dat die Kerk nie heeltemal toegerus was om die plaaslike sendingwerk te onderneem nie. Dit kan die Kerk dan ook nie ten laste gelê word dat hy laks of onverskillig in hierdie verband was nie. Wat die Kerk egter wel ten laste gelê kan word, is dat hy die werk van ander wat hulle daartoe geroepe gevoel het om die heidene te bearbei en oor die middele beskik het om dit te doen, gedwarsboom het.

In hierdie verband kan gewys word op die werk van Georg Schmidt van die Duitse Morawiese Sendinggenootskap, wat in 1737 in aanvang geneem het. Georg Schmidt is by sy aankoms aan die Kaap vriendelik ontvang deur die goewerneur terwyl verskeie mense hom oor die weg gehelp het totdat hy hom in April 1738 in Baviaanskloof gevestig het.¹⁴ Hy het egter spoedig ongewild geraak by die gewone burger en die kerklike owerheid. Sy ongewildheid by die gewone burger is waarskynlik toe te skrywe aan sy uitgesprokenheid

11. Coetzee, J. C., Onderwys in Suid-Afrika, p. 404.

12. Spoelstra, op. cit., p. 32. vergelyk ook p. 35.

13. Ibid., p.37. Vergelyk ook p. 57.

14. Georg Schmidt en sy Opvolgers, pp. 2, 6-9.

oor sonde.¹⁵ Sy ongewildheid by die Kerk was egter 'n veel ernstiger saak. Die predikante van die Kaapse Kerk was die mening toegedaan dat Schmidt nie die reg gehad het om te doop nie. Schmidt het hom egter hierdie reg toegeëien nadat hy in Maart 1742 die skriftelike Akte van Ordening van graaf Zinzendorf ontvang het.

Toe Schmidt daartoe oorgaan om 'n aantal van sy leerlinge te doop, het 'n storm oor sy kop losgebars. Die gevestigde Kerk het dit as wederregtelike inbreuk op sy regte beskou. Daar is toe ook redes aangevoer waarom „dese soogenaamde Hottentot-bekeerder in het geheel niet is bevoegt om heidenen te onderwysen.”¹⁶

Die oorsprong van die ontevredenheid met Schmidt moet gesoek word in die veldtog teen die Evangeliese Broederskerk wat toe in Europa aan die gang was en wat na die Kaap oorgewaai het. Teen Schmidt se persoonlike bekwaamheid kon niks ingebring word nie, want hy is tog immers voor sy koms na die Kaap deur gereformeerde predikante geëksamineer, en hy het hulle tevrede gestel.¹⁷ Die besoek aan die Kaap van twee lede van die Evangeliese Broedergemeente het nie veel bygedra om die saak in die reine te bring nie. Die kleinlike saad van agterdog was reeds gesaai, en Schmidt moes voor die Goewerneur en lede van die Politieke Raad verskyn.

Alhoewel Schmidt hom waardig gedra het, was hy diep ontsteld oor die uitspraak dat hy nie die doop mag bedien nie, maar slegs die predikante van die Kaapse Kerk. Die veldtog teen hom het sy werk sodanig benadeel dat hy op 28 Januarie 1744 na Europa teruggekeer het. Die werk wat Schmidt begin het, kon eers in 1792 voortgesit word.¹⁸

Watter argumente nou ook al teen Schmidt aangevoer is, bly die praktiese implikasie van die optrede teen hom dat die Kerk veeleer die inboorlinge in hulle heidense staat wou laat, liever as dat hulle deur 'n genootskap of

15. Ibid., p.11.

16. Moorrees, A., op. cit., p. 366.

17. Du Plessis, J., op. cit., p. 51.

18. Marais, J. I., Geschiedenis der N.G.kerk in Z.A., pp. 87-93.

persoon wat van die streng gereformeerde leer verskil het tot die kennis van God gelei word.

Toe die Evangeliese Broederkerk in 1792 daartoe oorgegaan het om die werk van Georg Schmidt te Bavianskloof (Genadendal) te hervat, is hulle geopponeer deur ds. Borchers van Stellenbosch. Hy was nie teen die sending as sodanig nie, maar hy wou dat die sending deur die Kaapse Kerk self gedoen word. „Maar hy het gedwaal deur nie in te sien dat waar die Kerk in gebreke gebly het om aan sy roeping as Sendingkerk te beantwoord, hy geen reg gehad het om ander te verhinder om te doen wat hy nie self wou, of nie kon behartig nie.”¹⁹

’n Sendingbewussyn het nie by die Kaapse Kerk ontbreek nie. Wat wel ontbreek het, volgens prof. T. Hanekom, „is die besef by die Kerk dat hy moet uitgaan met die Evangelie na die donker hoeke van die inboorlingewe...”²⁰

Met verloop van tyd het die besef dat iets gedoen moet word om die las van die heidene ligter te maak in die geledere van die Kaapse predikante gegroei. In hierdie verband het die 22-jarige ds. Helperus Ritzema van Lier, „’n man van buitengewone geestesgawes, van diepe geleerdheid en van innige godsvrug”, ’n leidende rol gespeel. Hy het in 1786 in die Kaap aangekom, waar hy op 8 Oktober 1786 deur ds. Fleck as derde leraar van Kaapstad bevestig is.²¹

Ds. Van Lier het nie die sendinggedagte na die Kaapse Kerk gebring nie, „maar in aansluiting by ’n veel ouer tradisie en in ooreenstemming met die gees van sy tyd wat die Sending kragtig sien opbloeï, die sendinggedagte verder gepropageer deur woord en daad.”²² Ten opsigte van die sending was hy ’n kind van sy tyd, want die einde van die agtiende eeu is gekenmerk deur ’n geestelike herlewing wat gepaard gegaan het met ’n lewendige belangstelling in die sending.

Ds Van Lier se standpunt ten opsigte van die sending

19. Moorrees, A., op. cit., pp. 369-371.

20. Hanekom, T. N., Helperus Ritzema van Lier, p. 197.

21. Moorrees, A., op. cit., pp. 274 en 276.

22. Hanekom, T., op. cit., p. 198.

was „dat het Evangelium aan alles wat den naam van mensch kan dragen, mag en moet worden verkondigd. Ook aan de godlooste Heidenen, ook aan de meest Barbaarsche volkeren, ook aan de allereenvoudigsten en onkundigsten. Geene uitzondering kan hier worden gemaakt. Jezus heet alle uitvlugten afgesneden, aan ieder mensch, hoe wild, hoe onkundig, hoe snood en misdadig ook, moet het Evangelium gepredikt worden.“²³

Ds. Van Lier het 'n groep ernstige Christene om hom vergader wat dit opreg met die Sending bedoel het. Waarskynlik as gevolg van sy bemoeiing en onder sy invloed het 'n Bid-en-Werkvereniging in 1788 tot stand gekom wat aan die begin reeds sestig lede gehad het. Die vereniging het sy aandag gewy aan liefdadigheid, opvoeding en sendingwerk onder plaaslike inboorlinge en slawe.²⁴

Dit was ds. Van Lier egter nie beskore om sy ideale verwesenlik te sien nie, want hy is reeds in 1793 op die jeugdige ouderdom van agt-en-twintig jaar oorlede. Sy dood het as 'n slag vir alle sendingvriende gekom. Gelukkig is die leemte in Maart 1794 deur ds. Michiel Christiaan Vos gevul. Hy is in hierdie land gebore en was 'n warm vriend van die sending. „Die verlange om aan die siele van die slawe te arbeid was die vernaamste dryfveer wat hom laat besluit het om predikant te word..., en wel in dit land!“²⁵

Reeds by sy aankoms het hy almal dit duidelik laat verstaan dat hy ook aan die heidene die Evangelie wil verkondig. Sy optrede het glad nie algemene byval gevind nie en hy is oor sy standpunt gekritiseer. Veral van die kant van die slawe-eienaars het besware gekom, omdat gedoopte slawe hulle vryheid kon verkry. „Hierdoor werden de eigenaren van slaven die hen gekocht hadden, verhinderd hunne toestemming tot het doopen van hen te geven, wyl zij

23. Leerredenen, p. 13, soos aangehaal by Moorrees, A., op. cit., p. 287.

24. Hanekom, T., op. cit., p. 173. Ook Marais, J., op. cit., p. 100.

25. Moorrees, A., op. cit., p. 340.

daardoor hulle bezittingen zouden moeten missen", aldus ds. Vos.²⁶

Mettertyd slaag ds. Vos daarin om die mense te oortuig dat die sending nie slegter mense van hulle slawe maak nie, maar gehoorsamer, beleëder en vlytiger mense, soos sommige moet vra: „Waarom zijn ons die dinge niet eerder geleerd?“²⁷ In toenemende mate het die slawe-eienaars die begeerte gevoel om hulle slawe te laat onderrig, en om diegene te ontmoet te kom wat nie binne bereik van 'n katekisasieklas was nie, of nie bekwaam was om die onderrig self waar te neem nie, stel hy 'n „katechiseerboekje“ op, wat met die hand gekopieer en onder die mense versprei is.²⁸

Terwyl ds. Vos sy sendingwerk onverpoosd voortgesit het, het belangrike politieke veranderinge plaasgevind. Die bestuur van die Kaap het naamlik in 1795 in die hande van Engeland oorgegaan. Hoewel artikel 7 van die Akte van Kapitulasie wat op 16 September 1795 onderteken is, bepaal het dat die koloniste se voorregte, ook wat die godsdienste aanbetref, onveranderd sou bly, is die klimaat vir sendingwerk ingrypend verander. Die Kaapse Kerk, wat in 'n sekere mate 'n remmende invloed op die uitbreiding van die sendingakker gehad het, het baie van sy invloed ingeboet. Die Kerk se bande met die Klassis in Nederland is verbreek deurdat korrespondensie gestaak is, en die finale seggenskap in die sake van die Kerk is deur die Engelse Bewindhebbers van die Kompanjie oorgeneem.

Godsdienstaangeleenthede is wel met die grootste omsigtigheid deur die Engelse owerheid hanteer. Die eerste goewerneur, lord Macartney, het besliste opdragte gehad om nie die godsdienstige gevoelens van die ingesetenes te kwets nie: „Daar die vasstel van behoorlike bepalinge in kerklike sake 'n onderwerp van groot belang is, moet dit u onvermydelike plig wees om sorg te dra dat geen maatreël desake geneem word nie, behalwe wat volkome

26. Aangehaal by Marais, J., op. cit., p. 108.

27. Moorrees, A., op. cit., p. 342.

28. Ibid., pp. 342-343.

voldoening aan ons nuwe onderdane sal gee op elke punt waartoe hulle in die opsig geregtig is. U sal vryheid van gewete toelaat en die onbelemmerde uitoefening van godsdiens aan almal wat genoemde volksplanting bewoon en besoek, mits hulle tevrede is om dit op stille en vreedsame wyse te geniet, sonder ergernis en aanstoot aan die regering te gee."²⁹

Juis in hierdie toegeeflike houding van die Engelse bewind lê die ondermyning van die regte van die Kaapse Kerk. Terwyl die Kaapse Kerk voor die koms van die Engelse feitlik alle seggenskap in alle sake rakende die godsdiens gehad het, bepaal die owerheid dat die onbelemmerde uitoefening van godsdiens elkeen se voorreg in die volksplanting sal wees.

Dit is veral ten opsigte van die sending dat die kerk, en deur die Kerk ook die Boerenasie-in-wording, die gevolge van die Engelse beleid die meeste gevoel het. Omdat die Kerk sy plig ten opsigte van die verkondiging van die Evangelie aan die heidene nie nagekom het nie, het dit 'n leemte gelaat wat oopgestaan het vir invloede van buite. Deur sy versuim het die Kerk die deur oopgelaat vir persone wat die Afrikaner en sy lewensbeskouing nie geken en gerespekteer het nie. Hierdie vreemde elemente het die rustige, landelike gemeenskap skielik oorval en deur hulle skewe benadering van die inboorling wat hulle kom bearbei het, 'n skewe beeld van die sendingarbeid aan die koloniste voorgehou.

In dieselfde jaar waarin die Kaap deur Engeland oorgeneem is, het die Londense Sendinggenootskap (L.S.G.) tot stand gekom. Ds Vos, vir wie die werk aan die Kaap te veel geword het, het na Holland om hulp geskrywe. Sy versoek het eers by die Hollandse Sendinggenootskap uitgekome.³⁰ Hulle het die aangeleentheid na die L.S.G. verwys, wat besluit het om vier sendelinge na die Kaap te stuur, nl. Johannes Theodorus van der Kemp, ds. Johannes

29. Ibid., p. 433.

30. Ibid., p. 344.

Jacobus Kicherer (albei Hollanders), John Edmond en William Edwards. In Maart 1799 het hierdie groep in Kaapstad aangekom, waar hulle nie net deur ds. Michiel Vos nie, maar taamlik algemeen verwelkom is.³¹

Een van dr. Van der Kemp se eerste take was om die leiding te neem met die stigting van „Het Zuid Afrikaansche Genootskap ter Bevordering van die uitbreiding van Christus Koningryk." Een van die vernaamste doelstellinge van die Z.A.Genootskap wat op 22 April 1799 gestig is, was die verkondiging van die Evangelie aan die heidene binne sowel as buite die grense van die Kolonie.³²

As in gedagte gehou word die slegte naam wat die L.S.G. vir homself mettert by die bevolking op die platteland verwerf het, ontstaan die vraag hoe hulle hierdie eerste verteenwoordigers van die genootskap ontvang het. Indien hulle 'n duidelik omlynde standpunt ten opsigte van die sending in die algemeen gehad het, sou hulle optrede teenoor hierdie manne dit aan die lig gebring het. Daar is inderdaad aanduidings dat sommige hulle wel oor die geestelike welstand van hulle slawe en bediendes bekommer het, en gevolglik die sending en die sendelinge goedgesind sou wees.

Hierdie gedagte word bevestig deur die vriendelikeheid en gasvryheid wat die verteenwoordigers van die L.S.G. in die binneland ontvang het. Dr. Van der Kemp, wie se naam later 'n skeldwoord by die boerebevolking geword het, skryf in 1799: „De inwoners van dit land waren door de Regeering opgeroepen om ons met hunne ossen ten dienst te staan, en ons allen noodigen bijstand te bieden. Doch dit bleik onnoodig te zijn, alzoo ijdereen met de uiterste bereidwilligheid uit zichselven, zijn vee, paarden en levensmiddelen aanbod tot het bespoedigen onzer reize, zonder iets daarvoor te willen ontvangen."³³ Hierdie welwillendheid wat Van der Kemp meld, word deur Edmond bevestig: „With reference to the kindness of the people at

31. Du Plessis, J., op. cit., pp. 100-102.

32. Ibid., p. 93.

33. Aangehaal by Moorrees, A., op. cit., p. 120.

Cape Town, on our journey to Roodezand, and from there to this place, words fail me to adequately express it. While I write this tears flow from my eyes when I remember their affectionate care for us."³⁴

Daar is egter ook getuigenis ontvang dat nie almal die sendelinge goedgesind was nie. Ds. Kicherer maak melding van die verskillende tipes wat hy aangetref het en wat uiteenlopende menings oor die sending gehuldig het. Hy skryf: „De zedelijke en ernstigen verleen ons alle hulp, die in hun vermogen is, en ik kan er nooit genoeg dankbaar voor zijn. Zij die ons tegenstonden, waren over het algemeen onbeschaafde en goddelooze menschen, die door onze vijanden misleid werden, en voorgaven mij te verdenken van politieke oogmerken. De betere klas van ingezetenen onderwijzen hunne Hottentotten en hunne slaven, en door hunne bemiddeling zijn sommigen tot zaligmakende bekeering gekomen. Maar die boeren, die bekend staan als slechte personen, zijn bang dat de heidenen te wys zullen worden, en hen bestraffen over hunne booze daden."³⁵

Dit wil dus voorkom of die bevolking van die binne-land, met enkele uitsonderings natuurlik, die sendelinge vriendelik ontvang en goed behandel het. Om hiervan af te lei dat hulle hartlike ondersteuners van die sending was, sou egter vergesog wees, want hulle optrede kan verklaar word uit hulle tradisionele gasvryheid en diepe godsdienssin. Die wyse waarop hulle die sendelinge as verkondigers van die Evangelie aan die heidene ontvang het, dui daarop dat daar by hulle aanvanklik nie werklik sprake van vyandigheid ten opsigte van die sending was nie.

Mettertyd het daar egter 'n onsimpatieke en selfs vyandige houding ten opsigte van die sending posgevat, en om dit te begryp moet gelet word op die bedrywigheide van die L.S.G. se verteenwoordigers in die Kolonie.

Die Z.A.Genootskap wat 'n belangrike werktuig van

34. Du Plessis, j., op. cit., p. 120.

35. Aangehaal by Moorrees, A., op. cit., p. 409.

die L.S.G. was, het groot belangstelling gaande gemaak. Sendingvriende, onder andere van die Land van Waveren, die Overberge, Outenikwa, Graaff-Reinet en van agter die Sneeuberge, het hulle by die Z.A.Genootskap aangesluit.³⁶

Ongelukkig vir die sendingsaak het die Z.A.Genootskap en die Kaapse Kerk spoedig met mekaar gebots. Verskeie persone, onder andere die reeds vermelde ds. Borchers van Stellenbosch, was die mening toegedaan dat die sendingwerk deur die Kerk self, of deur 'n liggaam wat op gesag van die Kerk optree, gedoen moet word. 'n Werklike bron van groot ontevredenheid was die sogenaamde oereninghuise wat deur die Z.A.Genootskap opgerig is, en wat besig was om die gereelde eredienste te ondermyn. Hermanus Manenberg, een van die Z.A.Genootskap se werkers, is in 'n stadium in 'n brief van die Kaapstadse Kerkraad aan die Klassis (d.d. 5/1/1802) daarvan beskuldig dat hy „zijn tijd grootliks doorbracht met het doen van predikaties, niet voor Heidenen, maar voor een Christenschaar, waartoe hij zich door een intreepredikatie plechtig verbonden heeft.“³⁷

In hierdie opsig het die Z.A.Genootskap nie net sy doel gemis nie, maar ook vir hom teenstanders verwerf. Toe die Kaap in 1803 deur Nederland oorgeneem is, het die Z.A.Genootskap die aandag van Kommissaris-generaal De Mist geniet. De Mist was die Genootskap nie vyandig gesind nie, maar het die werk van die Genootskap in Kaapstad met wantroue bejeën. Volgens De Mist het die Genootskap op die terrein van die Kaapse Kerk oortree, en sou beter aan sy doel beantwoord as hy sy aandag sou gee aan die heidene buite die grense van die gevestigde gemeentes.³⁸

Graaf Caledon het na die tweede besitname van die Kaap deur Engeland 'n soortgelyke mening oor die Z.A.Genootskap genuldig. Volgens hom was die regering van oordeel dat „de kundigheden der sendelingen...nuttiger ergens anders dan in Kaapstad" aangewend kan word.³⁹

36. Moorrees, A., op. cit., p. 377.

37. Aangehaal by Moorrees, A., op. cit., p. 387.

38. Du Plessis, J., op. cit., p. 94.

39. Moorrees, A., op. cit., 398.

Die reaksie teen die sendelinge van die L.S.G. in die buiteland was nie so skielik en so amptelik nie. Dit het meer die vorm aangeneem van 'n groeiende ontevreidenheid met en 'n wantroue in die werk van die sendelinge. Die twee persone wat hoofsaaklik vir die reaksie verantwoordelik was, is dr. J. van der Kemp en Read (wat in 1801 by Van der Kemp aangesluit het). Die metodes wat hulle by Bethelsdorp aangewend het om die Hottentotte te bekeer, is nie algemeen aanvaar nie. Hulle het hulself tot die peil van die Hottentotte verlaag, selfs met Hottentotvroue getrou, en geen poging aangewend om enige beskawingsbeginsels by hulle kudde aan te kweek nie. In een stadium het hulle so onuithoudbaar geword dat generaal Janssens hulle na die Kaap ontbied het. Eers na die oornamen van die Kaap in 1806 het die Engelse owerheid hulle toegelaat om na Bethelsdorp terug te keer.⁴⁰

Die berugtheid wat die L.S.G. verwerf het deur die werk van Read en Van der Kemp op Bethelsdorp is in 'n groot mate bestendig deur dr. Philip se koms na Suid-Afrika. Sy onverantwoordelike uitsprake en ongegronde bewerings, wat daarop gemik was om die Blanke in 'n slegte lig te stel, het vir hom en sy Genootskap baie vyande gemaak. Die invloed wat hierdie sendelinge op die vorming van 'n negatiewe sendingbeskouing by die Afrikaner gehad het, sal nie maklik oorskraat word nie. Volgens Rhodde en Venter word die jare van Britse bewind tot 1828 "nie soseer gekenmerk deur die segregasiepolitiek wat die eerste goewerneurs probeer uitvoer het nie, maar deur die verderflike en demoraliserende invloed wat sekere bemoeisigte sendelinge-cum-filantropie op kleurverhoudinge uitgeoefen het..... Die twyfelagtige reputasie wat sodanige geestelikes hier te lande verwerf het, het in die volksmond al spreekwoordelik geword. En by geen ander groep het die sendelinge in so 'n slegte reuk gestaan as by die oerapioniers..... Indien daar ooit Blankes in ons verlede was wie se libe-

40. Du Plessis, J., op. cit., pp. 124-126.

ralistiese handelswyses kleurdiiferensiasie by die worderende Afrikaner net des te helderder na die bewussynsdrempel gedwing het, dan was dit genoemde geestelikes. Die kleurbewussyn van die Boer is dus van twee kante gestimuleer, vandaar die bewuste standpunt wat hy tydens die Groot Trek ten opsigte van die Nie-blanke sowel as sy Blanke kampvegters kon inneem."⁴¹

Hierdie afkeer wat die Boer vir 'n sekere soort sendingling, by name 'n sendeling van die L.S.G., ontwikkel het, is dikwels vertolk as 'n algehele veroordeling van sendingwerk deur die Boer. Hierdie aangeleentheid word egter goed toegelig in 'n pamflet wat Spoelstra die lig laat sien het.⁴² Om die ontstaan en invloed te begryp van sekere sendinggenootskappe wat teen die einde van die agtiende eeu in Suid-Afrika kom werk het, haal hy die meesterlike opstel van dr. A. Kuyper, De Crises in Zuid-Afrika, aan. „Het liberalisme van het eind der vorige eeuw, weinig ingenomen met den moreelen, socialen en politieken staat van de menschheid uit die dagen, had gemeend zijn ideaal te moeten zoeken, niet in den beschaafden mensch, maar in den natuurmensch, wiens simpel, zwervend bestaan werd opgeschilderd tot idylle. Vrijdag van Robinson Crusoe was de held der gesprekken en elke verdrukking van de wilden van over de zee leek majesteitsschennis jegens de menschheid. Daarom deed iedereen zich voor als beschermer en weldoener van den inboorling, zoowel op staatkundig gebied - de deïsten met hun Aborgines Societies - als op godsdienstig terrein - de christenen met hun Mission Societies. En nu schonk het bezetten van de Kaap hun de eerste gunstige gelegenheid om hun denkbeelden te verwesenlijken. De Hottentot - dat was wel het natuurkind dat ze vereerden. En juist daardoor moest de Boer, die dat natuurkind in sla-

41. Rhodie, W. J., en Venter, H. J., op. cit., pp. 60-61.

42. Spoelstra, C.: Zijn de Boeren vijanden der Zending?

vernij hield, nun toeschijnen als de gezworen vijand van het menschelijk geslacht."⁴³

Alhoewel Spoelstra toegee dat daar ook hoër gods-dienstige beginsels op die spel was by die sendelinge, is dit vir hom 'n uitgemaakte saak dat hulle te veel kinders van hulle tyd was om hulle aan die sieklik-filantropiese strominge van hul tyd te ontworstel. Om sy bewering te staaf wys hy op die feit dat die eerste sendelinge van die L.S.G. in Suid-Afrika aangekom het met die teorie, „let wel: niet, dat de beste uit die inboorlingen na gekerstend te zijn, misschien na verloop van langen tijd, geleidelik op nagenoeg denzelfven voet konden worden gebracht, waarop de beschafde blanke christenen stonden, maar dat ze, zoo als ze daar veilden en zeilden, geestelijk en maatschappelijk met de blanken gelijkstonden. Door dit bepleiting van gelijkheid en gelijkstelling tussen barbaren en beschaafden, geraakten zij spoedig in botsing met de kolonisten."⁴⁴

Teen ongeveer dieselfde tyd waarop die volke van Europa sendingbewus geraak het en begin het met die verheerliking van die natuurkind het die Boerepionier op die oostelike grense van die Kaapkolonie met die Bantoe kennis gemaak. Vir hulle was die kennismaking egter minder aangenaam as wat die Europeër hom dit voorgestel het. Indien hulle 'n regverdige kans gegun was, het die Boerepionier kans gesien om hom teen die barbare te handhaaf. Dit was vir hulle egter meer as wat vlees en bloed kon verduur om te moes sien hoe die sendelinge hulle aan die kant van die Xhosa skaar om die Boere te beskuldig as verdrukpers en moordenaars. Die sendelinge het eintlik ook geen ander keuse gehad nie, want elke werker van die L.S.G. „arrived schooled to support a policy based upon the presupposition that the South African native was struggling for dear life against selfish colonists leagued to drive him from the immemorial homes of his people."⁴⁵

43. Ibid., p. 8.

44. Ibid., pp. 8-9.

45. Agar-Hamilton, J. A. I.: Native Policy of the Voortrekkers, p. 100.

Daar was egter 'n ander saak wat die Boer net so na aan die hart gelê het as die kwessie van ras en kleur. Die Boer was altyd baie begaan oor die suiwerheid van die gereformeerde leer. Nou is dit so dat daar in sommige kringe twyfel bestaan het oor die suiwerheid van die leer van die sendinggenootskappe. Spoelstra wys in die reeds aangehaalde pamflet daarop dat die Suid-Hollandse Sinode in 1801 geëis het „dat geene zendelingen, werwaarts het ook wezen moge, aigeviaardigd word, tenzij zij nauwkeurig in de Godgeleerdheid onderzocht zijn ... opdat onze zuivere Hervormde leer nergens gevaar loope vervalscht te worden.”⁴⁶

Dit is dus nie uitgesluit dat prinsipiële besware teen sommige sendelinge ingebring kon word namate meer omtrent hulle bekend geword het nie. Inderdaad beweer Spoelstra dan ook: „Dat die zuivere, gereformeerde leer wel eenig gevaar liep van vervalscht te worden, bewees met name DR. VAN DER KEMP. Zijne vroegere godsdienstig-wijsgeerige gevoelens waren bekend genoeg uit zijne geschriften.”⁴⁷

Geen wonder dus nie dat ten spyte van die edelste motiewe agter die optrede van die sendelinge die kloof tussen die Boerechristen en die sendelinge steeds groter geword het nie. Die Boer het die sendeling, veral die van die L.S.G. as 'n bedreiging vir sy maatskaplike, godsdienstige en ekonomiese vryheid gesien. Die skade aan die sending-saak en aan rasseverhoudings deur dr. Philip en sy geesgenote is haas nie te bepaal nie. Spoelstra gaan so ver as om te beweer dat die sendelinge deur hulle optrede die „zending een eeuw konden achteruitsetten en nameloos veel leed brengen over hunne blanke mede-christenen.”⁴⁸

Volgens Moorrees het die optrede van die sendelinge verreikende gevolge gehad en veral dr. Philip se werk, Researches in South Africa, waarin hy die koloniste, amp-tenare en private burgers (Engels sowel as Hollands) in die donkerste kleure afteken terwyl hy gelyke burgerregte op-eis vir die inboorling wat hy as deugsam, vredeliewend en

46. Spoelstra, C., Zijn de Boeren vijanden der Zending, p. 9.

47. Ibid., p. 9.

48. Ibid., p. 14.

onderdruk beskou. Dit het 'n verbittering verwek „wat hom by vele openbaar in 'n afkeur van sendelinge en hulle werksamhede, 'n afkeur wat lank bly voortleef, sodat selfs jare na sy dood vriende van die Sending nog altoos met die skeldnaam 'Philippyne' gebrandmerk en as vyande van hulle eie volk met wantroue aangesien word.“⁴⁹

Samevattend kan ons dit dan stel dat die Boerevolk innerlik oortuig was dat sy voortbestaan in 'n veelrassige land in rassesseiding gesoek moet word. Hierdie lewensbeskouing van die Boerevolk is deur die tussenkoms van filantropiese sendelinge geïgnoreer, met die gevolg dat hy in hierdie tipe sendeling 'n bedreiging gesien het, en gevolglik 'n gevoel teen hom ontwikkel het.

In welke mate die Boerevolk hom wel deur die beleid wat die sendeling gepropageer het, bedreig gevoel het, blyk uit die gedenkskrif van Anna Steenkamp, waarin sy die beleid van gelykstelling van heidenen en Christen as een van die redes vir die Groot Trek aangee.⁵⁰

(c) Vervolgens is dit ook nodig om te let op die lewensomstandighede in die Transgariep, want ook dit het 'n belangrike faktor met betrekking tot die sending geblyk te wees.

Vroeg in die negentiende eeu het die eerste boere oor die Oranjerivier begin trek om hulle in die suidelike Transgariep te vestig. Die pad na die binneland is oopgetrap deur jaggeselskappe wat met uitsondering van Boesmans en verhongerde Bantoe-groepe nie veel inwoners aangetref het nie.

In die spore van die jaggeselskappe het die boere wat weiveld vir hulle vee gesoek het, gevolg. As gevolg van die aanhoudende droogtes in Kaapland het die aanwesigheid van trekboere in die suidelike Transgariep iets algemeens geword. Aangesien die owerheid geen raad met hierdie veeboere gewest het nie, het hulle die gereelde

49. Moorrees, A., op. cit., pp. 612-613.

50. Preller, G., Voortrekkermense II, pp. 30-31.

uittogte uit Kaapland maar oogluikend toegelaat. Om praktiese en ekonomiese redes het baie van die trekboere hulle min of meer permanent in die suidelike Transgariep gevestig.

As gevolg van 'n reeks faktore, onder andere die onsekere lewensomstandighede op die oosgrens en groeiende ontevredenheid met die Britse bewind, het 'n groot deel van die Afrikanerbevolking, maar hoofsaaklik die wat op die oosgrens woonagtig was, besluit om hulle geboorteland te verlaat ten einde 'n beter heenkome lewens in die noorde te gaan soek. Dit was 'n doelgerigte en beplande uittog wat verreikende gevolge vir Suid-Afrika gehad het.

Die leiers van die Groot Trek het nie saamgestem oor die uiteindelijke bestemming nie. Louis Tregardt en die Van Rensburgs het noordwaarts getrek met die hoop om Delagoabaai te bereik. Hendrik Potgieter se kop het ook na die noorde gestaan. Pieter Retief en Piet Uys, daarenteen, het Natal as hul belovende land beskou en daarheen getrek.

Alhoewel die Voortrekkers nie van plan was om hulle in die gebied tussen die Oranje- en die Vaalrivier te vestig nie, het baie van hulle as gevolg van die teenlae wat hulle in Natal ondervind het, of nie verder as dié gebied gevorder nie, of na hierdie gebied teruggekeer. Saam met die trekkoere het hulle hul gevestig in die gebied wat later as die Oranje-Vrystaat bekend sou staan.

Die eerste Blankes wat hulle in die Transgariep gevestig het, het die gebied tussen die Oranje-, die Vaalrivier en die Drakensberge betreklik yl bewoond deur inboorlinge aangetref. Sover dit historiese tye aanbetref, moet die Boesmans beskou word as die eerste bewoners van hierdie gebied. Die Bantoe het veel later hierheen gekom. As gevolg van die uitdelgingsoorloë wat aan die begin van die negentiende eeu gewoed het, is dit byna 'n onbegonne taak om 'n duidelike beeld van die verspreiding van die nie-blanke inwoners te probeer skep. Baie stamme is feitlik heeltemal uitgewis, en vele ander is so uitgedun

dat hulle hul identiteit heeltemal verloor het.

In die periode wat verloop het nadat die eerste jagters die gebied tussen die Oranje en die Vaalrivier betree het en die koms van die Voortrekkers, het die toestande aansienlik verander, veral as gevolg van die tussenkoms van sendelinge. Reeds in 1825 is 'n sendingstasie by Philippolis gestig om die Boesmans te bearbei, maar die Boesmans se nomadiese geaardheid het so 'n onderneming van die begin af tot mislukking gedoem. As gevolg van dr. Philip se bemoeiing het Adam Kok en sy Griekwas na die suidelike deel van die Vrystaat beweeg en Philippolis hulle hoofdorp gemaak.⁵¹

In die Transgariep het die Voortrekkers ook kennis gemaak met die Barolong wat hulle in 1833 te Thaba Nchu onder hul hoof Moroka gevestig het. Hierdie groep het reeds in 1823 met die eerste Wesleyaanse sendelinge, eerw. Samuel Broadbent en eerw. Thomas Hodgson, in aanraking gekom.⁵² Na jarelange bemoeiing met die Barolonggroep, wat van plek tot plek in die westelike deel van Transvaal rondgetrek het, het die sendelinge saam met hulle oor die Vaalrivier getrek om hulle by Platberg aan die Vaalrivier te vestig.⁵³ Die bevolking van Platberg het in 1833 dermate toegeneem dat 'n nuwe tuiste gesoek moes word. 'n Ekspedisie onder leiding van die twee Wesleyaanse sendelinge, eerw. James Archbell en eerw. John Edwards, het in Mei 1833 vanaf Platberg vertrek om 'n nuwe tuiste te soek. Na onderhandelinge met Mosjwesjwe en Sekongela is grond ten weste van die Caledon aan die Barolong afgestaan. Teen die einde van Desember 1833 het Moroka en sy mense hulle op Thaba Nchu gaan vestig.⁵⁴ Toe die Voortrekkers enkele jare later die vlaktes van die Transgariep oorgesteek het, was Thaba Nchu een van die belangrikste bakens op hulle pad. Van die opperhoof, Moroka, en van eerw. Archbell, het hulle

51. Malan, J. H., Die opkoms van 'n Republiek, p. 19.

52. Molema, S. M., Chief Moroka, p. 10.

53. Ibid., p. 23.

54. Ibid., pp. 34-37.

altyd die beste behandeling gekry. Na die slag van Vegkop, toe die Boerelaers hopeloos gestrand was omdat hulle trekdier weggevoer was, was dit Moroka wat 'n helpende uitgesteek het.

Toe die jagters en die trekboere vir die eerste maal met die Basoeto kennis gemaak het, was hulle 'n verhongerde en verjaagde volkie. Hulle het egter 'n uitstekende leier in die persoon van Mosjwesjwe gehad. Hy het baie gou ingesien dat die sendelinge van groot waarde kan wees, en het hulle daarom onder sy mense verwelkom.

In 1829 het 'n aantal sendelinge van die Paryse Sendinggenootskap in Suid-Afrika aangekom. Dr. Philip het die Basoeto onder hulle aandag gebring. Hulle het tot by Philippolis gereis en daar inligting ingewin om Mosjwesjwe se vesting, Thaba Bosio, te bereik. Aangesien Thaba Bosio nie gunstig geleë is nie, het hulle hul stasie in 1834 vier-en-twintig myl suid daarvan aangelê, en dit Morija genoem. Die eerste groep sendelinge het bestaan uit eerw. Thomas Arbousset en Eugène Casalis. Hulle was vergesel van Constant Gosselin, 'n sendeling-ambagsman.⁵⁵

Enkele maande nadat die Franse sendelinge Morija aangelê het, het 'n ander Franse sendeling, Jean Pierre Pellissier, die Boesmansendingstasie benoorde die same-loop van die Oranjerivier en die Caledon van dr. Philip oorgeneem en dit Bethulie genoem. Op Bethulie het eerw. Pellissier die oorblyfsels van die Batlapingstam onder Lepui om hom saamgetrek. Later is hulle geleedere aangevul deur 'n aantal Barolong-vlugtelinge.⁵⁶

Nog later het eerw. Rolland, ook van die Paryse Sendinggenootskap, die stasie Beersheba, 'n paar myl van die huidige Smithfield aangelê. Baie vlugtelinge het hulle op die sendingstasie gaan vestig.⁵⁷

In 1837 het die Bataung onder Molitsane hulle naby die Caledon gevestig. Eerw. Daumas, wat intussen in

55. Du Plessis, J., op. cit., pp. 189-192.

56. Ibid., p. 194.

57. Ibid., p. 195.

die land aangekom het, het besluit om die Bataung te bearbei en met die oog hierop die stasie Mekuatleng, naby die huidige Clocolan aangelê.⁵⁸

'n Doring in die vlees van Blank sowel as Nie-blank in die Transgariep was die Korannas. Hierdie Hottentotafstammelingen het in die gebied rongetrek en geleef van roof en steel. In 1834 het vyf sendelinge van die Berlynse Sending in Suid-Afrika aangekom en nadat hulle 'n stuk grond van Adam Kok bekom het, 'n sendingstasie by Bethanie aangelê om die Korannas te bearbei. Hulle was egter nie baie suksesvol nie, en eers na die aankoms van C. F. Wuras, wat in 1836 na Suid-Afrika gekom het, het sake 'n gunstiger wending geneem.⁵⁹

Die noordelike gedeelte van wat vandag as die Vrystaat bekend staan, was feitlik onbewoond ten tyde van die Groot Trek. Hier en daar het groepies mense in die allerellendigste toestande geleef.⁶⁰ Andries Hendrik Potgieter het van Makwana, hoof van die verhongerde oorblyisel van die Bataung, die Noordelike Transoranje geruil vir 'n aantal beeste en die belofte om hom teen die Matebele te beskerm.⁶¹

Die Voortrekkers het dus waarskynlik ruim geleentheid gehad om sendingwerk te doen, maar as al hulle omstandighede in perspektief gesien word, was dit feitlik vanselfsprekend dat daar by hulle van 'n sendingaksie geen sprake kon wees nie. Om reues wat in noue verband met die aktiwiteite van die sendelinge van die L.S.G. staan, net die Voortrekkers die kolonie verlaat. Piet Retief stel dit baie duidelik in sy manifest: „Ons klêe oor die onregverdigte blaam wat daar op ons gelê is deur belanghebbende en oneerlike persone, onder die dekmantel van godsdienstige persone wie se getuigenis in Engeland geglo word tot uitsluiting van alle bewysmiddele in ons voordeel, en ons voorsien

58. Ibid., p. 196.

59. Ibid., pp. 212-213.

60. Vergelyk Walton, J., Early Ghoya Settlement, pp. 30-35.

61. Potgieter, C. en Theunissen, N. H., Kommandant-Generaal Hendrik Potgieter, p. 37.

as gevolg van hierdie vooroordeel niks anders as die totale ondergang van die land nie."⁶²

Watter „oneerlike persone" bedoel word, is voor-die-hand-liggend, want toe Piet Retief en Gert Maritz op 6 Junie 1837 ingesweer is as leiers van die Trek, het die eerste artikel van die ingelewerde resoluëie (trekregulasies) soos volg gelui: „Wy, die gerefformeerde leedematen zyn begeerig dat een eider, geen en uitgesonderd, zal moeten afwyken van allen den sendelings genootschap van Engeland, en verder daarvoor opentlyk bedanken."⁶³

Die moontlikheid bestaan wel dat hierdie artikel spesifiek teen eerw. James Archbell van die Wesleyaanse Sending te Thaba Nchu gerig kan wees, want 'n gedeelte van die Voortrekkers het hulle meer tot hom as die deur Piet Retief aangewese predikant vir die Trek, Erasmus Smit, aangetrokke gevoel, en gevolglik onenigheid onder die Trekkers veroorsaak. Dit is meer waarskynlik dat hierdie artikel sy oorsprong het in die onaangename herinnerings aan die werksaamhede van die L.G.S. In sy verklaring van hierdie artikel dui Theal spesifiek die „London Mission Society" aan, en voeg by: „It must be clearly understood that by this was meant the political and social principles professed by the reverend Dr. Philip and some of his agents of that society in South Africa, and that it had no reference whatever to religion or religious instruction given to coloured people."⁶⁴

Dat Retief dit nog teen die sending in die algemeen, nog teen Archbell in die besonder gehad het, blyk duidelik uit sy skrywe van 18 November 1837 aan verwante in die Kolonie: „Ek kan in die algemeen met groot lof praat oor die groot vriendskap en die attensie van die sendelinge ... Archbell, die Westleyaanse sendeling, verdien alle lof vanweë die wyse waarop hy die Instituut (Thabantjoe) onder die volk daargestel het; dis te wense dat almal wat hulle uitgee vir onderwysers, sal trag om hulle op die-

62. Van der Walt, A. J. H., Wiid, J. A. en Geyer, A. L., Geskiedenis van Suid-Afrika I, p. 269

63. Ibid., Deel II, p. 72.

64. Theal, G., History of South Africa VI, p. 307.

selfde spoor van godsdienstywer en regverdigheid te bring."⁶⁵
 Ook die geëerde eerw. D. Lindley het aan Retief in die verband 'n goeie getuigskrif gegee. In 'n brief gedateer 1 Desember 1837, sê hy van Retief: „Hy het ongevra moeite gedoen om Dingaan gunstig te stem teenoor die sendelinge."⁶⁶

Dit is egter baie duidelik dat die Voortrekkers dit gerade geag het om baie versigtig ten opsigte van die sendelinge te wees. In daardie vroeë stadium het hulle hulle nie geroepe gevoel om die Bantoe van die binneland geestelik te bearbei nie, en daar is geen bewyse dat hulle voornemens was om 'n sendingaksie op tou te sit nie. Maar dat hulle wel hulle eie oortuigings gehad het oor watter sendelinge die geestelike bearbeiding van die heidene durf onderneem, en watter nie, is duidelik. So blyk dit dat hulle baie sterk teen die Londense Sendinggenootskap gekant was, maar nie teen die Duitse, Wesleyaanse of Amerikaanse genootskappe nie.

Die voorttrekkervriend, C. Hattingh van Achter-Sneeu-berg, skryf byvoorbeeld op 15 April 1839 aan die kommando wat teen Dingaan optrek: „U moet nie toelaat dat sendelinge dadelik na hulle (die Soeloe) toe gaan nie. Skryf dadelik aan die Amerikaanse sendelinge in Grahamstad of die Duitse sendelinge in Kafferland. Moenie die Engelse Kerk dadelik afslaan nie, anders sal 'n godsdienstige oorlog uitbreek, maar hou hulle aan die lyntjie, totdat u die andere daar het. Die sendelinge moet staan onder die Christelike hoof wat u oor die Soeloes aanstel."⁶⁷

Nadat die Voortrekkers hulle in Natal gevestig het, tref ons nog steeds hierdie versigtigheid aan - nie ten opsigte van die sending as sodanig nie, maar wel ten opsigte van die sendelinge. 'n Brief wat die Natalse Volksraad in die loop van 1841 aan die Kaapse goewerneur rig, lees soos volg: „Hierdie Republiek beloof om alle bemoediging te gee aan die verspreiding van die kennis van die evangelie en aan die beskawing van die heidense stamme wat onder ons

65. Gerdener, G. B. A., Ons Kerk in die Transgariep, p. 74.

66. Ibid., p. 74.

67. Ibid., p. 75.

beheer woon of ons omring."⁶⁸ Maar in 'n brief aan sendeling Owen in antwoord op sy aansoek om hom op Mosega te vestig, laat weet dieselfde Volksraad op 2 Februarie 1841 soos volg: „Deze Raad is in genen dele ongenegen om het werk van sendelingen onder de heidenen tot verkondiging van het Evangelie toe te laten, en zelfs aan te moedigen en te ondersteunen zoveel in ons vermogen is, welbekend zijnde met het groot nut dat daarin gelegen ligt, en de plicht daaromtrent rustende op iedereen dat die naam Christen draagt; dat echter de Hollandsche boeren in Suid Africa veel heef moeten lyden door verkeerde en geheime berichten van vele sendelinge tot nadeel van onse Nationale eer en Character, welke sendelinge sich meer hebben laten gebruiken als politieken voorstanders of hoofden van de gecouleeerde volkeren dan als vreedsame leeraars van het woord Gods; dat daardoor 'n noodwendiglijk sterk gevoel onder de Suid-Africanen omtrent de sendelingen is opgewekt geworden, dat deeze raad dus ook besloten heef om geene sendelingen binnen dit grondgebied toe te laten dan alleen desulken van wien sy reden hebben te geloven opregte dienaars te zijn van het woord der waarheid en des vredes, en die tevens genegen verklaren aan ons plaatselijke wetten en outoriteiten te onderwerpen."⁶⁹

As beskikbare getuienis wel daarop dui dat die Voortrekkers teen sekere soorte sendelinge was, maar beslis nie teen die sending as sodanig nie, waarom het hulle dan so min, of eintlik niks, ten opsigte van die sending gedoen nie?

Gerugte het die Kaapkolonie bereik as sou die Voortrekkers in godsdiensoosheid verval het. As dit so was, sou dit maklik wees om hulle gebrek aan optrede ten opsigte van die sending te verstaan; maar dit was nie so nie. Die waarheid is dat die Voortrekkers gereeld die huisgodsdiensoos, sowel as die openbare godsdiensoos beoefen het. So byvoorbeeld maak die heer F. Schultz, 'n handelaar wat die

68. *Ibid.*, p. 75.

69. Aangehaal by Gerdener, G. B. A., *op.cit.*, pp. 74 - 75.

Kaap op 15 Februarie 1837 verlaat het om skuld onder die Voortrekkers in te vorder, in sy joernaal melding van die gebeure op Sondag, 8 Mei 1837: „Om acht uren wierd de klok geluid. Ik begaf mij na de plaats en vond dat daar aan weder zijden wagens waren geschaard en tusschen beiden van boven bedeckt met zeilen, en welke gelegenheid dienen zoude tot eenen kerk. De godsdienst wierd er twee maal dien dag verrigt, en zoo vervolgens ieder Sabbadag.”⁷⁰

C. Hattingh, wat die uitgewekenes in 1840 as ouderling besoek het, het in die omgewing van Sandrivier ’n aantal uitgespande waens aangetref. By sy aankoms het hy navraag gedoen omtrent gerugte betreffende onsedelikheid en wreedheid wat in die Kolonie die ronde gedoen het. Die Trekkers was egter baie verbaas en verontwaardig en het die waarheid van sulke berigte in twyfel getrek. Sy verdere ondersoek het ook niks opgelewer wat hierdie gerugte bevestig het nie.⁷¹

Alhoewel godsdiensteloosheid nie die oorsaak van die Voortrekkers se versuim ten opsigte van die sending was nie, moet die oorsaak vir hulle optrede tog gesoek word in die godsdienstige toestand waarin hulle hul bevind het. Toe die Voortrekkers die Kaapkolonie verlaat het, was daar geen predikant van die Kaapse Kerk wat gewillig was om die trek mee te maak nie. Ten spyte van die teenwoordigheid van Erasmus Smit en die sendelinge wat in die verskillende dele van die Transgariep werksaam was, was die geestelike nood van die Voortrekkers groot, en daar is nie in hulle godsdienstige behoeftes voorsien nie. Onder sulke omstandighede was ’n sendingaksie onmoontlik.

Sou die Voortrekkers in ’n posisie gewees het om hulle aandag aan die sending te wy, sou hulle beswaarlik ’n arbeidsveld tussen die Oranje- en die Vaalrivier gevind het. Die Nie-blankes wat nie tydens die uitwissingsoorloë gestorf het nie, het hulle almal onder die een of ander sendelig se beskerming geplaas.

Tydens die Groot Trek het die Voortrekkers die Nie-blankes in die eerste plek nie gesien as mense wat in

70. Dreyer, A., Die Kaapse Kerk en die Groot Trek, p. 22.

71. Ibid., pp. 34-35.

geestelike nood verkeer het nie, maar as wrede barbare wat hulle van alkante bedreig het en hulle voortbestaan in gevaar gestel het. Daar is genoeg aanduidings dat die Afrikanerboer se houding ten opsigte van sy eie werkvolk en bediendes heeltemal verskil het van sy houding ten opsigte van die heidendom rondom.

J. H. L. Kok, 'n Hollander wat sedert omtrent 1856 intiem bekend was met toestande in die Vrystaat⁷² skryf soos volg oor die sogenaamde „slawe” van die Boere. Hulle was geensins van die voorreg van godsdiensonderwys verstoke nie, „want elke Boer hield toen huisgodsdienst” en hy het dikwels gesien „dat de dienztboden daarby toegelaten werden. Ik ben overtuigd dat ze veel meer nut en stichting van die bijwonings hadden, dan die Kaffers in later tijd uit de voor hen gebouwde kerken ...”⁷³

In die laaste plek moet dit beklemtoon word dat die Voortrekkers aan 'n Kerk behoort het wat in daardie stadium nog nie baie sterk op die sending ingestel was nie. „Die buitelandse sending was toe nog 'n saak van die toekoms en die Kerk se eie behoeftes het soseer sy aandag in beslag geneem dat daar feitlik nog geen sprake kon wees van 'n of-fisiële optree op sendinggebied nie.”⁷⁴

As die Voortrekkers gedurende die eerste jare van die Groot Trek as gevolg van omstandighede en faktore buite hul beheer nie die middele of die begeerte gehad het om op die sendingakker te arbeid nie, het hulle dit na afloop van die Groot Trek en gedurende die jare van vestiging en opbou nog minder gehad. Die toestande waarin hulle hul bevind het, die armoede en die geestelike verwaarlosing omdat hulle vir jare die dienste van 'n predikant moes ontbeer, het van hulle eerder voorwerpe van bearbeiding gemaak as mense wat self 'n boodskap kon uitdra. Tereg is later geskryf: „... dit waren de tijden, toen de begeerte onder onze voorouders gering was, om de vredesboodschap aan de Barbaren te zenden, die Retief vermoord hadden, en die velen jaren la-

72. Malan op.cit., 509.

73. Een Hollander (Kok, J. H. L.), Toen en Thans, p. 12.

74. Gerdener, G. B. A., 'n Eeu van Genade, p. 14.

ter aan den Vrijstaat een Louw Wepener en vele andere degelijke burgers gekost hadden. Aan de zijde der blanken sowel als aan die der swarten was veel onrecht verduurd en veel hartseer geleden ..."⁷⁵

Die anneksasie van die gebied tussen die Oranjerivier en die Vaalrivier op 3 Februarie 1848 deur sir Harry Smith was 'n politieke handeling wat op kerklik-godsdienstige gebied verreikende gevolge gehad het. Omdat hierdie gebied in daardie stadium 'n Britse gebied geword het, het dit outomaties ook onder die jurisdiksie van die Kaapse Kerk gekom. As gevolg daarvan het die Oranjerivier-Soewereiniteit op 6 Mei 1849 sy eerste predikant gekry toe ds. Andrew Murray deur sy vader op Bloemfontein bevestig is.⁷⁶

Die jeugdige ds. Andrew Murray het hom met hart en siel aan sy werk toegewy. Hy het hom nie net die haglike geestelike toestand van die Blankes in die Oranjerivier-Soewereiniteit aangetrek nie. Sy belangstelling het ook uitgegaan na die Voortrekkers wat nulle noord van die Vaalrivier gevestig het. Dit het egter nie net by belangstelling gebly nie. Hy was soms vir maande uit Bloemfontein weg, terwyl hy die inwoners van die Oranjerivier-Soewereiniteit besoek het.

Terwyl hy predikant van Bloemfontein was, het hy vier reise na Transvaal onderneem. Gedurende Desember 1849 en Januarie 1850 het hy ongeveer 800 myl per ossewa in Transvaal afgelê. Gedurende Oktober 1850 het hy op 'n tweede reis na Transvaal vertrek, en weer in Mei 1851 vergesel van sy broer, ds. John Murray. Op 1 Maart 1852 het ds. Andrew Murray Transvaal vir die laaste maal besoek.⁷⁷

Alles dui daarop dat ds. Andrew Murray onder die Blankes allien veel meer werk gehad het as wat hy kon behartig. Dit is selfs moontlik dat sy drukke werkprogram sy gesondheid erg aangetas het. Nogtans het hy belang gestel in die Sending. Op 14 Junie 1849 skryf hy aan sy broer, ds. John Murray: "Aanstaande Zaterdagavond dank ik een dienst

75. De Fakkel, 4 Mei 1899, p. 434.

76. Du Plessis, J., Het Leven van Andrew Murray, p. 92.

77. Ibid., pp. 106, 123, 137 en 142.

voor de swartens te beginnens ..."⁷⁸ Alhoewel ds. A. Murray die regte gesindheid ten opsigte van die sending gehad het, was die tyd, as gevolg van politieke woelinge en rassebotsings, nie ryp vir 'n omvattende sendingaksie nie, selfs al was dit moontlik om werkkragte te mobiliseer.

Terwyl die N. G. Kerk besig was om hom in die Transgariepse Ring te organiseer na jare van verwaarlosing, het vreemde sendinggenootskappe die werk wat hulle al voor die Groot Trek begin het, voortgesit. Hierdie genootskappe het vir hulle stadig maar seker 'n plek onder die wit-blanke verower wat in later jare groot probleme vir die sendingaksie van die N. G. Kerk geskep het, en wat tot gevolg gehad het dat in baie gemeentes vir baie jare geen sendingaksie van die N. G. Kerk uitgegaan het nie.

Daar is rede om dankbaar te wees vir wat hierdie genootskappe op die sendingakker verrig het voordat die N. G. Kerk tot die werk toegetree het. Hulle kon selfs 'n belangriker rol gespeel het, indien hulle meer respek vir die Afrikanerboer se lewensbeskouing gehad het, en van hom 'n medewerker in plaas van 'n teenstander gemaak het.

78. Ibid., p. 97.

HOOFSTUK IIDIE SINODE VAN DIE N.G. KERKIN DIE ORANJE-VRYSTAAT EN DIE SENDING

Die amptelike band wat die Oranje-Vrystaat met die Kaapse Kerk gehad het, is plotseling verbreek toe gedurende die 1862-vergadering van die sinode van die Kaapse kerk beswaar aangeteken is teen die teenwoordigheid van die afgevaardigdes uit die Transgariepse gemeentes, omdat dit in stryd sou wees met Ordonnansie 7 van 1843 en die daarmee gepaardgaande wette en regulasies van die kerk in die Kaapkolonie. Die Sinode het die beswaar verwerp, maar as gevolg van 'n nofuitspraak van 26 November 1862 is die betrokke afgevaardigdes versoek om die vergadering te verlaat.⁷⁹

Die gemeentes in die Transgariep, d.w.s. ook die gemeentes in die Oranje-Vrystaat, was daarna op hulleself aangewese en moes hulle eie kerkorganisasie behartig. Die N.G.Kerk in die Vrystaat het in daardie stadium uit elf uitgestrekte gemeentes bestaan. Tydens 'n vergadering wat van 10 tot 15 November 1884 op Smithfield gehou is, is amptelik borgegaan tot die stigting van die N.G.Kerk in die Oranje-Vrystaat.⁸⁰

Die verteenwoordigers van die Vrystaatse gemeentes het borgegaan tot die opstel van 'n kerkorde. Artikel 59 van die kerkorde het besondere betrekking op die sending gehad. Dit het onder andere voorsiening gemaak dat Nie-blankes as lede van die Kerk (maar op 'n aparte register) aangeneem kan word, nadat hulle deur die sendeling voorberei en deur die plaaslike leraar getoets is. Artikel 59(d) het die houding van die Kerk ten opsigte van die sending, ook wat die toekoms aanbetref, duidelik uiteengesit: „Bovenstaande bepalingen hebben betrekking op de

79. Oberholster, J. J., Die N.G.kerk in die O.V.S., pp. 68-69.

80. Ibid., p. 190.

Evangelisasie onder de Heidenen, die in ons middele woenen. De Synode erkent echter hare verpligting om zooodra moogelyk, door benoerlyk geboedende Zendingen haar arbeidsveld naar buiten uit te breiden, terwyl zig Leeraren en kerkraden dringend aanspoort, om op geregelde tye in die gemeente voor dit doel te collecteer-en."⁸¹

Op 10 mei 1865 het die eerste sinodesitting van die N.G.Kerk in die Oranje-Vrystaat 'n aanvang geneem. Dit het saamgeval met onrustige dae in die Oranje-Vrystaat, want na die bevredigende afloop van die eerste Basuto-oorlog het die toestand steeds gespanne geoly. Op 9 mei, 'n dag voor die sinodesitting 'n aanvang sou neem, het pres. Brand juis 'n kommando teen Lesaoane, een van Molapo se onderhoorde gelei, en 'n maand later is 'n proklamasie uitgevaardig wat die bergers van die Oranje-Vrystaat tot die tweede Basuto-oorlog opgeroep het.

Hierdie gespanne omstandighede ten spyt het die voorsitter van die Vergadering nog sy weg opgesien om ds. C. Murray, die besoekende sendinginspekteur van die Kaapse kerk,⁸² hartlik te ontvang en die hoop uitgespreek dat hy voor sy vertrek "deze vergadering opwekke en toespreke in het belang der zending."⁸³ Ds. C. Murray het tydens 'n later sitting die geleentheid gekry om die Vergadering toe te spreek. Hy het kortliks verduidelik wat die sending is, hoe 'n mens jou op die doeltrefendste wyse van jou taak in die verband kan kwyf, en watter seën vir die kerk daaruit kan voortvloei.⁸⁴

Aangesien die N.G.Kerk in die Oranje-Vrystaat in daardie stadium geen verpligtinge ten opsigte van binne- of buitelandse sending gehad het nie, besluit die sinode om ooreenkomstig artikel 59(d) van die Kerkorde

81. Wetten en Bepalingen voor de Nederduitsch Gereformeerde kerk in den Oranjevrijstaat (1865), art. 59.

82. Ds. Charles Murray, 'n jonger broer van ds. Andrew Murray, is tydens die tiende vergadering van die Sinode van die Kaapse Kerk as eerste sendinginspekteur aangewys. (Acta Synodi (Kaap), 1863, p. 124.

83. Acta Synodi, 1863, p. 4.

84. Ibid., p. 14.

die Kaapse Kerk in die opsig te steun en die bydraes van die gemeentes vir die sending deur die Sinodale Tesourie aan die Sendingkommissie in die Kaapkolonie oor te betaal. Hierdie bydraes was oosten vir die finansiering van die buitelandse sendingaksie van die Kaapse Kerk en sou betaal word totdat die Kerk in die Vrystaat gereed is om self werk in die buiteland te aanvaar.⁸⁵

Die tweede Basoeto-oorlog het intussen uitgebreek en baie skade is aan die verhouding tussen Blank en Nie-blank gedoen. Op 22 Februarie 1866 is die Basoeto uit die Malutiberge verdrywe, en Molapo (’n seun van Mosjwesjwe) het om vrede gevra. Op 6 Maart het Molapo generaal Fick se vredesvoorwaardes aangeneem, sonder om sy vader of sy broers te raadpleeg. Die Verdrag van Impareni wat op 6 Maart 1866 met Molapo gesluit is, het onder andere bepaal dat Molapo die Oranje-Vrystaat se aanspraak op die gebied wat op 6 Oktober 1865 deur generaal Fick verower is, erken, en dat Molapo en sy volk onderdane van die Oranje-Vrystaat word met die gebied tussen die Drakensberge, die Caledon en die Putisani as woongebied.⁸⁶

Gedurende die oorlog is die Franse sendelinge van hulle stasies verwyder omdat hulle van konkelary met die Basoeto verdink is. Die Vrystaatse Volksraad het ook geweier om hulle toe te laat om weer die werk op hulle stasies in die Verowerde Gebied voort te sit. Die jong N. G. Kerk in die Oranje-Vrystaat het hierin waarskynlik ’n geleentheid gesien om met ’n eie sendingaksie te begin. Op 8 Mei 1866 skryf ds. G. van de Wall, predikant van Bloemfontein, aan die Staatspresident dat hy verneem het dat Molapo die wens uitgespreek het om ’n sendeling van die Vrystaat te ontvang. Hy is daarvan oortuig dat die N. G. Kerk ’n roeping in die verband het, en voeg by: „Ik ben er verder van overtuigd, dat zij dit bevel reeds te lang tot hare eigene oneer en tot schade aan land en volk veronachtzaamde.“⁸⁷

85. Ibid., p. 14.

86. Grobelaar, J. J. G., Die Vrystaatse Republiek en die Basoetoe-vraagstuk, p. 149.

87. Gerdener, G. B. A., Boustowwe, p. 164.

Op 11 Mei 1856 skryf die Ring van "aueresmita 'n soortgelyke brief aan die Volksraad om hom in kennis te stel dat die Kerk gewillig is „om onder approbatie en met advies en hulp der Regering de Zending zaak te ondernemen onder de op net Veroverd Grondgebied wonende Basutos." ⁸⁸

Die reaksie van owerheidsweë was heeltemal gunstig. 'n Ordonnansie, wat op 23 Mei 1856 aigekondig is om die administrasie van Molapo en sy onderdane te reël, het voorsiening gemaak vir die N. G. Kerk om 'n sendeling in die gebied te plaas. ⁸⁹

Tydens die Sinodesitting van 1867 is verskeie besluite geneem wat daarop gemik was om die wiele van die sendingwa aan die rol te kry. Die aanstelling van 'n sendingkommissie, bestaande uit drie predikante, naamlik di. P. A. C. van Heyningen, A. P. Meiring en J. G. Olivier, ⁹⁰ is goedgekeur en 'n kommissie moes benoem word om konsepregulasies vir die Sendingkommissie te ontwerp. 'n Sendingreglement is egter eers in 1874 voor die Sinode gelê. Voorts is besluit dat elke gemeente minstens R50 moet bydra „tot daargestelling en instandhouding van een fonds voor het zendingwezen der Nederduitsch Gereformeerde Kerk in den Oranje Vrijstaat." ⁹¹

Ten einde tot aksie oor te gaan het die Sinode aan die Sendingkommissie opdrag gegee om 'n inspeksiereis na Molapo se stat en deur Lesotho te onderneem. Aan die Sendingkommissie is voorts opgedra om „zonder verzuim met hun zendingwerk onder Molappo's volk eenen aanvang te maken; en zij trachte in eene conferentie met de Fransche Zendelingen uit te vinden, of, en in hoeverre, samenwerking tusschen de Nederduitsch Gereformeerde Kerk in den Vrijstaat en die Broeders wenschelijk en mogelijk zij." ⁹²

Die Sendingkommissie, wat bestaan het uit ds. P. Roux van Smithfield, ds. P.A.C. van Heyningen van Kroonstad en ds. A. P. Meiring van Edenburg, het met groot

88. Ibid., p. 165.

89. Theal, G., History of South Africa, VIII, p. 277.

90. Dreyer, A., Eeuwfeest-Album van de Nederduits-Gereformeerde-Kerk in Zuid-Afrika : 1824 - 1924, p. 120.

91. Acta Synodi, 1867, pp. 26 - 28.

92. Ibid., p. 30.

probleme te kampe gehad. In die eerste plek was dit feitlik onmoontlik om die dienste van 'n opgeleide sendeling te verkry, en in die tweede plek was dit moeilik om die fondse bymekaar te kry om so 'n persoon te beslaag. Voor die sitting van die Sinode is daar byvoorbeeld reeds 'n beroep op die student A. H. Hofmeijr uitgebring, maar sonder sukses.⁹³ In een beskrywingspunt wat aan die Vergadering voorgelê is, word selfs versoek dat daar onverwyld 'n beroep op die teologiese skool van die Nederduitse Gereformeerde Kerk te New Brunswick in Noord-Amerika gedoen word „ten einde eenen te volle bekwamen als Leeraar geordende zendeling te krijgen.”⁹⁴

Die finale opdrag van die Vergadering aan die Sendingkommissie was „om naer bevind van zaken bij Molapo te handelen en - nadat zij verzekerd zal zijn van de toelage, die zij eenen zendeling zal kunnen geven - nogmaals een beroep op de kweekschool te Stellenbosch te doen.”⁹⁵

Ten spyte van die groot ywer vir die sendingsaak wat tydens die Sinodesitting van 1867 geopenbaar is, het ongunstige omstandighede alle pogings om iets tot stand te bring in die wiele gery. Die Vrede van Thaba Bosiu wat in April 1866 gesluit is, het wel 'n einde aan die tweede Basoeto-oorlog gemaak, maar nie die kloof van wantroue tussen Boer en Basoeto oorbrug nie. Nadat die Basoeto hulle ooste ingesamel het, het hulle dadelik weer begin om op te eis wat hulle geglo het hulle toekom, en in Julie 1867 het die Vrystaat Lesotho weer die stryd aangesê.

Na aanleiding van die oorloë en die invloed wat dit op die sendingarbeid gehad het, skryf ds. H. van Broekhuizen van Winburg⁹⁶ op 27 Augustus 1867 uit Holland aan die meraut: „Ter wille van die in vele opzichten zoo gezegende Fransche zending betreuren wij het, dat deze oorlog heeft

93. *Ibid.*, p. 30.

94. *Ibid.*, p. 49.

95. *Ibid.*, p. 30.

96. In 1860 is dr. Robertson deur die Kaapse Kerk na Europa afgevaardig om leraars en onderwysers te werf. In Holland het hy daarin geslaag om ds. G. van de Wall en sy swaer, ds. H. van Broekhuizen te oorreed om na Suid-Afrika te kom. Albei het hulle in die Vrystaat gevestig en 'n baie prominente rol in die kerklike lewe gespeel.

plaats gehad, waardoor enkele zendelingen hun arbeidsveld hebben moeten verlaten. Maar bedenken wij wat de Boeren jaren lang hebben verduurd wegens de vagabondage van het zwarte ras, dan verheugen wij ons, dat zij aanvankelijk het doel van dezen zwaren oorlog bereikt hebben, en wenschen hun van harte toe, dat zij eenige jaren van rust en voorspoed mogen hebben. Mag er wegens vroegere vooroordeelen en latere bittere ervaringen nog by velen eene antipathie bestaan tegen den evangelie-arbeid onder de kleurlingen, evenals in vele streken van die Kaapkolonie zullen ook de Boeren van de Vrijstaat allengs komen tot besef van hun plicht en tot afdoening van hunner schuld aan de heidenen. Met leeraren in hun midde, gelijk het geval is, uit Amerika, Europa en Afrika, wier harten ook voor de zending warm kloppen, en wier prediking aan de Gereformeerde leer getrouw blijft, zal ook in den Vrijstaat weldra het zendingwerk worden ter hand genomen en zelfs daarbuiten niet worden vergeten.⁹⁷

As 'n mens met die verbittering en agterdog wat deur die oorloë teweeggebring is, rekening hou, dan verbaas dit jou nie as die Sinodesitting van 1869 aan die lig bring dat die sendingaksie glad nie geloods kon word nie. Die Sendingkommissie moes verklaar dat hulle geen kans gesien het om onder die omstandighede wat toe geheers het met 'n sending na Molapo te begin nie. Die Vergadering het met spyt van die omstandighede wat die werk verhinder het, kennis geneem, en aan die Sendingkommissie opdrag gegee om die verloop van sake dop te hou en die nodige stappe te doen as die geleentheid hom vooruoen om die Evangelie aan die heidenvolke te bring.⁹⁸

Alhoewel daar dus tot in daardie stadium van 'n sendingaksie op sinodale vlak nog niks tereg gekom het nie, is daar tog getuienis dat individuele leraars in hulle gemeentes aanmag aan die sieleheil van die Nie-blankes gegee het. Die werk van die Franse Sending digby Smithfield het in

97. Hofstede, H. J., Geschiedenis van den Oranje Vrijstaat, p. 199.

98. Acta Synodi, 1869, pp. 57-59.

die sestiger jare geleidelik in die hande van die N. G. Kerk oorgegaan,⁹⁹ en in 1866 reeds is die Nagmaal aan twee Nie-blankes in die konsistorie op Edenburg na afloop van die Nagmaal bedien.¹⁰⁰

Hierdie gemeentelike sendingwerk het nie oral die goedkeuring weggedra nie, want tydens die Sinodesitting van 1871 word 'n besprekingspunt ingedien waarin daar gevra word dat standpunt ingeneem word „ten opzigte van de bediening des Heiligen Doops, de aanneming tot leden, en de bevestiging in den huwelijken staat van kleurlingen door den plaatselijken Leeraar." 'n Dokument is ook ter tafel gelê as bewys van lidmate „die ontevrede zijn met het trouwen en doopen van Kaffers door den plaatselijken Leeraar."¹⁰¹

Die Vergadering het nou egter sterk teen hierdie houding uitgespreek en hom soos volg daaroor laat hoor: „Deze Synode wensch sich, naar aanleiding van beschrijvingspunt 20, beslistelijk uit te spreken, dat het de plicht is, volgens de wet der Kerk, Art. 590., vergel. met Synodaal besluit van 15 April, 1869, op bl. 58, van iederen plaatselijken Leraar onzer Kerk, om de openbare genademidaelen te bedienen aan de kleurlingen binnen zoodanige Gemeente, waarin hij gesteld is om te arbeiden."

„En deze Synode acht dat ieder kerkeraad, als zoodanig, en het leden deszelve in het bijzonder, ombshalve verplicht zijn, zoodanigen plaatselijken Leraar, in de uitoefening van dergelijke diensten, overeenkomstig de wet der Kerk in alles behulpzaam te zijn."

„En deze Synode acht, dat de Kerk van den Vrijstaat in het algemeen, en ieder Gemeente in het bijzonder, geroepen is, als mede-arbeiders Gods, zoodanig van hen tijdelik goed bij te dragen, tot ondersteuning van de Evangelie Bediening aan de gecoleurde bevolking, onder toezigt der Kerk, dat de noodige voorzieningen kunnen gemaakt worden, tot eene geregelde en getrouw geestelijke

99. Gerdener, G. B. A., Deur 'n eeu gelci, p. 47.

100. Gedenkboek van Edenburg, 1863 - 1938, p. 50.

101. Acta Synodi, 1871, p. 114 en p. 128.

bearbeiding van zoodanige zielen."¹⁰²

Die feit dat die Sendingkommissie aan die Sinode van 1871 verslag moes doen „dat geene Zending nog was begonnen,"¹⁰³ moet gesien word in die lig van die Basoeto-oorloë wat die betrekkinge tussen Blank en Nie-blank steeds gespanne gehou het. Juis die oorloë het egter die weg berei vir die eerste sendingaksie van die Vrystaatse N. G. Kerk. Benewens reeds vermelde Molapo wat hom as Vrystaatse onderdaan in die Verowerde Gebied gevestig het, het 'n aantal Basoeto-onderhoofde die Vrystaat gesmeek om hulle as onderdane te aanvaar. Op 10 Mei 1867 het die Volksraad besluit om aan die oproepe gehoor te gee. Aan 'n aantal onderhoofde is woongebiede toegeken, onder andere aan Paulus Mopeli (Moperi) wat aangesê is om hom in die onbesette Witsieshoek te gaan vestig.¹⁰⁴

Van hierdie hoofman het die versoek om 'n sendeling vir hom en sy mense gekom. Op hierdie versoek het die Sinode van 1871 dadelik gereageer. Aan die Sendingkommissie is opdrag gegee om dadelik aandag aan die saak te gee. Reeds in 1873 het ds. A. Maeder hom die beroep om daar te gaan arbei, laat welgeval.¹⁰⁵ In hierdie jaar is daar dus daadwerklik met sendingwerk onder Paulus Mopeli se mense te Witsieshoek begin, en daarmee het een van die geseëndste werkkringe van die N. G. Kerk van die Vrystaat tot stand gekom.

Hierdie gebeurtenis het die wiele aan die rol gesit sodat daar op die volgende sinodesitting in 1874 diepgaande besluite oor die sending geneem is. Allereers het dit 'n duideliker standpunt ten opsigte van bydraes vir die sending nodig gemaak, en daar is bepaal dat in elke gemeente twee maal per jaar „worde gecollecteerd voor het zendingwezen ...". Aan elke kerkraad is die opdrag gegee om bo en behalwe die kollekte „door middel van Bazaars, als anderszints te doen, wat zijne hand vindt om te doen voor deze

102. Ibid., p. 114.

103. Ibid., p. 121.

104. Gröbbelaar, J. J. G., op. cit., p. 161.

105. Acta Synodi, 1871, p. 114; Ross, J. J., Die Sending te Witsieshoek, p. 21.

belangrijke zaak." Alle bydraes vir die sending moes in die hande van die Sinodale Sendingkommissie geplaas word.¹⁰⁶

Vervolgens het die Sinode aan die Sendingkommissie opdrag gegee om die konsepreglement vir die sending, waartoe daar reeds in 1867 besluit is, op te stel en so spoedig moontlik „voor deze vergadering ter approbatie voor te leggen.“¹⁰⁷ Hieraan het die Sendingkommissie voldoen, en vir die eerste keer word nou die samestelling en taak van die Sendingkommissie, die arbeidsveld en die posisie van die sendelinge reglementêr vasgelê.

Volgens hierdie reglement sou die Sendingkommissie as die Sinodale Sendingkommissie (S. S. K.) bekend staan. Dit sou uit drie lede bestaan en word tydens elke Sinode verkies, maar ou lede is herkiesbaar. Indien die S.S.K. op sy sittings nie voltallig is nie, kan dit net uitvoering gee aan besluite van vorige, voltallige kommissievergaderings.

As taak word aan die S.S.K. opgedra, eerstens: die aanstelling van sendelinge ooreenkomstig artikel 59 van die Kerkorde. Sodanige aanstellings kon egter alleen geskied indien die nodige fondse voorhande is. Voorts is die S.S.K. belas met die aankoop van eiendomme vir die sending in oorleg met die Sinode. Derdens: die S.S.K. moes die finansies noukeurig beheer. Ontvangste moet erken word, verslag moet van werkzaamhede en finansies gedoen word en die boeke moet geouditeer word.

Die arbeidsveld van die S.S.K. is soos volg afgebaken: „Zij zal zich alleen met de behartiging van de belangen der Zending binnen de grenzen van den Oranjevrijstaat bezig houden, en buiten Synodaal besluit zal het haar niet geoorloofd zijn hare werkzaamheden verder uit te breiden.“

Betreffende die posisie van die sendelinge word bepaal dat hulle onder die toesig van die kerkrade en die S.S.K. sal staan. Sover dit tug aanbetref, staan die sendeling onder die ring waarin hy val, of die naaste ring aan sy werkkring. Sendelinge sal deur die betrokke ringe van die Kerk bevestig en georden word.

106. Acta Synodi, 1874, p. 17.

107. Ibid., p. 9.

Sendinggemeentes sal as gemeentes nie verteenwoordiging op die Sinode hê nie, maar in die geval van ds. Maeder het die Sinode op 15 April 1874 besluit om aan hom sitting in die Sinodale Vergadering met adviserende stem te verleen.

Sendinggemeentes moet aparte doop-, lidmaat- en huweliksregisters hou, waarvan afskrifte voor die Sinode gelê moet word.

Ten slotte bepaal die Reglement deelname aan die pensioenfonds van die Kerk en die betaling van reis- en verblyfkoste ten opsigte van die bywoning van sinodale vergaderings vir sendelinge.¹⁰⁸

Verder het die Sinode van 1874 die deur vir nouere samewerking met ander sendinggenootskappe, veral die Franse Sending in Lesotho, oopgemaak, want daar is besluit om 'n deputasie na die daaropvolgende Sinodale Vergadering van die Paryse Sendinggenootskap te stuur. Daarvan het ongelukkig niks tereg gekom nie.¹⁰⁹

In 'n ander rigting het daar egter tog samewerking plaasgevind. Tydens die inseeëning van ds. Maeder op 15 Februarie 1874 te Bloemfontein, wat deur sendelinge van 'n aantal ander sendinggenootskappe bygewoon is, is die gedagte geopper om jaarliks 'n vergadering van sendelinge te hou. 'n Kommissie is ook aangestel om die nodige stappe in daardie rigting te neem.

In die daaropvolgende jaar is dan ook 'n sendelingkonferensie gehou, en wel op 29 Oktober 1875 in die Trinity Methodist Church. Afgesien van di. G. A. Maeder, A. P. Meiring en G. Radloff van die N. G. Kerk, was daar ook verteenwoordigers van die Berlynse, die Paryse en die Wesleyaanse Sending. Die konferensie, wat onder die voorsitterskap van ds. A. P. Meiring plaasgevind het, het onder andere belangrike sake soos veelwywery, beesnuwelike en kafferbier (yoala) bespreek.¹¹⁰ De Fakkel maak ook melding van 'n derde Sendelingkonferensie wat op 27 Oktober 1876 in

108. Ibid., pp. 12 - 14.

109. Ibid., p. 11; Acta Synodi, 1877, p. 208.

110. The Express and Orange Free State Advertiser, 11/11/1875.

die N. G. Kerkgebou, Bloemfontein, begin het. Benewens eerwaarde J. Scott (voorsitter), eerwaarde Mabile (assessor) en ds. Maeder (sekretaris) was daar ook 'n aantal predikante teenwoordig.¹¹¹

Op daardie tydstip het eerlike gedagtewisseling waarskynlik tussen die N. G. Kerk in die Oranje-Vrystaat en die Franse Sendinggenootskap plaasgevind. De Fakkel, amptelike orgaan van die N. G. Kerk in die Oranje-Vrystaat,¹¹² het 'n artikel uit die Maart-uitgawe van die blad, The Little Light of Basutoland, oorgeneem. Hierin word die aandag van die N. G. Kerk op broederlike wyse gevestig op die behoefte wat daar in die Vrystaat, insonderheid in die Naturelle-dorpe en in die nedersettings op plase, bestaan. Die Franse sendelinge stel dit duidelik dat hulle nie in die Vrystaat wil inmeng nie, omdat hulle dit as die regmatige arbeidsveld van die N. G. Kerk beskou, maar is bereid om te help met die verskaffing van die nodige boeke. In die artikel word die aandag van die N. G. Kerk in die Vrystaat daarop gevestig dat daar 'n geweldige dors na die Evangelie bestaan. As bewys dien die feit dat 'n groot aantal Nie-blankes jaarliks uit die Vrystaat na die Franse stasies in Lesotho gegaan het om boeke te koop en om meer van die Evangelie te hoor. By die predikante word aanbeveel dat 'n aantal Bantoe gesoek word om as kolporteurs en evangeliste onder hulle eie mense te dien.

Die Sinode het tydens sy sitting van 1878 sy goeie betrekkinge met die Franse Sendinggenootskap verder bevestig deur aan die S.S.K. opdrag te gee om „zich met de Fransche Broeders in Basoetoland in correspondentie te stellen, ten einde door hen bekeerlingen uit de Heidenen te bekomen, die als Evangelisten in de gemeenten, waar zulks verlangd word, kunnen arbeiden.”¹¹³

Ten spyte van die ywer van diegene wat die erns van die sendingsaak besef het, en ten spyte van die ingrypende besluite van die Sinode, was alles ten opsigte van die

111. De Fakkel, Oktober 1876, pp. 153 en 155; De Fakkel, November 1876, p. 176.

112. De Fakkel, April 1876.

113. Acta Synodi, 1878, p. 287.

sending tog nie pluis nie. Geld en opregte belangstelling was nodig vir die suksesvolle loodsing van die sendingaksie. Die opregte belangstelling van die gewone lidmaat het egter grootliks ontbreek. Die predikante wat die leiding in sendingsake geneem het, het nie altyd rekening gehou met die gemiddelde lidmaat se tradisionele wantroue in die sending nie. Die goeie verstandhouding tussen die Franse Sendinggenootskap en die N.G.Kerk baat nie veel as iemand soos Hofstede, 'n skrywer wat seker ingelig behoort te wees, steeds die houding inneem dat die Franse sendelinge vyande is wat hulle aan die kant van die Basoeto skaar, „de Kaffers voor Gods kinderen hielden en de Boeren vee-en gronddieven noemen.”¹¹⁴ Hofstede openbaar 'n verbasend oordrewe bevooroordeeldheid ten opsigte van die sending wat waarskynlik deur baie burgers van die Vrystaat en lidmate van die Kerk gedeel is. Hy skryf byvoorbeeld: „Ik zal echter altijd blijven zeggen, dat een goed zendeling, die zijn vaderland, zijne magen verlaat met zooveel opoffering, tot zedelijke verbetering der neidenen, al onze achting en eerbied verdient; maar helaas, de ondervinding heeft ons geleerd, dat er maar weinig dezulken worden gevonden. De weinige zegen op hun werk bewijst dit in 't algemeen. Hoe weinig indien noch maar enkele, waarlijk bekeerde Kaffers zijn ons bekend, terwijl volgens de berichten der zendingen er maar weinig onbekeerden zijn. Heboen wij niet de ondervinding dat de gekleede en ter kerk gaande Kaifers over 't geheel de grootste schelmen zijn?”¹¹⁵

Dit is dus eintlik nie verbasend nie dat daar, ten spyte van die duidelike uitsprake deur die Sinode, gebaseer op die Kerkorde, nog gevalle voorgekom het waar die kerkraad en die leraar heftig oor die bediening van die genademiddele aan die Nie-blankes verskil het. Die kerkraad van Philippolis was byvoorbeeld daarteen gekant dat die predikant soveel tyd aan die Nie-blankes bestee, en wou weet of dit hom slegs toegestaan is, en of dit hom

114. Hofstede, H. J., op. cit., pp. 230 - 231.

115 Ibid., p. 231.

van hoër gesag beveel is om onder die nie-blankes te werk.¹¹⁶

Die gebrek aan belangstelling is ook verder weerspieël in die finansies van die S.S.K. Die verpligte bydraes vir die sending het so swak ingekom dat daar nie genoeg geld was om die sendeling te Witsiesnoek se salaris te betaal nie.¹¹⁷

In 1877 het die Sinode hom gevolglik verplig gevoel om sy vorige uitsprake ten opsigte van die sendingwerk in gemeentes te herhaal. Die Sinode het ook sy afkeuring uitgespreek oor „de nalatigheid van die Kerkeraden, die alsnog in deze hoogst gewichtige zaak zoo zeer nún pligt hebben verzuimd.”¹¹⁸

In 1880 het dit vir die Sinode nodig geword om uitspraak te gee oor die besteding van fondse wat deur die gemeentes vir die sending ingesamel is, want sommige gemeentes het die fondse vir plaaslike werk gebruik, met die gevolg dat die geld nooit in die hande van die S.S.K. gekom het nie. Om die saak in die reine te bring en om te bepaal wat in die gemeentes gedoen word, is twee besluite geneem: Terwyl dit elke kerkraad vry staan om ten behoeve van 'n plaaslike sendingaksie te kollekteer en die opbrengs na eie goëddunke te bestee, is dit die gevoel van die Sinode dat „al het bijeengebrachte voor de zending in het Algemeen, moet worden verantwoord aan de Synodale Zending Commissie”. Voorts dat elke kerkraad elke jaar twee maande voor die sitting van die Sinode aan die S.S.K. verslag sal doen aangaande sendingwerk in die gemeente. Uit hierdie verslae moet die S.S.K. 'n beknopte, algemene verslag opstel en aan die Sinodale Vergadering voorlê, sodat die Sinode 'n geheel beeld van die sendingwerk van die Kerk kan hê.¹¹⁹

In 'n poging om belangstelling vir die sendingsaak te wek, rig die Sinode van 1880 'n herderlike brief aan die gemeentes: „Weet dan, dat vele meer leeraren hebben moeten klagen over de geringe belangstelling, die er in hunne ge-

116. De Fakkel, Augustus 1877, p. 315.

117. Acta Synodi, 1877, p. 249.

118. Ibid., p. 229.

119. Acta Synodi, 1880, p. 593.

meentes bestaan omtrent die Zendingsaak; dat anderen het betreuren, dat zij bepaalde tegenwerken in dit werk moet ondervinden, terwyl de Synodale Zending Commissie moet berichten dat, indien de jaarlijksche bijdragen voor de Zending te Witzieshoek niet verhoogd worden, zij niet toereikend zullen zijn om de kosten aldaar te bestrijken."¹²⁰

Uit die verslag van die S.S.K. wat in 1881 aan die Sinode voorgelê is, blyk dit dat daar 'n oesliste wending ten gunste van die sendingsaak gekom het.¹²¹ Hierdie wending kan toegeskrywe word aan die gunstiger puolisiteit wat aan die sending gegee is, veral deur De Fakkel, amptelike orgaan van die N. G. Kerk in die Oranje-Vrystaat, wat gereeld na 1876 as 'n maandblad verskyn het, en dit een van sy doelstellings gehad het om die sending te bevorder. Die blad het moeite gedoen om gevestigde wanbeskouings oor die sending by die gewone man reg te stel. In 'n artikel onder die opskrif: „Eene beskouing over de Zending," beweer C. T. (waarskynlik ds. C. P. Theron) dat die resultaat van sendingarbeid dikwels vir die gewone man onaanvaarbaar is, maar skryf dit toe aan mense en genootskappe wat sendingwerk gedoen het, en wat nie die regte benadering gehad het nie. Hy het ook 'n nuttige wenk gehad vir die wat wil luister: „Indien ewenwel het zendingswerk verrigt zal worden, zoo als wij beschouwen, dat het moet gedaan worden, moeten wij het zelve doen." Die Kerk moet inspring en soveel moontlik van die sendingarbeid vir hom opeis, voordat ander genootskappe hom voorspring.¹²²

verslae wat die S.S.K. in opdrag van die Sinode bereik het, het aangetoon dat in baie gemeentes vrugbare sendingwerk verrigt word. Daar was egter ook gemeentes wat hulle plig in die verband versuim het, en die sending heeltemal in die hande van vreemde genootskappe gelaat het.¹²³ Die S.S.K. het egter nie die teenwoordigheid van ander genootskappe as 'n verskoning vir die traagheid van

120. De Fakkel, Mei 1880, pp. 74 - 75.

121. Acta Synodi, 1881, p. 484.

122. De Fakkel, Maart 1881, 207.

123. De Fakkel, September 1882, p. 438.

hierdie gemeentes aanvaar nie en hulle gewys op die groot arbeidsveld wat onder die Bantoe op buiteplekke braak gelê het.¹²⁴ In hierdie opsig, naamlik dat dit wenslik is dat sendingwerk ook in daardie gemeentes waar ander genootskappe werk, behartig moet word, en dat elke gemeente van die N. G. Kerk in die Oranje-Vrystaat sy eie plaaslike sendinggemeente moet stig, het die S.S.K. die steun van die Sinode gehad.¹²⁵

Baie gemeentes het die dringende oproep om hulle deel tot die sendingwerk by te dra, ter harte geneem. Baie gemeentes het van nie-blanke kategete gebruik gemaak om die Nie-blankes te bearbei.¹²⁶ Die kategete het in so 'n mate toegeneem dat dit in 1887 moontlik en wenslik geword het om 'n kategetekonferensie te belê.¹²⁷

Die noodsaaklikheid het ook mettertyd ontstaan om 'n eie opleidingskool vir kategete daar te stel. In 1893 bepleit ds. C. P. Theron 'n eie opleidingskool eerder as om met die bestuur van die skool te Morija te onderhandel. Dit is wenslik, want die voorgangers moet bekend wees met die bepalinge van die regering ten opsigte van die Nie-blankes en moet die verhouding tussen Blank en Nie-blank goed verstaan.¹²⁸ Die Sinode het dit in 1893 aan die S.S.K. opgedra om, indien die fondse dit toelaat, 'n opleidingskool vir kategete en onderwysers op te rig.¹²⁹

Die duidelike wending ten gunste van die sending bereik in 1897 'n hoogtepunt toe 'n aantal besluite geneem word wat die sendingaksie van die N.G. Kerk in die Oranje-Vrystaat ingrypend geraak het.

In die eerste plek word besluit om die artikel van die Kerkorde, wat die sendingwerk van die N. G. Kerk in die Oranje-Vrystaat beperk tot die grense van die Vrystaat, te herroep. Die S.S.K. kry van die Sinode toestemming „om hare werkzaamheden uittebreiden buiten de grenzen van den Oranje Vrijstaat, met oparachtt om zoo spoedig mogelijk daarmede te beginnen.“¹³⁰

124. Acta Synodi, 1885, p. 794.

125. Ibid., pp. 758 -759.

126. De Zendingbode, Maart 1888, pp. 20 -21.

127. De Fakkel, 31 Januarie 1887, p. 1906.

128. De Fakkel, 27 April 1893, p. 287.

129. Acta Synodi, 1893, p. 27.

130. Acta Synodi, 1897, p. 50 en p. 30.

Aansluitend hierby word besluit om 'n Sendingkommissie vir die Buiteland aan te wys, en op 7 Mei 1897 word die name van die verkose lede bekend gemaak, naamlik: Ds. C. Bam, ds. A. A. L. Albertyn en ds. J. du Plessis. As Secundi word ds. G. S. Malan, ds. P. du Toit en ds. A. J. Malherbe respektiewelik aangewys.

Voorts word 'n voorstel betreffende die aanstelling van ringsendingkommissies deur die Sinode aanvaar. Aan die ringsendingkommissies word die taak opgedra om binne die ringgebied die sendingbelange te behartig en sendingwyer aan te kweek; om hulpsendinggenootskappe in samewerking met kerkrade in die gemeentes te stig, en om volledige verslag te doen van werksaamhede en sendingaangeleenthede binne die gebied van die ring.¹³¹

Verder het die Sinode sy goedkeuring geheg daaraan dat twee of meer aangrensende gemeentes wat nie afsonderlik daartoe in staat was om die dienste van 'n sendeling te bekostig nie, gesamentlik die dienste van 'n geordende sendeling kan verkry.¹³²

Die Sinode het kennis geneem van 'n predikante-sendingvereniging op 4 Mei 1897.¹³³ Die stigting van die P.Z.V. moet as 'n belangrike gebeurtenis beskou word, want dit het besondere dryfkrag aan die sendingaksie van die N. G. Kerk in die Oranje-Vrystaat gegee.

Die Sinode van 1897 het egter ook aan die lig gebring dat die sendingaksie van die Kerk deur vele probleme vertraag is. In baie gemeentes is die hardnekkige weiering om met eie sendingwerk te begin, voortgesit. In gemeentes waar wel 'n sendingaksie was, is die aksie baie belemmer deur die wet ten opsigte van die runderpes wat die land in daardie jare geteister het. Hierdie wet het die bewegings van Nie-blankes so aan bande gelê dat die kategete nie altyd hulle gemeentelede kon besoek nie.¹³⁴

Die ergste ramp wat die Sending sedert sy ontstaan

131. Acta Synodi, 1897, p. 31 en p. 50.

132. Ibid., p. 29.

133. Ibid., p. 30.

134. Ibid., p. 71.

getref het, was die uitbreek van die Tweede Vryheidsoorlog in 1899. Dit het aanleiding gegee tot die vernietiging van sendingkerke en die verstrooiing van gevestigde gemeentes. In baie gevalle moes die sendinggemeentes na die oorlog weer uit die as heropgebou word.

HOOFSTUK IIIDIE SENDING IN WITSIESHOEK

(a) Die besetting van Witsieshoek: Witsieshoek, die teirein van die eerste sendingvelatog van die N.G. kerk in die Orange-Vrystaat wat op sinodela vlak aangepak is, lê in die suid-oostelike hoek van die Orange-Vrystaat. Hierdie gebied word in die suide deur Lesotho begrens en in die ooste deur Natal.

Witsieshoek wat self baie heuwelagtig is, word deur berge omring. In die suid-oostelike hoek lê die bekende bergplek, Mont aux Sources, meer as 10,000 voet bo see-spieël. Omdat die gebied deur berge afgesonder word, is die toegangsroetes min en dikwels moeilik begaanbaar. Die vernaamste toegang tot Witsieshoek is deur 'n poort aan die noordekant. 'n Paar bergpasse verbind Witsieshoek met Lesotho.

Omtrent die vroegste inwoners van die Hoek is nie veel bekend nie. 'n Aantal Boesmantekeninge wat in die berge bokant die sendingstasie aangetref word, dui egter daarop dat die Boesmans hulle in 'n vroeë stadium daar gevestig het.

Toe die Voortrekkers in die oostelike hoek van die Vrystaat aangekom het, was die Bantoe as gevolg van die uitdelgingsoorloë baie uitgedun. Wie toe in die Hoek gebly het, is ook nie duidelik nie. Kort na die slag van Bloedrivier het die Makgolokwestam onder Witsie (Oetse) hulle in die Hoek gaan vestig. Aanvanklik was Witsie baie stil en op sy plek, maar met verloop van tyd het hy 'n oorlas van homself gemaak. Hy het hom aan veediefstal en die besetting van plase in die Vrystaat skuldig gemaak.

Witsie het hom weinig gesteur aan majoor Warden se opdrag om die Hoek te verlaat. In die loop van 1856 is twee kommando's teen hom gestuur en in Junie 1856 is hy uit die Hoek verdryf. Hy het na Basoetoland gevlug.¹³⁵

Eers in 1861 het 'n groepie Amazoeloe hulle in die Hoek gaan vestig. Aangsien hulle gedurende die tweede

¹³⁵. Steytler, F. A., Die Geskiedenis van Harrismith, pp. 45 - 46.

ORANJE - VRYSTAAT

Ross-
spruit

MONONTISA O

Bobbejaan-Zee Spruit

Photofone

NAMAHALI

Metsi Mats'o

Sikoto

Pixaneng
THAB
TSOEL

THABA
TSOEU

TSESENG

1871

NATAL

LESOTHO

MONT
AUX
SOURCES

WITSIESHOEK-RESERWE

Basoeto-oorlog teen die Vrystaat geveg het, is hulle in September 1865 uit die Hoek verdrywe. Slegs 'n klein groepie het agtergebly.¹³⁶

Die volgende inwoners van Witsieshoek was Basoeto. Tydens die tweede Basoeto-oorlog het Paulus Mopeli en Letsie, twee Basoeto-onderkapteins, 'n versoek tot die Vrystaatse regering gerig om hulle as onderdane te erken. Die Volksraad het hierdie versoek toegestaan, maar voor die probleem te staan gekom wat om met hierdie nuwe onderdane te doen.

Die vernaamste oorweging vir die versoek van die onderkapteins was die gebrek aan lewensnoodsaaklike landbougrond. Die Vrystaat het hulle landbougronde in die Verowerde Gebied van hulle weggeneem, en in Lesotho was daar nie veel van 'n heenkome nie. Sevestiging hiervoor word gevind in 'n brief wat Paulus Mopeli in April 1866 na die tweede Basoeto-oorlog aan president Brand geskryf het: „The Paramount Chief Moshesh and the Basutu nation generally having acknowledged that part of Basuto Land fairly conquered which your Honor has thought fit to annex to the Free State, I Paulus Mopeli now tender personally my humble submission to the Govnt. of the Orange Free State, together with all my tribe, and trust your Honor will mercifully receive us under your protection and rule ...” Hy wys voorts daarop dat hy as gevolg van die Vrystaatse verowerings nie genoeg landbougrond oor het nie. Om dit reg te stel, en ook om onder die gesag van Lesotho uit te kom, versoek hy die president om hom toe te laat om weer sy gewese woongebied te beset „under whatever terms and conditions your Honor may think fit to place upon me.”¹³⁷

Op 8 Mei 1866 rig Paulus Mopeli hom weer tot die president met 'n soortgelyke versoek. Hy vra toestemming om na Umpukani (sendingstasie) terug te keer, want hy en sy volk behoort aan die Wesleyaanse Genootskap. Diegene wat lede van die Genootskap is, wil graag naby hulle kerk en pastoor wees. Paulus Mopeli moes egter vooraf geweet het

^{136.} Ibid., pp. 47 - 48.

^{137.} G. S. 1157, 6 April 1866, pp. 53 - 55.

dat so 'n versoek nie baie geredelik toegestaan sal word nie, en voeg gevolglik op dat „should the Raad en yourself not deem it convenient to allow me to reside at Umpukani, that you then, graciously locate me and my people in the direction of Wietsie Hoek.”¹³⁸

Tydens die sitting van die Volksraad in 1867 is Paulus Mopeli se aansoek te berde gebring. Nadat die saak op 1 Junie 1867 agter geslote deure bespreek is, is 'n akte van Ooreenkoms tussen president J. A. Brand en Paulus Mopeli opgestel en op dieselfde dag deur die Raad goedgekeur.¹³⁹

Ingevolge hierdie „tractaat” met Paulus Mopeli neem die Volksraad kennis van sy aansoek „om met zijn volk tot onderdanen van den Staat te worden aangenomen en een stuk grond ter bewoning te ontvangen ...” 'n Vroeëre beswaar teen die toestaan van Mopeli se aansoek, naamlik 'n uitstaande skadevergoedingskuld aan die Natalse regering ten opsigte van 'n Basoeto-inval in 1865, het skynbaar verval, sodat die Volksraad besluit om Mopeli en 'n aantal van sy onderhorige kapteins en hulle volgelinge tot onderdane van die Vrystaat aan te neem en Witsieshoek as woongebied aan hulle toe te ken. Mopeli moes egter onderneem om nie te oortree op die aangrensende plase van private burgers nie. Indien dit wel sou gebeur dat hulle hul op sodanige eiendom vestig, moet hulle dit na die eerste kennisgawe ontruim.

Voorts sou die staatspresident 'n persoon benoem met die titel kommandant om onder Mopeli en sy volgelinge te woon om as die regering se uitvoerende amptenaar op te tree en wet en orde te handhaaf ooreenkomstig Ordonnansie nommer 3 van 1866 wat vir Molapo vasgestel is.

Die Volksraad hou Mopeli en sy volgelinge alleen verantwoordelik vir enige skadevergoedingseis wat die Natalse regering mog instel. Indien so 'n eis voorkom en hy sy verpligtinge versuim, behou die Vrystaatse regering die reg voor om sy skuld in te vorder op so 'n wyse as wat die

¹³⁸. ibid., p. 65.

¹³⁹. O.V.S.-Volksraadnotule, 1867, p. 99.

Regering mag oordeel.¹⁴⁰

Volgens Ordonnansie nommer 3 van 1866 is die kriminele wette van die Vrystaat op Mopeli en sy volgelinge van toepassing. In siviele sake tree die hoofman as arbiter op, maar daar is reg tot appèl na die kommandant. Ingevolge artikel 5 kan die Vrystaatse regering hom ook vra om manskappe vir kommandodiens te lewer.

Voorts bepaal die ordonnansie dat niemand die woongebied sonder 'n pas mag verlaat nie, en plaas ook 'n verbod op die bywoning van die raadsvergaderings van naburige stamme. Streng beheer word ook toegepas ten opsigte van die inkom en verbly van Blankes en Nie-blankes van buite. Ter bestryding van die koste word 'n oelasting van R1-00 ten opsigte van elke bewoonde hut gehef.¹⁴¹

Nadat hy toestemming ontvang het om hom in Witsieshoek te gaan vestig, het Mopeli eers 'n bietjie getalm, maar op 18 Augustus 1867 stel hy president Brand in kennis dat hy op pad is na Witsieshoek. Mopeli moes in die eerste week van September (waarskynlik 4 September 1867) in Witsieshoek aangekom het, want op 7 September 1867 stel kommandant J. C. Raath president Brand in kennis dat hy „Woensdag met Paulus Mopeli hier ben aangekomen.”¹⁴²

Kommandant J. C. Raath was die verteenwoordiger van die Vrystaatse Regering in Witsieshoek. As sodanig het hy dan ook opgetree as tussenganger tussen Paulus Mopeli en die Vrystaatse Regering. Alhoewel hy die titel van kommandant gedra het, was hy beklee met die gesag van 'n landdros.¹⁴³ In die lig van die rol wat die N. G. Kerk in die Hoek gespeel het, is dit belangrik om daarvan kennis te neem dat kommandant Raath, volgens Gerdener, nie „slegs uitnemend geskik was om die naturelle te lei en te regeer nie, maar ook 'n ware vriend van die Sendingsaak was”¹⁴⁴

Kommandant Raath was van die begin af daarvan oortuig

140. G.S. Nr. 1122 - 1166, 1897.

141. Ordonnantie-boek van den O.V.S., 1854-1880, pp. 200-1

142. G.S. 1157.

143. Van der Walt, A.J.H., Wild, J.A. en Geyer, A.L., Geskiedenis van Suid-Afrika 11, pp. 470 - 471.

144. Gerdener, G.B.A., Ons Kerk in die Transgariep, p. 225.

dat Paulus Mopeli nie te vertrouwe was nie.¹⁴⁵ Hy het Mopeli daarvan verdink dat hy besig was om te onderhandel „ten einde na verloop van tyd zich van zijn onderdaanschap betreffende dezen Staat te ontslaan en zich daarvan te verwijderen.“¹⁴⁶ Oor hierdie saak het hy so sterk gevoel dat hy byvoorbeeld president Brand aanbeveel het om soveel „getrouwe Kaifers als van de stammen van Motha Witzie en van de zulas die hier is, in Witzieshoek te plaatsen als er in kan gaan, ten einde Paulus te verhinder, zyne plannen uit te voeren.“¹⁴⁷ Die vernaamste bron vir kommandant Raath se onrus was waarskynlik die grootskeeps aankoop van gewere deur die Bantoe. Hy het 'n sterk vermoede gehad dat die gewere van die diamantvelde af ingesmokkel is.

Die stam wat kommandant Raath as bondgenoot teen Mopeli se konkkelary wou hê, was die Batlokoa onder hulle hoofman Koos Mota. Hy kon beswaarlik 'n beter persoon as bondgenoot gekies het. In die eerste plek was Koos Mota 'n getroue onderdaan van die Vrystaat en het gedurende die tweede Basoeto-oorlog belangrike dienste aan kommandant C. J. de Villiers gelewer, onder andere as tolk.¹⁴⁸ Daarbenewens was die Batlokoa en die Basoeto tradisionele vyande sedert die vete tussen Mosjwesjwe en Sekonyela. Aangesien Mota 'n broer van Sekonyela en Mopeli 'n broer van Mosjwesjwe was was die kanse dat nulle sou saamwerk baie gering.

Kommandant Raath het klaarblyklik die regering oortuig van die erns van die saak, want Koos Mota het toestemming gekry om hom in die Hoek te gaan vestig. Mota was aanvanklik traag om te gaan, maar op 29 Mei 1875 bevestig kommandant Raath dat Mota en sy volk op pad is na Witsieshoek.¹⁴⁹

Koos Mota het hom in die suidoostelike hoek van Witsieshoek, oos van die Elandsrivier, gaan vestig. Hy self het hom klaarblyklik op Tseseng gevestig. Die volk van Mopeli

145. G. S. 1157, J. C. Raath aan pres. Brand d.d. 19 Julie 1872.

146. Ibid., J. C. Raath aan Kommissie van Bestuur d.d. 3-10-1872.

147. Ibid., J. C. Raath aan pres. Brand, d.d. 24-8-73.

148. Steytler, F. A., op. cit., p. 44.

149. G. S. 1157, Kommandant J. C. Raath aan die president d.d. 29-5-1875.

se vernaamste statte het wes van die Elandsrivier gelê. Mopeli self het hom op Monontsa, aan die Bobbejaanrivier, gevestig. Monontsa was dan ook die hoofkraal. Apollas, die oudste seun van Mopeli, se stat Namahali is geleë tussen die Khotjane-rivier en die Elandsrivier. Teen Thaba-Tsoeu (wit berg), tussen die Elandsrivier en die Pitsaneng-rivier was die kraal van opperhoof Hlajoane Mohale geleë.

Hlajoane Mohale was die seun van Mohale, 'n ouer broer van Paulus Mopeli. Na Mohale se dood is die seun deur opperhoof Mosjwesjwe in Mopeli se sorg geplaas. Dit verklaar dan ook sy teenwoordigheid in die Hoek.¹⁵⁰

(o) Die Koms van die Sending: Met die vestiging van Paulus Mopeli in Witsieshoek het daar 'n groot deur vir die N. G. Kerk in die Vrystaat oopgegaan. Eensyds was die Kerk angstig om met 'n sendingaksie op sinodale vlak 'n aanvang te maak, en andersyds was die Basoeto, en dus ook Mopeli, bewus van die praktiese nut van 'n sendeling in hul midde. Paulus Mopeli en sy volgelinge het reeds ondervinding van die Franse en Wesleyaanse sendelinge gehad, en sou sekerlik weer 'n sendeling verwelkom.

Mopeli se volgelinge was ook heeltemal genoeg om 'n sendeling te regverdig. Volgens 'n verslag van kommandant Raath was daar 320 mans, 40% vroue, 375 seuns en 382 meisies - 'n totaal dus van 1484 siele.¹⁵¹ Volgens eerwaarde J. J. Ross was daar egter net drie bekeerlinge onder Mopeli se volgelinge wat getrou gebly het, naamlik Zakaria Mothibi, Petrus Tsebela en Salmone Ntshla.¹⁵²

Die eerste beweging om 'n sendeling in Witsieshoek te kry het van Mopeli se kant gekom. Kort na sy aankoms in Witsieshoek het hy per ossewa na Bloemfontein vertrek om die president te woord te staan. Op die president se vraag na die doel van sy besoek, sou hy geantwoord het dat die president vir hom 'n huis (Witsieshoek) gegee het, maar dat die middelpaal wat die hut se dak moet ophou, ontbreek. Met die middelpaal of "tshiya" het hy 'n sendeling bedoel.

150. G.S. nr. R1122/97, Bylae 753/189 : Testament van P. Mopeli.

151. G.S. 1157, 9 November 1867.

152. Ross, J.J., Die Sending te Witsieshoek, p. 16.

Mopeli het klaarblyklik nie bedoel dat 'n sendeling van die N. G. Kerk in die Vrystaat na die Hoek moet gaan nie. In 'n brief aan die waarnemende president, J. Venter, skryf hy: "... when I was in Bloemfontein you asked me what sort of Minister I would like to have, and for that reason if the Volksraad would leave this question entirely to my choice I like or want the Minister belonging to the Episcopal church or the Church of England, ..." ¹⁵³ Alhoewel hy dit in hierdie brief duidelik stel dat hy aan die Engelse Kerk voorkeur gee, kan 'n mens nie daarvan aflei dat hy vyandig teenoor die N. G. Kerk was nie.

Paulus Mopeli se versoek het die aandag van die Volksraad geniet, maar dié het op 25 Mei 1869 besluit dat nie 'n geldelike bydrae tot die onderhoud van 'n sendeling in Witsieshoek gemaak sal word nie. Die saak is egter na die Sinode van die N. G. Kerk vir oorweging verwys. Die N. G. Kerk was gretig om so 'n taak aan te pak, maar die nodige fondse was nie so geredelik beskikbaar nie. Gevolglik het ds. P.A.C. van Heyningen, die sekretaris van die Sendingkommissie 'n brief aan die Volksraad gerig, waarin hy vra "om ondersteuning voor eenen zendeling by Mopeli" ¹⁵⁴

Alhoewel die Staatspresident in sy openingsrede te kenne gegee het dat hy ten gunste daarvan is dat 'n geldelike bydrae gemaak word om 'n sendeling in Witsieshoek te plaas, was sommige lede van die Volksraad nie ten gunste van so 'n bydrae nie. Die besluit van 25 Mei 1869 is dus gehandhaaf. Die Volksraad het egter geen beswaar gehad dat 'n stuk grond vir 'n sendingstasie beskikbaar gestel word nie. ¹⁵⁵

'n Plaas is dan ook met die oog hierop deur kommandant Raath voorlopig in die noordwestelike hoek van Witsieshoek afgebaken en die N.G. Kerk het dit as 'n sendingplaas in besit geneem. Die werklike opmeet en oordrag van die grond het gesloer tot 1888. Op versoek van die Sinode van die N. G. Kerk het die Volksraad in 1888 besluit om "het Uit-

153. G.S. 1157; Paulus Mopeli aan waarnemende Staatspres. J. Venter, d.d. 18-6-1869.

154. O.V.S.-Volksraadnotule; 1870, p. 56.

155. Ibid., pp. 6, 56 en 57.

voerend Gezag te machtigen voor de Zendingstasie te Witsieshoek een stuk grond, niet ten bovengaaende 500 morgen, kosteloos te doen opmeten en transporteeren."¹⁵⁶ In dieselide jaar is Eerste Zending 776 opgemeet en afgesonder vir 'n sendingstasie. Die landmeter se kaart toon dan ook aan waar die eerste sendingwoning en die eerste sendingkerk in Witsieshoek gestaan het. Vergelyk meegaande kaart van die Landmeter-Generaal: Harrismith 776.

Met die Volksraad onwillig om meer as net 'n plaas vir 'n sendingstasie tot die N.G. kerk se voorgestelde sendingwerkzaamhede in Witsieshoek by te dra, moes die Kerk sy weg self vind. Toe hierdie aangeleentheid weer tydens die sitting van die Sinode in 1871 ter sprake gekom het, is besluit om die Sinodale Sendingkommissie toe te laat om met geestelike ontginning van hierdie gebied te begin.¹⁵⁷

Alvorens die S.S.K. daartoe borgegaan het om 'n sending te beroep, het 'n lid van die Kommissie gedurende Desember 1871 'n besoek aan Witsieshoek gebring om „de plaats en de eigenaardige behoeften, die daar mogten bestaan, persoonlik" te ondersoek.¹⁵⁸

Daarna het die S.S.K. dadelik pogings aangewend om die dienste van 'n geskikte sendeling te verkry. Ds. G.A. Maeder, 'n jong predikant van Simonstad, is beroep, maar hy het vir die beroep bedank. Vervolgens is 'n beroep op proponent H.R. Neethling, kandidaat tot die Heilige Diens, uitgebring. Hy was egter in daardie stadium in die buitenland. Toe hy 'n geruime tyd later terugkeer, het hy ook die beroep van die hand gewys.¹⁵⁹

Die S.S.K. het besluit om 'n tweede beroep op ds. Maeder uit te bring, en hy het hom bereid verklaar om na Witsieshoek te gaan.¹⁶⁰

Ds. Maeder was 'n gelukkige keuse. Hy was die seun van eerwaarde F. Maeder van die Franse Sending in Lesotho.

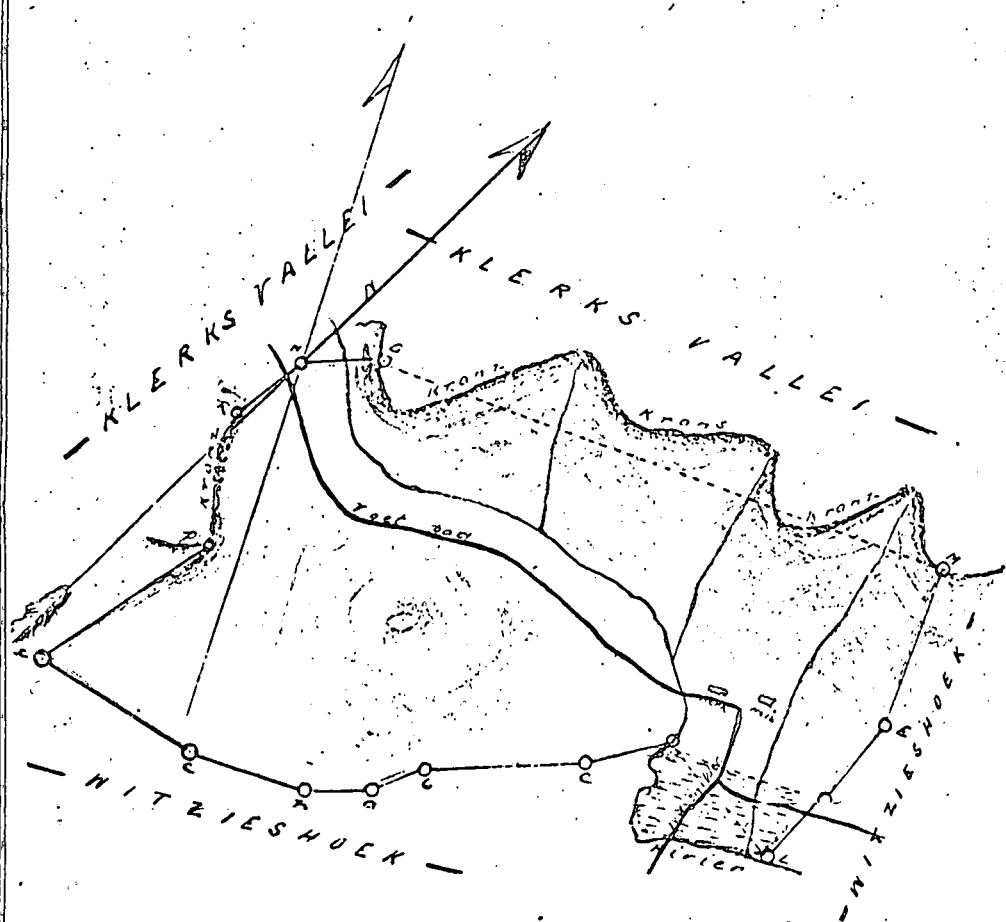
156. Ibid., 1888, p. 39.

157. Acta Synodi, 1871, pp. 114 - 115.

158. Acta Synodi, 1874, pp. 38 - 39.

159. Ibid., pp. 38 - 39.

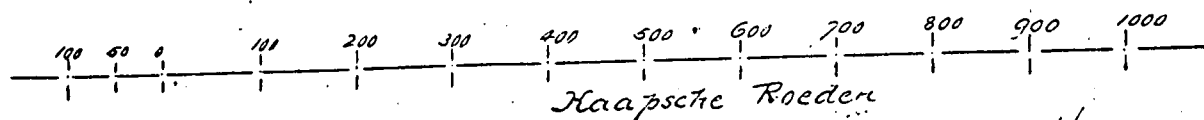
160. Ibid., pp. 38 - 39.

Inhoud. M. Kranz. G. + 31 Morg : 100 Quad. Rd

R. Kranz. p. + 1 " 60 " "

B. Rivier. L. + 14 " 215 " "

Eerste Zending 776

WITSIESHOEK

LANDMETERSKAART VAN PLAAS "EERSTE ZENDING"

(Gedeelte van landmeterskaart: HARRISMITH 776)

As seun is hy deur sy vader tydens 'n besoek aan die Kaapkolonie in die sorg van 'n vriend, die heer J. Murray, gelast. Nadat hy sy studie aan die Teologiese Kweekskool te Stellenbosch voltooi het, het hy in die gemeente Simonstad gestaan totdat hy deur die S.S.K. beroep is.¹⁶¹ Ds. Maeder en ds. C. P. Theron, eers van die sendinggemeente Middellourg, Kaap, en later van Bethlehem, was die eerste afgestudeerdes van die Kweekskool op Stellenbosch wat hulle aan die sending gewy het.¹⁶²

Ds. Maeder het baie persoonlike kwalifikasies gehad wat hom in staat gestel het om die werk suksesvol aan te pak: „Zijn status als Predikant, zijne bekendheid met de taal, en zijn geboorte als Basuto-zendingzoon - gelijk hij zich dan ook gaarne een geboren Mosuto noemde, - daarby zijn bekenden praktischen aanleg en onvermoeiden ijver; - alles werd onder Hooger Bestuur dienstbaar gemaakt tot welslaging van de Zending daar.“¹⁶³

Op 15 Februarie 1874 is ds. G.A. Maeder deur die S.S.K. in Bloemfontein bevestig. Onder die groot skare wat die plegtigheid bygewoon het, was ook verteenwoordigers van die Lutherse, Franse en Wesleyaanse Kerke.¹⁶⁴ Op 15 Maart het die voorstelling van ds. Maeder in Witsieshoek plaasgevind. By daardie geleentheid is die werk aldaar deur ds. C. P. Theron van Bethlehem en ds. F. Collaird van Lesotho wat die werk tydelik behartig het totdat 'n permanente reëling gemaak kon word, aan hom opgedra.¹⁶⁵

Toe ds. Maeder in Maart 1874 met sy werk in Witsieshoek begin het, was daar geen geriewe nie - nie 'n woonhuis nie en ook nie 'n kerk nie. Aan die suidekant van die Quaquaberg, langs 'n groot rots, het hy sy wa getrek, en daar het die sendeling ook mettertyd sy woonhuis opgerig. Aan hierdie groot rots het die sendingstasie ook sy naam ontleen. By geleentheid was ds. Fraser van Philippolis op besoek in Witsieshoek. Op sy navraag het hy verneem dat die

161. De Fakkel, Februarie 1876, pp. 28 - 29.

162. Gedenkboek van die Teologiese Seminarie (N.G.Kerk) Stellenbosch : Driekwart Eeufees 1859 - 1884, p. 117.

163. De Fakkel, 19 September 1889, p. 21.

164. De Gereformeerde Kerkbode, 21 Maart 1874, p. 91.

165. Acta Synodi, 1874, pp. 38 - 39.

Sesoeto-woord vir rots lefika is. Hy het gedink dat Lefika 'n mooi, paslike naam vir die sendingstasie sal wees, en tot vandag is dit die naam van die stasie.¹⁶⁶

Aanvanklik het die sendingwerk in Witsieshoek glad nie na wense gevorder nie. Enersyds kon ds. Maeder nie sy voete neeltemal in die nuwe omgewing vind nie, en andersyds was die finansiële steun van die gemeentes so ontoereikend dat die sendeling se salaris in een stadium sewe maande agterstallig was.¹⁶⁷

Ten spyte van die finansiële vraagstukke wat die sendingwerk aan bande gelê het, het hy dit nodig geag om met die oprigting van die noodsaaklikste geboue voort te gaan. Gevolglik beveel hy by die S.S.K. aan dat 'n kerk en skoolgebou opgerig word, en vra toestemming om boumateriaal bymekaar te kry.¹⁶⁸

Op 13 November 1877 is die hoeksteen van die kerkgebou deur kommandant L.C. Jacobsz, kommandant Raath se opvolger, gelê. Die vyfhonderd Bantoe wat die plegtigheid bygewoon het is deur die sendeling getraakteer op 'n geslagte os, kafferbrood, mielies en bier. Benewens 'n toespraak deur ds. Maeder is die aanwesiges ook toegesprek deur die heer J. Bruwer, die Volksraadslid, deur Mopeli, die hoofman en deur Salomone, die ouderling.¹⁶⁹

Die kerkgebou wat tussen die woonhuis van ds. Maeder en die huidige kerkgebou, dit wil sê tussen die spruit en die berg en wes van die groot rots, opgerig is, is met tertyd voltooi en op 10 Maart 1878 plegtig geopen. Die kerkgebou, wat volgens eerwaarde J.J. Ross 85 voet lank en 17 voet breed was, het sitplek vir ongeveer 300 kerkgangers gehad. Van die R500-00 wat dit gekos het, het die S.S.K. R200-00 bygedra. Die res moes die inwoners van Witsieshoek self insamel.¹⁷⁰

Ds. Maeder se werk in Witsieshoek het egter meer as

166. Ross, J.J., op.cit., p. 23.

167. Acta Synodi, 1877, p. 249.

168. De Fakkel, September 1877, p. 335.

169. De Fakkel, Januarie 1878, pp. 10-11.

170. De Fakkel, Mei 1878, pp. 79-80; Januarie 1878, p. 11; Ross, J.J., op.cit., p. 40. Hierdie kerkgebou en die sendeling se woonhuis word op die landmeterskaart van Eerste Zending aangetoon.

net 'n paar geboue behels. Toe hy in 1874 in Witsieshoek begin werk het, het hy 45 lidmate by die Franse Sending, wat van tyd tot tyd die Hoek besoek het, oorgeneem. Tydens sy verblyf het die getal lidmate gegroei tot 80, benewens die 40 bekeerlinge wat in die voorbereidingsklas was voordat nulle aangeneem kon word.¹⁷¹ Voeg hieroy die drie skole wat deur die kerk op Lefika, Monontsa en Namahadi aan die gang gehou word, en die prentjie van ds. Maeder se werk is meer volledig.¹⁷²

Sy belangstelling het egter verder gestrek as skole en kerke, want volgens inligting wat hy aan die historikus, G. M. Theal, verstrek het, het hy Mopeli se volk aangemoedig om 'n besproeiingskanaal te grawe. Hy gee egter nie 'n aanduiding van waar die kanaal gebou is nie.¹⁷³

Na 'n verblyf van vier jaar in Witsieshoek het ds. Maeder 'n beroep na Ladybrand ontvang en aangeneem. Nadat hy sy demissie op 31 Maart 1878 ontvang het, het die S.S.K. gesukkel om 'n plaasvervanger te vind. Verskeie beroepe, onder andere op eerwaarde Dieterlein van die Franse Sending en eerwaarde Dempers van die Sionskerk in die Paarl, is sonder sukses uitgebring.¹⁷⁴ Terwyl die stasie vir meer as 'n jaar sonder sendeling was, het kommandant Jacobsz daaroor toesig gehou, en ds. C. P. Theron, voorsitter van die S.S.K. en ds. Maeder wat konsulent was, het dit gereeld besoek.¹⁷⁵

In 'n poging om die vakature gevul te kry het die S.S.K. hom na die Buitelandse Sendingkommissie van die Kaapse Kerk gewend met die versoek dat eerwaarde C. H. W. Schroeder aan die Vrystaatse Kerk afgestaan word.¹⁷⁶ Eerwaarde Schroeder, wat vroeër sendeling was onder die Koranas in die noordweste van die Kaapkolonie is dan ook uiteindelik beroep. Dit het moontlik geword omdat die Korana- en Griekwabendes

171. De Fakkel, Mei 1878, p. 79.

172. Almanak van die Fakkel, 1877, p. 22.

173. Theal, G.M., History of South Africa XI, p. 39.

174. Acta Synodi, 1879, p. 365.

175. Ibid., p. 365.

176. S5712/2/1 : G.A. Maeder aan die Buitelandse Sendingkommissie, Kaapkolonie, d.d. 11 November 1878.

vir die Kaapse regering baie moeilikheid en ergernis veroorsaak het met hulle roofsgtigheid. Daar is besluit om hulle goed die les te leer. Die strafekspedisies het die Koranas waaronder eerwaarde Schroeder gewerk het, so verstrooi, dat hy sy werk voorlopig laat vaar het. Dit geluk die S.S.K. dan om sy dienste te verkry, en op 6 Desember 1879 kom hy in die geselskap van di. Maeder en Theron in Witsieshoek aan, waar hy hartlik deur die Basoeto verwelkom is. Op Sondag, 7 Desember 1879, is hy in sy amp bevestig.

Paulus Mopeli se blydschap om weer 'n sendeling in Witsieshoek te hê, was klaarblyklik baie groot, want hy het 24 ploë met spanne osse gestuur om eerwaarde Schroeder se lande om te ploeg en te saai.¹⁷⁷

Ten spyte van die hartlike verwelkoming het eerwaarde Schroeder dit moeilik gevind om met sy metodes by die Basoeto inslag te vind. Hy het hom egter nie laat ontmoedig nie. Op Lefika is Sondae gereeld openbare eredienste gehou, en gedurende die week is twee klasse vir lidmate en voornemende dopelinge gehou.¹⁷⁸

Tydens eerwaarde Schroeder se termyn in Witsieshoek het die bestaande skole bly funksioneer, en 'n vierde is by opperhoof Mlajoane se stat (aus waarskynlik by Thaba-Tsoeu) onder die toesig van die kategeet Jasson opgerig.¹⁷⁹

Ten spyte van hierdie aanduidings van konstante groei, was daar ook ernstige tekens van weerstand teen die sending by invloedryke persone te bespeur. Van opperhoof Mopeli en sy seun word getuig dat hulle „hoewel uiterlijke vriende der Zending," hul nog nie aan die eise van die Evangelie onderwerp het nie, en voortgaan met die beoefening van hulle heidense sedes. Dit is ook opmerklik dat die heidene traag is om hulle kinders skool toe te stuur.¹⁸⁰

Teen 1883 het sake in die noordweste van die Kaapkolonie dermate herstel dat eerwaarde Schroeder besluit het om na sy ou werkkring terug te keer. Na sy vertrek

177. De Fakkel, Januarie 1880, pp. 12 - 13.

178. Acta Synodi, 1881, p. 477.

179. Ibid., 1882, p. 552.

180. Ibid., p. 552.

is eerwaarde B. Pienaar beroep, maar hy het vir die beroep bedank. Daarop is eerwaarde S. J. Minnaar oerpep. Hy het hom die beroep laat welgeval en is op 12 September 1883 bevestig.¹⁸¹ Eerwaarde Minnaar, wat in 1881 deur die S.S.K. geëksamineer is om as sendeling toegelaat te word, was die hoof-goewermentsonderwyser op Wepener. Daar het hy onder toesig van die plaaslike kerkraad die sending op hom geneem, en binne agtien maande het daar 'n kerkgebou en 'n bloeiende gemeente verrys.¹⁸²

Aanvanklik is eerwaarde Minnaar gestrem omdat hy nie Sesoeto magtig was nie. Die eredienste moes hy byvoorbeeld met behulp van 'n tolk hou. Hy het die werk nietemin voortgesit en gepoog om elke Sondag twee openbare eredienste te hou. Omdat die naturelle dit aangename gevind het (en waarskynlik ook omdat hy met die taal gesukkel het), het hy hierdie dienste so kort as moontlik gehou. Benewens die eredienste op Sondag is Vrydag afgesonder vir 'n Bybelklas vir lidmate. Woensdagmiddae is gewy aan heilbegeriges se voorbereiding met die oog op die aanneming. Net na afloop van die klasse was daar gewoonlik Sondagsskool vir groot en klein.¹⁸³

Die sendingarbeid het egter baie skade gely as gevolg van die opeenhoping van probleme. Sommige van hierdie probleme was meer materieel en het verband gehou met die gebrek aan voldoende fondse. Die kerkgeboutjie, wat reeds in ds. Maeder se tyd gebou is, het te klein geword vir die groeiende getal kerkgangers. Ook die sendelingwoning het nie aan die vereistes voldoen nie. Die terrein wat ds. Maeder gekies het, was nie baie geskik nie, met die gevolg dat die huis in die winter veral baie onaangenaam was om te bewoon. Reeds in daardie stadium het die werk baie gely omdat daar nie 'n opleidingsinrigting vir kategete en onderwysers was nie.¹⁸⁴

Daar was egter ook ander dieperliggende vraagstukke wat die sendingaksie ernstig gestrem het, en waarmee nie

181. Acta Synodi, 1884, p. 669.

182. De Fakkel, November 1883, p. 669.

183. De Fakkel, 29 September 1884, p. 922.

184. Acta Synodi, 1884, p. 710.

altyd raad geweet is nie. Een hiervan was die heiden se onwilligheid om hom oop te stel vir die Evangelie, want dit het die aflegging van ou heidense gebruike meegebring. Die klagte was dan ook dat daar vele is „die niet onder de prediking des Woords willen komen en zelfs vluchten wanneer de Zending bij hunne kralen Godsdienst oefeningen houdt.“¹⁸⁵

As dit die houding van die volwassenes was, is dit te verstane dat dit moeilik was om die skole se leerlinggetalle konstant te hou. Wanneer die kinders op die lande nodig was, is hulle net eenvoudig uit die skool gehou.

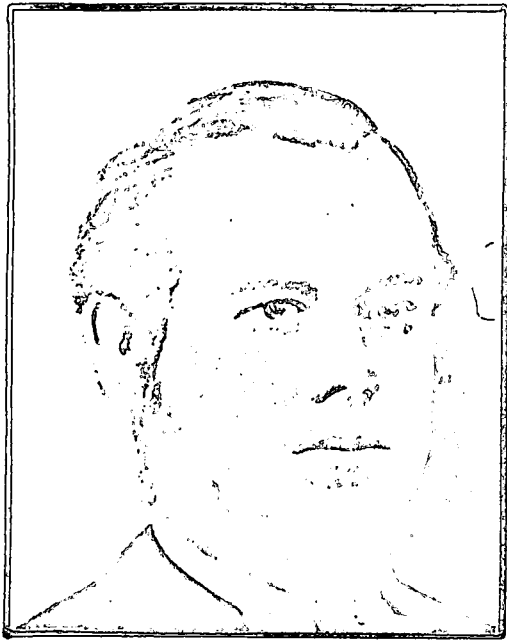
Dit was egter nie net die kinders wat daaronder gely het nie. Die vroue, wat gewoonlik baie sterker tot die godsdienst aangetrokke gevoel het, het dikwels tussen twee vure beland. Aan die een kant was daar die tradisionele opvatting by die Bantoe dat hy meer as een vrou mag besit. Aan die ander kant was daar die onverdraagsame houding van die Kerk ten opsigte van veelwywery. Alhoewel die S.S.K., hierin gesteun deur die Sinode, se beleid ten opsigte van veelwywery prinsipieel onaanvegbaar is, val dit te betwyfel of dit onder omstandighede die verstandigste was. In sy poging om 'n ewel te bestry het die S.S.K. diegene wat die weerloosste was, in die gedrang gebring. Die vrou se probleem was soos volg: Ten einde lidmaat van die Kerk te kan word, moet sy kerklik met haar man gehand wees, of hom verlaat indien hy weier om so te trou.¹⁸⁶

Indien die man weier, het dit in die praktyk daarop neergekom dat die vrou aan die heidendom oorgelewer word. Sy kon haar man nie verlaat nie, want hy het volgens Bantoereg wettige aanspraak op haar, en gevolglik sal haar ouers en familie haar nie ontvang nie. Alhoewel hierdie beleid van die S.S.K. 'n beweging teen die Kerk tot gevolg gehad het, het hy daarmee volhard.¹⁸⁷

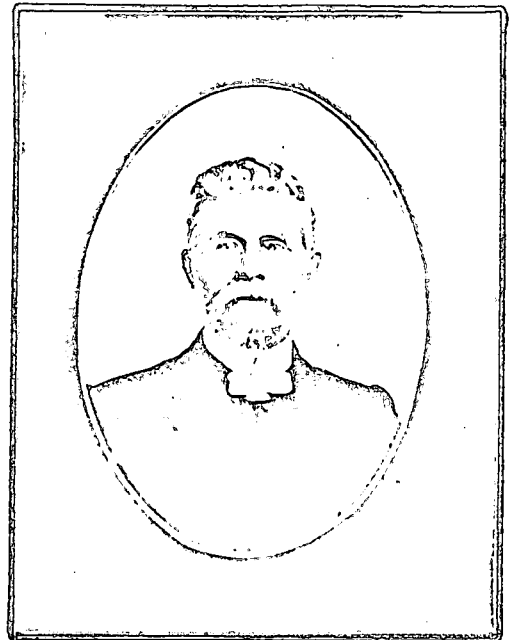
185. Acta Synodi, 1887, p. 897.

186. Acta Synodi, 1889, pp. 971 en 1020.

187. Ibid.

Ds. G. A. MAEDER

Ds. C. P. THERON

HOOFMAN
PAULUS MOPELI

Eerw. C. SCHROEDER

Eerw. J. J. ROSS

'n Ander groot oorsaak van onverskilligheid teenoor die sending was die sogenaamde bierpartye. So sterk is van sendingkant oor hierdie saak gevoel dat die Sinode versoek is om dit onder die aandag van die Volksraad te bring, sodat die brou van bier verbied kon word.¹⁸⁸

Die goeie orde is verder belemmer deur die swak verstandhouding tussen eerwaarde Minnaar en kommandant T. Montgomery, kommandant Jacobsz se opvolger. Die sendingeling was naamlik van kommandant Montgomery afhanklik vir die insameling van die nie-verpligte hut belasting wat gebruik is om die skole in stand te hou. Laasgenoemde het egter geweier om die belasting te ontvang. Gevolglik het die skole agteruit gegaan.

Al voorgemelde probleme het saamgewerk om die sendingaksie so erg te benadeel, dat die S.S.K. nie anders kon as om in 1889 aan die Sinode verslag te doen dat „het Zendingwerk niet meer gezegend (is)" nie.¹⁸⁹ Die S.S.K. se verslag aan die Sinode maak ook melding van spanning tussen eerwaarde Minnaar en die S.S.K. wat 'n baie ondraaglike toedrag van sake geskep het. Volgens die S.S.K. het moeilikheid „van onaangename aard ... zich voorgedaan en waar de Zending Commissie op liefderijke en raadgevende wijze zocht te handelen, is dit niet altijd met den verlangden uitslag bekroond geword."¹⁹⁰

Wat die misverstand presies behels het, word nie aangedui nie, maar dat dit baie ernstig moes gewees het, blyk uit die feit dat eerwaarde Minnaar sy bedanking as sendeling by die S.S.K. ingedien het, en dat hy in Oktober 1889 vir 'n onbepaalde tyd deur die Oostelike Ring geskors is.¹⁹¹

(c) Die sending in Witsieshoek en eerwaarde Ross:

Die vakature wat as gevolg van eerwaarde Minnaar se vertrek ontstaan het, is voorlopig deur eerwaarde J. J. Ross, wat in daardie stadium nog nie georden was nie, gevul. Hy het reeds in September 1889 in Witsieshoek begin werk,

188. Acta Synodi, 1884, p. 710.

189. Acta Synodi, 1889, p. 1019.

190. Ibid., p. 1020.

191. Acta Synodi, 1891 - Bylae, p. 72.

en het van die begin af 'n opdraande stryd gehad.¹⁹² Volgens sy eie getuienis het hy die kerk en die pastorie in so 'n gehawende toestand gevind dat hy dikwels gevoel het dat hy daar kan weglomp en nooit weer terug keer nie.

Aangesien hy toe nog ongetroud was en ook geen huisraad gehad het nie, was hy baie aangewys op kommandant Montgomery, 'n man wat op hom, as gevolg van sy ruwe taal en vooroordeel teen eerwaarde Minnaar geen goeie indruk gemaak het nie.¹⁹³

Die verval was egter nie net tot die geboue op die stasie beperk nie, maar het deurgewerk na die mense self, sodat die geboue slegs maar simbool was van die vervalle toestand van die sendinggemeente. Alhoewel hy in tydelike hoedanigheid in Witsieshoek was, het hy die werk in alle erns aangepak, sodat die roeringe wat daar bestaan het, bedaar het, en die Sinode van 1891 met vreugde kon kennis neem van sy werk. Eerwaarde Ross was baie beslis van geaardheid, en dit het ook gegeld in sy benadering van sy werk. Hy het onder andere sterk standpunt teen die opperhoof, Paulus Mopeli, ingeneem omdat hy hom nie van sy heidense gewoontes wou losmaak nie. Verder het hy ook nie net die dienste in Witsieshoek uitgebrei nie, maar ook die Evangelie uitgedra na die plase in die omgewing.¹⁹⁴

Eerwaarde Ross kon egter nie vir 'n onbepaalde tyd so aanhou nie, want die Sinode het dit as noodsaaklik beskou dat die werk in Witsieshoek alleen kan voortgaan as dit in die hande van 'n geordende sendeling gelaat kon word. Nadat 'n vergeefse beroep op ds. H.C. de Wet van Villiersdorp uitgebring is, het dit duidelik geword dat die hoop om die dienste van 'n predikant te verkry, maar skraal is. Gevolglik is besluit om eerwaarde Ross, wat toe reeds gewys het wat in hom steek, te beroep. Hy het die beroep aangeneem.¹⁹⁵

Na eerwaarde Ross se ordening op 26 Junie 1892 in die teenwoordigheid van 'n groot skare kon hy die werk met nuwe

193. Ross, J. J., op. cit., p. 40.

194. Acta Synodi, 1891, p. 23; De Fakkel, 15 Mei 1890, p. 148.

195. Acta Synodi, 1891, p. 22; 1893, p. 63; De Fakkel, 12 Mei 1892, p. 290.

vuur aanpak.¹⁹⁶ Daar het egter byna onaangenaamheid oor sy ordening ontstaan, aangesien die S.S.K. nie ooreenkomstig die bepalings van die Sinode gehandel het nie. Gevolglik is sy Akte van Bevestiging agterweë gehou. Die Sinode van 1893 het die standpunt gehuldig dat die S.S.K. in goedertrou gehandel het en het besluit om aan die Scriba Synodi opdrag te gee om die Akte van Bevestiging aan eerwaarde Ross uit te reik.¹⁹⁷

Op 14 Februarie 1893 is eerwaarde Ross met meufrou Cadie van Greytown in Natal getroud.¹⁹⁸ Vir hom persoonlik en vir die algemene welsyn van die sending in Witsieshoek moes dit veel beteken het toe hy sy werk as geordende sendeling en as getroude man met 'n eie huishouding kon voortsit. Hoeseer hy in die werk opgegaan het, kan afgelei word uit die feit dat hy tot in 1934 in Witsieshoek gewerk het. As jong man het hy daar gekom, as grysaard is hy daar weg.

Indien daar gesoek sou word na hoogtepunte in eerwaarde Ross se bediening, kan die oprigting van die opleidingskool vir onderwysers en kategete onmoontlik miskyk word. Reeds in eerwaarde Minnaar se tyd is die behoefte aan so 'n inrigting beklemtoon, want dit sou kon voorsien in die hele Kerk se behoeftes aan onderwysers en kategete. In 1893 het hierdie ideaal 'n werklikheid geword, want op 21 November berig eerwaarde Ross dat tot die stigting van so 'n inrigting oorgegaan kan word.¹⁹⁹

Aan die noef van die inrigting het eerwaarde R. H. Daneel, voorheen van Franschoek, gestaan. Hy is reeds teen die einde van 1893 verwag, want dit is in die vooruitsig gestel om die skool op 2 Januarie 1894 te open.²⁰⁰ Reeds in Februarie 1894 kon eerwaarde Daneel tydens 'n kategetekonferensie rapporteer dat die opleidingskool agt leerlinge het.²⁰¹

196. De Fakkkel, 21 Julie 1892, p. 372.

197. Acta Synodi, 1893, p. 19.

198. Ross, J.J., op.cit., p. 42.

199. De Fakkkel, 4 Januarie 1894.

200. Ibid.

201. De Fakkkel, 15 Maart 1894, p.280.

Die teenwoordigheid van 'n tweede sendeling in die Hoek-het eerwaarde Ross se hande baie gesterk, en hy kon sy planne om die Evangelie binne sowel as buite Witsieshoek uit te dra, verwesenlik. Eerwaarde R. H. Dangel maak melding van die geseënde werk onder die Bantoe op die plaas Bethel van meneer Alexander Liddell deur die kategeet Nahor.²⁰² Ook die S.S.K. het in sy verslag aan die sinode genoem dat binne sowel as buite Witsieshoek gewerk word. Eerwaarde Ross kon die taak egter nie alleen behartig nie en is in daardie stadium deur vyf kategete bygestaan.²⁰³

Die resultate het dan ook nie uitgebly nie. Eerwaarde Ross se voorgangers was nie altyd gelukkig oor Mopeli se verhouding tot die Kerk en die sending nie. Toe eerwaarde Ross in 1889 met die werk in Witsieshoek begin het, het hy en Mopeli ook nie goed oor die weg gekom nie, omdat laasgenoemde hom nie van sy heidense weë wou bekeer nie. Na 'n leeftyd van verset is Mopeli op Woensdag 5 Augustus 1896 op Christelike wyse met sy oudste vrou getroud. Terselfdertyd het hy van sy ander vroue afstand gedoen. Op die daaropvolgende Sondag is hy as lidmaat van die Kerk aangeneem.²⁰⁴

Of dit die gevolg van Mopeli se nuwe gesindheid ten opsigte van die sending was, of nie, die feit bly dat eerwaarde Ross in die daaropvolgende jaar besondere seën op sy werk ondervind het. Hy maak melding van die buitengewone werking van die Gees van God, en noem die gevalle van townaresse en ander invloedryke persone wat tot bekering gekom het.²⁰⁵

Paulus Mopeli is egter op 18 November 1897 in sy stat Monontsa oorlede.²⁰⁶ Vir die sending in Witsieshoek was dit in meer as een opsig 'n treurige gebeurtenis. Die sendelinge was dikwels ontevrede oor Mopeli se onverskillig-

202. Ibid., 10 Mei 1894, pp. 389 - 390.

203. Acta Synodi, 1895, p. 59.

204. De Fakkel, 27 Augustus 1896, pp. 609 - 611.

205. Acta Synodi, 1897, p. 58.

206. De Fakkel, 16 Desember 1897, p. 181.

heid teenoor die sending, maar dit kon nooit van hom gesê word dat hy die sending openlik vyandiggesind was nie.

Ntsane, die oudste seun van Apollas, die seun van Mopeli, is deur die opperhoof as sy opvolger aangewys. Na Mopeli se dood is hy ook deur die Vrystaatse regering as hoofman aangewys. In 'n vroeë stadium was daar reeds aanduidings dat Ntsane nie heeltemal geneë was om goeie betrekkinge met die sending te handhaaf nie. Ntsane se houding sou eerwaarde Ross beslis ook nie help in die bekamping van heidense gewoontes, soos die stamskole, die verkoop van vroue en veelwywery nie.²⁰⁷ Ntsane het egter met sy openlike vyandigheid gewag tot na die Tweede Vryheidsoorlog. Voor die oorlog was eerwaarde Ross 'n Boere-sendeling in 'n land wat deur die Boere geregeer is. Na die oorlog was eerwaarde Ross nog steeds 'n Boere-sendeling, maar nou was hy lid van 'n verslane Boerevolk onder Engelse beheer.

Voordat die Tweede Vryheidsoorlog egter uitgebreek het, het eerwaarde Ross nog 'n belangrike taak volvoer. Vir 'n geruime tyd is die noodsaaklikheid vir 'n groter kerk besef. Die kerk was nie net te klein nie, maar ook gevaarlik bouvallig. Die oprigting van 'n nuwe kerk het egter gesloer totdat die een hele muur op 'n dag tydens 'n storm ineengestort het. Die kerk en die kerkmeubels was 'n puinhoop. Toe moes die aangeleentheid die aandag geniet.²⁰⁸ Op 14 Julie 1898 het die S.S.K. vergader om dit te bespreek en 'n stewige klipkerk met sitplek vir 600 mense is voorgestel. Na beraming sou die kerk R8,000-00 kos.²⁰⁹ Aangesien die beskikbare fondse nie so 'n sierlike gebou geregverdig het nie, het daar besware teen die voorgestelde kerk ingekom.²¹⁰

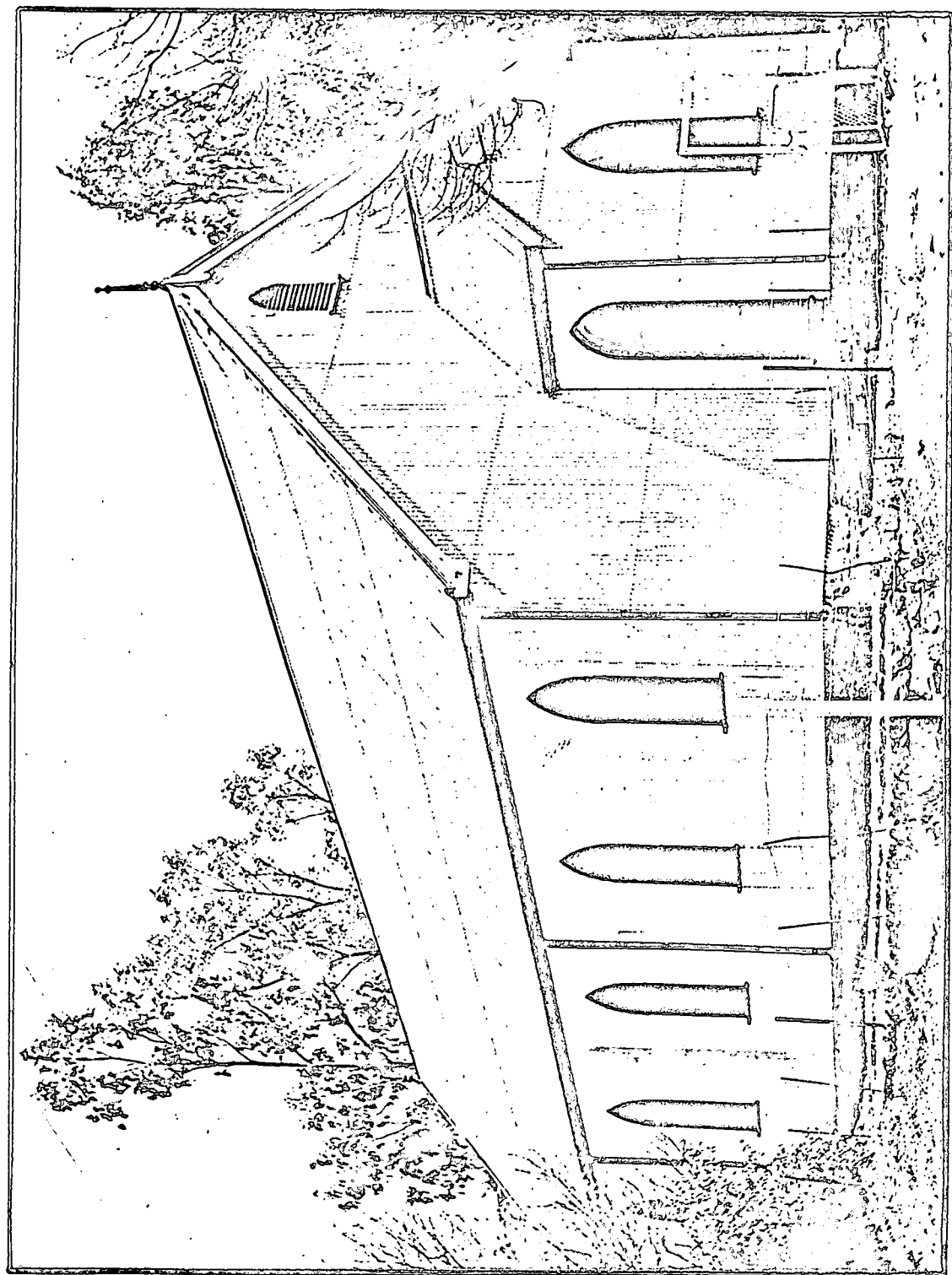
Die uiteinde van die saak was dat die oorspronklike plan laat vaar is. In die plek daarvan sou 'n sinkgebou

207. Acta Synodi, 1895, p. 59.

208. Ross, J. J., op.cit., p. 51.

209. De Fakkel, 11 Augustus 1898, pp. 578 - 579.

210. Ibid., 8 September 1898, p. 17.

SENDINGKERKGEBOU OP LEFIKA - OPGERIG VOOR DIE TWEDE VRYHEIDSOORLOG

opgerig word teen 'n koste van R2,200-00, meubels inbegrepe. Die hoeksteen van hierdie kerk, wat terloops vandag nog in 'n goeie toestand verkeer, is op 19 Julie 1899 deur ds. C. P. Theron van bethlehem gelê.²¹¹ Volgens 'n kennisgewing in De Fakkel sou die kerk op 1 November 1899 ingewy word.²¹² Toe was die oorlog al aan die gang.

Net voor die uitbreek van die Tweede Vryheidsoorlog is eerwaarde Ross se tienjarige verblyf in Witsieshoek op feestelike wyse gevier. Op 17 Augustus 1899 het meer as 'n duisend Basoeto en 'n aantal Blankes, onder andere kommandant Thomas Montgomery, vergader om 'n adres aan eerwaarde Ross te oorhandig waarin waardering vir sy werk uitgespreek is. Selfs die hooiman, Ntsane, was teenwoordig.²¹³ Eerw. Ross se eerste tien jaar was beslis nie sonder resultate nie, want die verwaarloosde gemeente wat hy in 1889 oorgeneem het, het aangegroei tot vierhonderd lidmate. Daarbenewens was daar sewe skole met ongeveer driehonderd leerlinge.²¹⁴

Die uitbreek van die oorlog het nie die einde van die sending in Witsieshoek beteken nie, want die werk het voortgegaan, maar na die oorlog was Witsieshoek nooit weer dieselfde, ongekompliseerde plek van vroeër nie.

(d) Gedurende en na die oorlog: Gedurende die oorlog het eerwaarde Ross steeds sy gemeente bearbei, behalwe wanneer hy verplig was om Witsieshoek te verlaat om die kommando's te besoek. Gedurende sy afwesigheid het die ouderlinge en kategete met die werk voortgegaan, sodat die kerk nie vir een Sondag gedurende die oorlog gesluit was nie. Die voortsetting van die sendingwerk was van kardinale belang, want groot getalle Bantoe het hulle as gevolg van die oorlog na Witsieshoek begewe, en wetteloosheid was aan die orde van die dag.²¹⁵

Alhoewel die gebou wat aan die sending behoort het

211. De Fakkel, 27 Julie 1899, p. 556.

212. Ibid., Oktober 1899, p. 27.

213. Ibid., 7 September 1899.

214. Ibid., 27 Julie 1899, p. 557.

215. Acta Synodi, 1903, p. 73.

onaangerak deur die oorlog gegaan het, kan dit nie gesê word van die inwoners van die Hoek se gesindheid ten opsigte van die sending nie. Hierdie veranderde gesindheid moet enersyds gesoek word in die natuurlike afkeer van die dissipline wat die Evangelie op die mens lê, maar die feit dat die N. G. Kerk na die oorlog die kerk van die verowerdes was, het ook 'n rol gespeel. Die oorlog het die gesag van die Boer ondermyn, en dus ook van sy kerk.

Dit is dus te verstane dat die gesagbewuste Bantoe nie met die N. G. Kerk se toesig verlief wou neem nie. Die aanval is egter nie teen die Kerk self gerig nie, maar teen die persoon wat die kerk verteenwoordig het, naamlik eerwaarde Ross. Hoofman Ntsane en 'n paar van sy raadgevers het klagtes teen eerwaarde Ross by die Koloniale Sekretaris in Bloemfontein gaan indien en versoek dat hy verplaas word. Die Koloniale Sekretaris het egter die klagtes na die Sinode van die N.G. Kerk verwys.²¹⁶

Die Sinode het weer op sy beurt die saak na die S.S.K. verwys, en ds. C. F. Theron, die voorsitter, het persoonlik daarvan werk gemaak om die grondigheid van die klagtes te ondersoek. Ntsane is versoek om sy klagtes op skrif te stel. Sy vernaamste klagte teen eerwaarde Ross was dat hy hoogmoedig is, en te skerp in sy prediking. Na 'n persoonlike ondersoek het ds. C. F. Theron bevind dat die klagtes ongegrond en kinderagtig was.²¹⁷

Eerwaarde Ross het ook van sy kant gepoog om die saak by te lê. Hy het die klaers persoonlik ontmoet en probeer om die knope deur te haak.²¹⁸

Die sendingwerk is egter nie net deur die vyandige houding van die Bantoe geskaad nie, maar ook deur die moedswillige optrede van die Engelse amptenare. In die plek van kommandant Montgomery het 'n Engelsman, kommandant J. T. Griffith gekom. Hy wou hom nie van goeie raad laat bedien nie, en het verkies om sy eie kop te volg. Volgens eerwaarde Ross het die kommandant „niks gedoen om

216. Acta Synodi, 1903, pp. 31 en 73.

217. Ross, J. J., op. cit., p. 60.

218. Ibid., p. 61.

my te help nie, maar alles om my teë te werk."²¹⁹ Aangesien die Engelse owerheid na die oorlog lank gesloer het met eerwaarde Ross se heraanstelling as huweliksbeampte, het dit vir hom baie probleme opgelewer. Pare wat wou trou, moes lank wag, en het in sommige gevalle as gevolg daarvan die kerk verlaat.²²⁰

Benewes bogenoemde probleme het die sending in Witsieshoek na die oorlog ook kennis gemaak met verskillende godsdienstige groepe wat hulle ontstaan in die selfstandigheidstrewe van die Bantoe gehad het. Net soos in die V.S.A. was daar in die tagtigerjare van die vorige eeu ook in Suidelike Afrika verskillende pogings onder die Bantoe om hom op kerklike gebied los te maak van blanke beheer. Die Ethiopiërs, byvoorbeeld, was een van die belangrikste bewegings wat op hierdie manier ontstaan het. In 1892 het 'n groepie onder leiding van ene M. M. Mekone alle bande met die Wesleyaanse Methodistekerk verbreek, en hulself onafhanklik verklaar as die „Ethiopian Church." Dit was egter maar net een van vele soortgelyke afskeidings.²²¹

Alhoewel hierdie bewegings reeds voor die Tweede Vryheidsoorlog in die Vrystaat bestaan het en baie onrus in sendinggemeentes veroorsaak het, is nulle uit Witsieshoek geweier omdat dit 'n streng beheerde gebied was. Die goeie samewerking tussen die kommandant en die sendeling het dit vir vreemde genootskappe eintlik onmoontlik gemaak om die Hoek binne te dring. Na die oorlog het kommandant Griffith egter vreemde elemente in Witsieshoek toegelaat. Dit het nie net die gesonde groei van die N. G. Kerk se sending benadeel nie, maar was ook uiters nadelig vir die goeie orde in die Hoek.

Ondervinding het reeds geleer dat die Bantoe hom baie meer aangetrokke voel tot kerkgenootskappe wat allerhande oppervlakkige seremonies bedryf as tot die N. G. Kerk met

219. Ibid., p. 61.

220. Ibid., p. 63.

221. Du Plessis, J., Christian Missions in South Africa, p. 455.

sy streng dissipline. Eerwaarde Daneel, wat in Witsieshoek waargeneem het terwyl eerwaarde Ross vir ses maande na Europa vertrek het, berig dat Ntsane, die hoofman, meer van die Ethiopiërs hou omdat hulle hom toelaat om sy heidense gewoontes te beoefen.²²²

In 'n verslag wat eerwaarde Ross in 1909 aan die S.S.K. gestuur het, het hy 'n baie duidelike prentjie van die probleme wat met die vreemde genootskappe ondervind word, geskilder. Die leiers van die genootskappe het die Hoek binnegekom as tydelike besoekers, maar omdat die kommandant nie streng teen hulle opgetree het nie, het hulle lank genoeg vertoef om „kwaad te zaaien en scheuring te veroorzaken.“²²³

Ter illustrasie van die „brutale en onbeschaamde wyze“ waarop hiedie genootskappe gehandel het, maak hy melding van 'n Nie-blanke wat uit Transvaal in Witsieshoek aangekom en voorgegee het dat hy lid is van die Baptiste Kerk en 'n geordende predikant is. Hy was hoofman Ntsane se gas en het dadelik begin om in laasgenoemde se stat dienste te hou.

Hy het hom egter nie tot die verkondiging van die Evangelie beperk nie, maar die leer van die N. G. Kerk openlik aangeval. Onder andere het hy dit teen die besprenkeling gehad, wat hy na aanleiding van Openbaring 13 : 1 - 18 as merkteken van die dier bestempel. Hy trek ook die egtheid van die N. G. Kerk in twyfel. Volgens hom werk die sendelinge „niet onder de kleurlinge omdat wij hen liefhebben, maar om hen te bedriegen.“²²⁴

Om sy gewildheid te verhoog, kondig die nuwe prediker aan dat die kaptein en al sy vroue gedoop kan word, dat hulle kan voort gaan om bier te drink en hulle kinders te verkoop. Eerwaarde Ross kom tot die gevolgtrekking: „Gij moogt allen heidenen blyfen, en nogtans gedoopt en in die Kerk (Baptiste Kerk) opgenomen worden.“²²⁵

²²². De Zendingbode, September 1904, p. 87.

²²³. N. G. K. A. - Sendingkorrespondensie, 1908 - 1922 : Eerwaarde J. J. Ross aan ds. C. P. Theron, voorsitter van die S.S.K., d.d. 9 September 1909.

²²⁴. Ibid.

²²⁵. Ibid.

Twee van eerwaarde Ross se kategete, Samuel en Salmon, het beswaar gemaak teen die lasterlike dinge wat teen die Kerk ingebring is, maar is deur die kaptein die swye opgelê. Eerwaarde Ross was magteloos om teen die persoon op te tree, want hy het van hoofman Ntsane en kommandant Griffith geen ondersteuning gekry nie.²²⁶

Die oorlog het 'n belangrike wapen uit die sending se hand geneem, naamlik die skole. Van die skole wat voor die oorlog bestaan het, kon net twee weer heropen word, want die Engelse Regering het net R100-00 vir die doel toegestaan. Voor die oorlog is R400-00 deur middel van staatsondersteuning en kopbelasting vir die doel byeen gebring.²²⁷ Die nuwe Engelse bewind was duidelik ook nie ten gunste van 'n groter staatsbydrae nie. Die S.S.K. kon klaarblyklik nie die twee skole in stand hou nie, want in 1906 is aan die Sinode gerapporteer dat die skole teen die einde van 1905 gesluit is, sonder die vooruitsig dat hulle gou weer heropen sou word. Die Sinode het dit nietemin aan die S.S.K. opgedra om die skole wat gesluit is, te probeer heropen.²²⁸

Die owerheid se planne het spoedig aan die lig gekom. Sonder om die N.G. Kerk, wat die skool opgebou het, te ken in die saak, is 'n Naturelle-beheerraad in Witsieshoek in die lewe geroep om oor onderwyssake te beslis. Die Raad het versoek dat die geboue aan hom oorhandig word. Ten spyte van hewige protes van eerwaarde Ross en sy kerkraad kon aan die saak niks verander word nie, en is die geboue met die S.S.K. se toestemming aan die Raad oorhandig.²²⁹

Dit is dus nie verbasend dat eerwaarde Ross die agteruitgang van die sending in daardie na-oorlogse jare toeskrywe aan die verkeerde invloed van die skole nie: „De scholen word thans gecontroleerd door een zoogenaamde 'Board of Management' zamengesteld uit personen die met ons geen Symathie hebben, maar veel meer vyandig gezind

226. Ibid.

227. Acta Synodi, 1904, p. 74.

228. Acta Synodi, 1906, pp. 18 en 80.

229. Ross, J. J., op.cit., p. 68.

zijn, en die wel zoms die indruk geven dat zij zich be-yveren om ons afbreuk te doen. In de skolen worden onder-wysers aangestel die tot andere kerken en sekten behoren, gevolgelyk kunnen wij niet verwachten, dat kinderen en ou-ders geleerd zullen worden ons goedgezind te wezen."²³⁰

Ten spyte dus van enkele hoogtepunte, soos byvoor-beeld die deurbraak wat gemak is met die bearbeiding van Koos Mota in 1905,²³¹ en ten spyte van die feit dat die getal lidmate steeds gegroei het en die kerkskuld in 1909 tot slegs R200-00 afgebring kon word,²³² het dit met die sending in Witsieshoek glad nie so goed gegaan nie. Ter-wyl sendinggemeentes elders hulle voorberei het om 'n eie Sendingkerk tot stand te bring as teken van hulle self-standigheid, moes die sendeling uit Witsieshoek rapporteer dat daar van kragdadige bekering en herlewning geen sprake is nie. Die sending het ook te kampe gehad met finansiële en maatskaplike probleme wat hulle oorsprong gehad het in die feit dat die lidmate van die Kerk hoofsaaklik vroue was. Die grootste probleem was miskien dat die heidene in Witsieshoek nie nikswetende heidene was nie, maar in-teendeel, „Zij kennen het Evangelie, maar zij willen het niet aannemen."²³³

Eerwaarde Ross het egter die geloof behou, want hy kon in een stadium skryf: „Nu, Wel Eerwaarde Heer, na al-les in aanmerking genomen heobende, meen ik dat wij toch veel stof tot dankbaarheid hebben en misschien minder klagen moeten. - De Here regeert, en Hy zal alles recht maken!"²³⁴

230. N. G. K. A. - Sendingkorrespondensie, 1908-1922:
Eerw. J. J. Ross aan ds. C. P. Theron, voorsitter
van die S.S.K., d.d. 9 September 1909.

231. Acta Synodi (O.R.K.), 1906, p. 81.

232. Acta Synodi (O.R.K.), 1909, p. 82.

233. Ibid., pp 81 - 82.

234. N.G.K.A. - Sendingkorrespondensie, 1908 - 1922:
Eerwaarde J.J. Ross aan ds. P. du Toit skriba
van die S.S.K. d.d. 24 Oktober 1910.

HOOFSTUK IV

DIE TOTSTANDKOMING VAN GEMEENTELIKE SENDINGWERK

Dit sou die N. G. Kerk in die Oranje-Vrystaat weinig baat as sy Sinode pragtige besluite oor die sending neem en die groot somme geld bydra vir die sendingsaak in die algemeen terwyl die bedelaars om die Evangelie binne die grense van die gemeentes sterf van geestelike honger. Omdat gemeentelike sendingwerk, dit wil sê die geestelike bearbeiding van die heidene binne die gemeentegrense, sekerlik 'n barometer is van 'n kerk se geestelike klimaat, is dit noodsaaklik om kortliks te let op wat die N. G. Kerk in die Oranje-Vrystaat in hierdie verband bereik het.

Die gemeentelike sending val eintlik in drie fasette uiteen. Eerstens was daar die gemeentes wat hoofsaaklik staatgemaak het op die dienste van die buitelandse sendinggenootskappe. Dan was daar gemeentes wat hulle dit ten doel gestel het om met verloop van tyd die sendingtaak van die buitelandse genootskappe oor te neem om self daarmee voort te gaan. Derdens was daar die gemeentes wat hulle eie sendinggemeenskappe uit die grond uit opgebou het.

(a) Buitelandse sendinggenootskappe en die N. G. Sending: Tydens die grondlegging van die Vrystaat en die stigting van die eerste gemeentes van die N. G. Kerk (1841 - 1848) was gemeentelike sendingwerk nog feitlik 'n praktiese onmoontlikheid, want die eerste dorpe het ontstaan in gebiede wat geen nie-blanke bevolking gehad het nie. Die oorgrote meerderheid van die inheemse bevolking was saamgetrek op die sendingstasies van die Wesleyaanse, Paryse en Berlynse Sendinggenootskappe.

Dit verklaar gedeeltelik waarom die gemeentes wat toentertyd onder die Transgariepse Ring van die Kaapse Kerk geressorteer het geen noemenswaardige gemeentelike sendingwerk gedoen het nie. Die toedrag van sake word egter nog duideliker as 'n mens kennis neem van die ge-

brek aan geestelike versorging wat selfs onder die Blankes bestaan het.

Met verloop van tyd het die toedrag van sake egter verander. Die geestelike versorging van die Blankes het meer gereeld geword, en die Nie-blankes het hulle in toenemende mate op die dorpe gaan vestig. Die onderstaande tabel toon die verspreiding van Nie-blankes in die vyf distrikte aan die begin van 1856:²³⁵

DISTRIK	N.G. Ge- meen- te ge- stig.	Nie-blanke Diensbodes Min of meer beskaafd				Nie-blanke Diensbodes Nog onbeskaafd			
		Volwasse		Kinders		Volwasse		Kinders	
		Man	Vrou	Man	Vrou	Man	Vrou	Man	Vrou
Bloem- fontein	1848	363	125	217	152	292	258	272	256
Smith- field	1848	264	268	133	136	369	185	118	57
Winburg	1841	384	270	192	159	430	452	274	320
Faure- smith	1848	456	517	297	114	52	43	45	14
Harri- smith	1849	21	10	4	8	0	0	20	2
Totaal		1488	1190	843	569	1143	938	729	651

Teen 1865, toe die elf gemeentes van die Vrystaat vir die eerste keer as 'n afsonderlike sinode vergader het, het die meeste gemeentes reeds 'n aansienlike nie-blanke bevolking binne hul grense gehad. Dit was in daardie stadium reeds moontlik om gemeentelike sendingwerk te doen, trouens, die Sinode het dit herhaaldelik beklemtoon dat sendingwerk gedoen moet word.

Desnieteenstaande het daar gedurende die eerste jaar of twintig van die bestaan van die N. G. Kerk in die O.V.S. weinig van gemeentelike sending tereg gekom. Daarvoor

235. The Friend, 1 Maart 1856; Olivier, P. L., Ons Gemeentelike Feesalbum, p. 310 e.v.

moet die oor-saak in die eerste plek gesoek word in die feit dat die gemiddelde lidmaat se sendinggewete taamlik afgestomp was, enersyds as gevolg van jarelange ontberinge, ook op geestelike gebied, en andersyds as gevolg van die onophoudelike probleme met die Nie-blanke wat vir die Blanke se bestaan 'n voortdurende bedreiging was. Die kloof tussen Blank en Nie-blank was in sommige gevalle so wyd dat die gewone lidmaat hom nie daarmee wou versoen dat sy predikant ook die Nie-blanke bearbei nie.

'n Tweede faktor wat 'n bloeiende gemeentelike sending-aksie vir die N. G. Kerk in die O.V.S. 'n steeds ontwykende ideaal gemaak het, was die teenwoordigheid van ander sendinggenootskappe. Hierdie sendinggenootskappe het hulle in die Vrystaat bevind voor die koms van die Blanke en die nie-blanke bevolking rondom hulle saamgetrek. Met die koms van die Blanke en die ontstaan van dorpe op die Vrystaatse vlaktes het 'n toestroming van Nie-blankes uit hulle stamgebiede na die dorpe plaasgevind. Die sendelinge het gewoonlik die Nie-blanke na die dorpe gevolg, sodat die verkondiging van die Evangelie aan die Nie-blanke in die meeste Vrystaatse dorpe teruggevoer kan word na een of meer van hierdie genootskappe. Daarom verdien hierdie genootskappe, veral die Wesleyaanse, Paryse en Berlynse Sendinggenootskappe vermelding.

Die voorgeskiedenis van die Wesleyane en hulle vestiging op Thaba Nchu is in 'n vorige hoofstuk reeds aange-roer. Aanvanklik het die Wesleyane hulle beperk tot Thaba Nchu en die onmiddellike omgewing, maar mettertyd het hulle belangstelling wyer uitgekring. Teen 1864 het die Wesleyane reeds werkkringe in Bloemfontein en Fauresmith onder toesig van John Morrow en George Scott respektiewelik gehad.²³⁶ Volgens die 1880-sensus was daar aanhangers van die Wesleyaanse Kerk in twaalf van die dertien distrikte van die O.V.S. Die Wesleyane het egter nie in alle dorpe sendingwerk gedoen nie.²³⁷ Volgens verslae wat voor elke

236. Holden, W. C., A Brief History of Methodism and of Methodist Missions in South Africa, p. 389.

237. Oranjeboek, 1871 - 1881.

Sinode deur die N. G. Gemeentes in die Oranje-Vrystaat ingestuur is, en ander bronne blyk dit dat die Wesleyane voor die Tweede Vryheidsoorlog werkkringe in die volgende dorpe gehad het: Bloemfontein (1864), Fauresmith (1864), Harrismith en Kroonstad (voor 1881), Winburg (voor 1884), Parys en Dewetsdorp (voor 1887), Vredefort (voor 1888), Rouxville (voor 1889), Vrede en Brandfort (voor 1891) en Zastron (voor 1895).²³⁸

Die Paryse Sendinggenootskap se invloed was meer beperk. Die grootskaalse verwydering van Franse sendelinge uit die Verowerde Gebied tydens die Basoeto-oorloë het dié genootskap wat die Vrystaat aanbetref, 'n geweldige knou gegee. Hulle het egter hul invloed in Bethulie, Ladybrand, Smithfield en Ventersburg bly behou.

Die Berlynse Sendinggenootskap se invloed was aanvanklik beperk tot die omstreke van Bethanie, maar dit het wyer uit gekring as gevolg van die stigting van 'n Duitse gemeente in Bloemfontein. Hierdie gemeente het toestemming gekry om 'n jong sendeling van Bethanie, Paul Winters, te beroep, „unter der Bedingung, dass er sich in Blumfontein nach Kräften auch der Missionsarbeit annehmen möge.“ In 1877 kon hy berig dat sy werk goed vorder.²³⁹ Voorts is die invloed van die Berlynse Sending gevoel op o.a. Edenburg, Koffiefontein en Luckhoff, drie dorpe wat in die omgewing van Bethanie geleë is.

Bogenoemde genootskappe is uitgesonder vir besondere vermelding omdat hulle pionierswerk in die Vrystaat gedoen het. Hulle was egter lank nie die enigste genootskappe wat sendingwerk in die Vrystaat gedoen het nie, want behalwe hulle was daar onder andere die Episkopale, Congregationaliste en die Ethiopiërs.

Die teenwoordigheid van ander sendinggenootskappe het die N. G. gemeentes nie van hul plig om sendingwerk binne hul eie grense te doen, onthef nie, maar ongelukkig het

238. Holden, W.C., op. cit., p. 389; Acta Synodi, 1881-1897.

239. Krakenstein, D. E., Kurze Geschichte der Berliner Mission in Süd- und Ostafrika, p. 48.

baie gemeentes die teenwoordigheid van sodanige genootskappe as verskoning gebruik om ten opsigte van die sendingwerk slegs toeskouers te bly. Dit is dan ook veral die ouer gemeentes wat nulle hieraan skuldig gemaak het.

Winburg, die oudste gemeente van die N. G. Kerk in die Vrystaat het reeds in 1841 tot stand gekom, maar teen 1884 was die sendingwerk nog heeltemal in die hande van die Wesleyane.²⁴⁰ Die Wesleyane kon onmoontlik die hele distrik doeltreffend bearbei, want in 1880 was daar reeds meer as 9,000 Nie-blankes woonagtig.²⁴¹ Eers in 1893 het die N. G. gemeente met sendingwerk alhier begin, en ook eers nadat die Sinode hierdie saak sterk gepropageer het.

Daar was aanvanklik 'n misverstand tussen die kerkraad en die Wesleyane oor die eiendomsreg van 'n kerkgebou wat laasgenoemde op die eiendom van die kerkraad opgerig het. Deur weersydse toegeeflikheid is die saak opgelos. Die kerkraad het die bouvallige kerkgebou van die Wesleyane oorgeneem en dit as vergaderplek van die gemeente gebruik.²⁴² Die gemeente het die dienste van kategeet Nathanael gehad en die lidmate het van ongeveer 53 in 1893 vermeerder tot ongeveer 120 in 1897.²⁴³

Ten spyte van die feit dat daar by sommige Nie-blankes 'n sterk verlange bestaan het dat die N. G. Kerk in Bloemfontein met 'n eie sending moet begin, is die werk aan ander sendinggenootskappe oorgelaat.²⁴⁴ Ook hier was waarskynlik meer sendingwerk te doen as wat die bestaande genootskappe kon behartig. Volgens die 1880-sensus was daar in die distrik Bloemfontein bykans 6,000 Nie-blankes woonagtig.²⁴⁵ In 1890 het die distrik se nie-blanke bevolking vermeerder tot byna 9,000, waarvan 1302 in die stad gewoon het.²⁴⁶

Uiteindelik in 1892, nadat 'n warme sendingvriend 'n sendingkerkie aan die N. G. Gemeente geskenk het, het die

240. Acta Synodi, 1884, p. 712.

241. Oranjeboek, 1871 - 1881.

242. Acta Synodi, 1893, p. 64; 1895, 61.

243. Acta Synodi, 1893, p. 64, 1897, p. 59.

244. Acta Synodi, 1881, p. 480.

245. Oranjeboek, 1871 - 1881.

246. Oranjeboek, 1890 - 1893.

gemeente se plaaslike sendingwerk op dreef gekom.²⁴⁷ In die derde bestaansjaar van die sendinggemeente het die lidmate toegeneem tot 75. Omdat daar nie 'n sendeling was nie, het die plaaslike leraar en 'n katekiet die dienste gehou.²⁴⁸ Die probleem ten opsigte van bearbeiding is opgelos met die aanstelling van eerwaarde J. S. Louw as sendeling.²⁴⁹

In Harrismith het die teenwoordigheid van die Wesleyane die N. G. Gemeente daarvan weerhou om sendingwerk te doen. Volgens statistieke was daar in 1890 slegs 741 Blankes op die dorp (die sogenaamde terrein van die Wesleyane), terwyl daar in die distrik, Witsieshoek uitgesluit, ongeveer 7.000 Nie-blankes gewoon het.²⁵⁰ Die werk wat wel in die distrik gedoen is, het uitgegaan van die sendeling van Witsieshoek, eerwaarde J. J. Ross, wat op drie plekke binne die grense van die gemeente gearbei het. Sy verpligtinge ten opsigte van die sending in Witsieshoek het dit vir hom onmoontlik gemaak om die werk voort te sit en die werk is sedert Mei 1895 deur die kerkraad oorgeneem.²⁵¹ Nadat die kerkraad onder die besef van die omvang van die heidendom binne die gemeentegrense gekom het, het hulle besluit om daadwerklik op te tree, en op 18 Februarie 1899 is eerwaarde R. H. Daneel as voltydse sendeling beroep. Hy is op 6 Oktober 1899 georden, maar die oorlog het sy bediening kort geknip.²⁵²

Deur toe te laat dat die Wesleyane en later ook die Episkopale, 'n houvast kry op werk wat in die eerste plek hulle verantwoordelikheid was, het die N. G. Gemeente van Fauresmith 'n geleentheid laat verbygaan wat hulle te vergeefs later benut het. In 1882 rapporteer die kerkraad aan die Sinode dat daar honderde, indien nie duisende, naturelle in die diamantmyne (Jagersfontein) binne die grense van die gemeente was vir wie die N. G. Kerk nog

247. Acta Synodi, 1893, p. 67.

248. Acta Synodi, 1895, p. 62.

249. De Fakkel, 30 Januarie 1896, p. 243.

250. Oranjeboeke, 1890 - 1893.

251. Acta Synodi, 1897.

252. Acta Synodi, 1903, p. 77.

niks gedoen het nie.²⁵³ Ten spyte van hierdie kostelike gelcentheid sien die kerkraad in 1889 „noch de gelegenheid noch de noodzakelijkheid om het Zending werk te aanvaarden.“²⁵⁴

Die kerkraad het homself getroos met die steun wat hy aan die Wesleyane gegee het. Die kerkraad het die kerkgebou wat aan hom behoort het ter beskikking van die Wesleyane gestel en 'n verdere jaarlikse bydra van R70.00 gemaak.²⁵⁵ Dit was juis hierdie nuwe samewerking met die Wesleyane wat die kerkraad se hande ten opsigte van die sending gebind het, want hulle was bevrees dat die opsegging van die gebou onenigheid tot gevolg sou hê.²⁵⁶

Die gebou wat die struikelblok in die kerkraad se pad was, is later aan die Wesleyane verkoop. Toe eers was die weg oop om met sendingwerk te begin. 'n Lokaal is deur die kerkraad genuur waarin die plaaslike leraar en die heer W. Gibbon vir die Nie-blankes godsdienst gehou het,²⁵⁷ Die vordering was egter maar stadig, want teen 1897 het hulle gemiddeld net 15 kerkgangers gehad.²⁵⁸

Die N. G. Gemeente Dewetsdorp wat in 1882 gestig is, het binne die arbeidsveld van die Wesleyaanse Sendinggenootskap op Thaba Nchu geval. Aangesien die Wesleyaanse sendeling die dorp besoek het en die meeste Nie-blankes lidmate van die Wesleyaanse gemeente was, het die kerkraad nie die nodigheid vir die stigting van 'n afsonderlike sendinggemeente gesien nie.²⁵⁹ Die samewerking met die Wesleyane was egter goed, en aangesien die sendeling net een maal elke maand of ses weke aan die dorp 'n besoek bring, is met sy toestemming vir die Nie-blankes godsdienst gehou.²⁶⁰

Op Parys was die sendingwerk eweens in die hande van die Wesleyane. Die werk is egter deur hulle verwaarloos, sodat daar vir die N. G. Gemeente 'n geleentheid was om self in te spring.²⁶¹ Hierdie geleentheid is egter nie benut nie, waarskynlik as gevolg van 'n flou belangstelling en

253. Acta Synodi, 1882, p. 554.

254. Acta Synodi, 1889, p. 1021.

255. Acta Synodi, 1882, p. 554.

256. Acta Synodi, 1891, Bylae, p. 74.

257. Acta Synodi, 1895, p. 61.

258. Acta Synodi, 1897 p. 60.

259. Acta Synodi, 1887, p. 904.

260. Acta Synodi, 1895, p. 70; 1897, p. 68.

261. De Fakkel, 9 Januarie 1888, p. 2239.

"een zeker vooroordeel tegen de zaak," want in 1897 was die Wesleyane nog steeds in die saal en die N. G. Kerk die toeskouers.²⁶²

(b) Gelukkig was daar ook die gemeentes wat die teenwoordigheid van ander genootskappe benut het deur met hulle positief saam te werk in die verkondiging van die Evangelie van Christus. Baie gemeentes het hulle so vereenselwig met die werk van die genootskappe dat die werk later deur hulle oorgeneem is. Samewerking op hierdie vlak was veral moontlik ten opsigte van die Paryse Sendinggenootskap, want hierdie genootskap was die menig toegedaan dat die Vrystaat eintlik die terrein van die N. G. Kerk is.

Smithfield, byvoorbeeld, is aangelê in 'n omgewing wat jarelank deur die Paryse Sendinggenootskap bearbei is. Binne die grense van Smithfield was twee stasies van die Paryse Sendinggenootskap naamlik Beersheba en Karmel, geleë. Na die tweede Basoeto-oorlog het dr. J. P. Lautre die sendingwerk op Smithfield gedoen. Die kerkraad wou nie die werk uit sy bekwame hande neem nie, en het selfs 'n netjiese kerkgebou tot sy beskikking gestel.²⁶³ Die werk is egter geleidelik deur die N. G. Gemeente oorgeneem en op 7 Januarie 1894, na die dood van dr. Lautre, is die werk formeel deur die Franse Sending aan die N. G. Gemeente oorhandig.²⁶⁴

Tydens die oorhandiging was die sendinggemeente organisatories nie op 'n baie gesonde grondslag nie. Onmiddellik is daartoe oorgegaan om deeglike registers aan te lê, terwyl 'n kommissie van bestuur, bestaande uit die leraar, 'n lid deur die kerkraad benoem en drie voorgangers wat deur die sendinggemeente gekies is, die belange van die sendinggemeente op hulle geneem het. Op daardie tydstip het die gemeente ongeveer 100 lidmate gehad.²⁶⁵

262. Acta Synodi, 1891, Bylae, p. 79; 1897, p. 68.

263. Acta Synodi, 1882, p. 554.

264. De Fakkel, 18 Januarie 1894, p. 181.

265. Acta Synodi, 1895, p. 62.

Eerwaarde J. P. Pellissier van die Paryse Sendinggenootskap het in 1833 reeds op Bethulie met sendingwerk onder die volgelinge van Lepui begin. Toe die Blankes die omgewing begin binnedring en die grootste gedeelte van die sendinggrond onwettig deur Lepui aan hulle verkoop is, het Pellissier uit die Paryse Sendinggenootskap bedank en op eie stoom die werk voortgesit. Uit sy eie sak het hy 'n sendingkerk vir sy gemeente opgerig.

Na die stigting van 'n N. G. Gemeente in 1862 het Pellissier se sendingwerk met verdrag in die hande van die N. G. Kerk oorgegaan totdat dit in September 1889 finaal oorgeneem is.²⁶⁶ Die sendinggemeente is deur 'n kategeet bearbei, en het bestendig gegroei. In 1895 het die gemeente reeds 220 lidmate gehad.²⁶⁷

Philippolis is ook een van die Vrystaatse dorpe wat eintlik as 'n sendingstasie ontstaan het. In 1823 het kaptein A. Stockenström en ds. Faure 'n sendingstasie vir die Boesmans gestig en dit Philippolis genoem. Nadat die Boesmansending misluk het, het Philippolis die woonplek van Griekwas en Koranas geword. Mettertyd het die Griekwa-grond in blanke hande geraak en in 1861 het die Griekwas die gebied ontruim. In dieselfde jaar is die N. G. Gemeente van Philippolis gestig. Die sendingwerk wat nog in die gemeente gedoen is, was in die sorg van 'n Amerikaner, W. T. Corner. Sedert sy aankoms in die gemeente het ds. Fraser die werk wat Corner gedoen het, ondersteun, onder andere deur geldelike bydraes.²⁶⁸ In later jare, danksy die ywer van ds. Fraser, het die sendingwerk die verantwoordelikheid van die N. G. Gemeente geword. Die sendingwerk het egter ook teenstanders gehad. Sommige gemeenteliede was openlik beswaard oor die feit dat hulle leraar tyd aan die Nie-blankes bestee het. Nogtans het ds. Fraser op sy ingeslane weg voortgegaan. Hy is bygestaan deur gewillige medewerkers, onder andere deur die heer L. Bohnen, wat as koster en katkiseermeester opgetree het, en later ook deur die heer A. Stuart, die regeringsonderwyser.²⁶⁹

267. Acta Synodi, 1895, p. 64.

268. Bosch, J.A., Beufesgedenkboek van die N. G. Gemeente Philippolis, 1862 - 1962. p. 108, o.v.

269. De Fakkel, Januarie 1878, p. 13; 22 Oktober 1896, p. 79.

Op 2 November 1878 is 'n nuwe sendingkerk in gebruik geneem omdat die oue te klein geword het.²⁷⁰ Ten spyte van die getroue bearbeiding deur ds. Fraser en sy medewerkers het die lidmaattal nie na wense gegroei nie, selfs dikwels afgeneem. Hierdie verskynsel is hoofsaaklik te wyte aan die voortdurende verhuising van lidmate.²⁷¹

Op Ladybrand, wat binne die Verowerde Gebied geleë is, is in 1870 'n gemeente van die N. G. Kerk gestig. Aangesien die dorp binne die invloedsfeer van die Paryse Sendinggenootskap geval het, het die meeste Nie-blankes hulle kerklike voorregte op die Franse sendingstasie, Maboelala (net suid van Clocolan), geniet. Sedert 1880 het ds. G. A. Maeder van die N. G. Gemeente (self die seun van 'n Franse sendeling en voorheen sendeling in Witsieshoek) in sy persoonlike hoedanigheid met sendingwerk op die dorp begin. Hy het egter nou saamgewerk met die Franse sendelinge op Maboelala.²⁷²

Ds. Maeder het uiteindelik ook die kerkraad oorneem om verantwoordelikheid vir die sending te aanvaar. In 1882 is 'n sendinggebou tot die gemeente, wat uit 20 lidmate bestaan het, se beskikking gestel. In die bearbeiding van die Nie-blankes is ds. Maeder bygestaan deur 'n kategeet.²⁷³

In 1892 is tydens 'n vergadering van die Oostelike Ring bekend gemaak dat die Paryse Sendinggenootskap hulle werk te Ladybrand aan die plaaslike kerkraad oorgemaak het en dat die gemeente in getalle en die werk in omvang en belangrikheid toeneem.²⁷⁴ Die gemeente het in 1895 reeds 150 lidmate gehad en die behoefte aan die dienste van 'n sendeling is gevoel.²⁷⁵

Voor die stigting van die N. G. Gemeente op Ventersburg (1890) het die dorp binne die gemeente van Winburg geval. Die sendingwerk op die dorp is deur die Paryse Sendingge-

270. De Fakkel, Januarie 1878, p. 14.

271. Acta Synodi, 1895, p. 63.

272. Acta Synodi, 1881, p. 482.

273. Acta Synodi, 1882, p. 557.

274. De Fakkel, 24 November 1892, p. 9.

275. Acta Synodi, 1895, pp. 65 - 66.

nootskap gedoen, maar in 1889 is die werk deur die Winburgse kerkraad oorgeneem.²⁷⁶ Nadat die kerkraad van die gemeente van Ventersburg die sending oorgeneem het, het daar allerhande probleme opgeduik, onder andere tussen die kerkraad en die lidmate oor die besoldiging van 'n kategeet.²⁷⁷ Vir 'n geruime tyd het die kerkraad dan ook niks met die sending werk te doen gehad nie en is dit gedurende die tydperk Julie 1892 tot April 1894 deur eerwaarde Willemse van Kroonstad behartig. Om hierdie toestand van verwarring en verdeeldheid reg te stel, is aan die Siondale Sendingkommissie opdrag gegee om ondersoek in te stel en maatreëls te tref om die vrede te herstel. Nadat die lug gesuiwer is, het die plaaslike leraar die werk oorgeneem, en sedert September 1894 is van die dienste van kategeet Abraham Bokhalane gebruik gemaak.²⁷⁸

Die N. G. Gemeente van Luckhoff het 'n aktiewe aandeel in die sendingwerk van die Berlynse Sendinggenootskap op die dorp gehad. Volgens die 1897 sendingverslag was dit gebruikelik dat 'n kerkraadslid van die N. G. Gemeente een maal per maand 'n godsdiensoefening in die sendingkerk hou, terwyl die plaaslike leraar dikwels die Nie-blankes toespreek het. Veel meer as dit is egter nie gedoen nie, en van afsonderlike sending was daar klaarblyklik geen sprake nie.²⁷⁹

(c) In 'n groot aantal gemeentes was die samewerking tussen die N. G. Kerk en die ander genootskappe nie baie hartlik nie, en uit het baie plaaslike gemeentes gedwing om met sendingwerk te begin in opposisie met bestaande genootskappe. Dit beteken egter nie noodwendig dat daar altyd wrywing tussen die N. G. Kerk en die betrokke genootskappe was nie; veel eerder was dit die geval dat elkeen sy eie koers onafhanklik ingeslaan het.

Die N. G. Gemeente van Kroonstad, wat in 1860 reeds

276. Acta Synodi, 1889, p. 1021.

277. Acta Synodi, 1891; Bylae, p. 81.

278. Acta Synodi, 1893, pp. 28 en 67; 1895, pp. 70 - 71.

279. Acta Synodi, 1897, p. 70.

gestig is, het die werk vir meer as twintig jaar aan die Wesleyane oorgelaat. Toe daar egter omstreeks 1884 'n aantal Nie-blankes wat lidmate van die N. G. Kerk was, in die omgewing van Kroonstad gevestig is, het die kerkraad besluit om iets vir hulle te doen.²⁸⁰ 'n Klein sendinggemeente is gestig wat onder die toesig van die kerkraad gestaan het. 'n Kategeet, Paulus Khorong, het onderwys gegee en godsdienis gehou. Die sendinggemeente het ook sy eie sendingkerk sonder hulp van buite opgerig.²⁸¹ In 1889 het die kerkraad eerwaarde G. J. Willemse, voorheen sendingling te Aberdeen, beroep.²⁸² Hy het blykbaar net 'n kort rukkie vertoef en toe in 'n ander gemeente gaan werk, maar is weer beroep en het in Desember 1891 vir die tweede maal na Kroonstad gegaan.²⁸³ Die Wesleyane was klaarblyklik nie baie ingenome met die indringery van die N. G. Gemeente op 'n terrein wat jarelank deur hulle oorheers is nie. Dit kan afgelei word van 'n klagte van die kategeet oor die teenkanting van die Wesleyane.²⁸⁴

Die sendingwerk het egter nie heeltemal na wense gevorder nie. Die Nie-blankes op die dorp het in 1897 nog geen kerkgebou gehad nie, alhoewel 'n perseel en 'n fonds vir die oprigting daarvan reeds beskikbaar was.²⁸⁵ Eerwaarde Willemse het ook omstreeks 1894 die gemeente verlaat, want in die volgende jaar word berig dat die kategeet, bygestaan deur 'n paar lidmate wat deur die leraar vir die doel goedgekeur is, in die sendinggemeente werk.²⁸⁶

Ten spyte van die feit dat Edenburg baie na aan Bethanie, die sendingstasie van die Berlynse sendinggenootskap, geleë is, het die plaaslike leraar, ds. A. P. Weiring, hom van die staanspoor af vir die geestelike bearbeiding van die Nie-blankes beywer. Reeds in 1866 is die Nagmaal aan twee Nie-blankes op hulle versoek in die konsistorie bedien. In die daaropvolgende jare is die Evangelie aan die Nie-blankes verkondig, alhoewel die vergader-

280. Acta Synodi, 1884, p. 712.

281. Acta Synodi, 1887, p. 901; 1889, p. 1022.

282. De Fakkel, 24 Januarie 1889, p. 2852.

283. Acta Synodi, 1891, Bylae. p. 74; De Fakkel, 7 Januarie 1892, p. 146.

284. De Fakkel, 30 Maart 1893, p. 250.

285. Acta Synodi, 1897, p. 62.

286. Acta Synodi, 1895, p. 63.

plek 'n voortdurende probleem was.²⁸⁷

Eers heelwat later het die kerkraad die dienste van 'n kategeet verkry. Die plaaslike leraar het egter voortgegaan om die Nie-blankes een maal per Sondag toe te spreek.²⁸⁸ Die werk wat onder moeilike omstandighede gedoen is, het baie skade gelei as gevolg van onenigheid tussen die kerkraad en die kategeet. Die gevolg hiervan was dat die plaaslike leraar die werk self vir enkele jare behartig het, want eers in 1893 is daar weer sprake van 'n kategeet, ene Matala, wat in die gemeente werk.²⁸⁹ Nogtans is daar steeds geywer vir die oprigting van 'n sendingkerk, want die behoefte daaraan was groot, en op Sondag, 7 November 1897, is die gebou feestelik deur die sendinggemeente in gebruik geneem. Ds. P. du Toit, die plaaslike leraar, het die inwydingsplegtigheid waargeneem.²⁹⁰

Ten opsigte van die sendingwerk op Rouxville word reeds in 1876 berig: „Voor de gekleurden wordt door den Leeraar geregeld des Zondags één dienst gehouden.”²⁹¹ Ten spyte van die feit dat die Wesleyane en Episkopale in die gemeente gewerk het, het die sendingwerk goeie vordering getoon. Aan die begin van 1887 was daar reeds 34 lidmate en in November van dieselfde jaar is 'n sendingkerk met 120 sitplekke voltooi. Die kerkraad kon teen 1889 egter nog nie die dienste van 'n geskikte kategeet bekom nie.²⁹²

Die feit dat die kerkgebou wat in 1887 voltooi is, reeds in 1895 te klein was, veral tydens nagmaalvierings, gee 'n aanduiding van die snelle groei van die gemeente. In daardie stadium was daar al 95 lidmate. Terwyl die kerkraad steeds op die uitkyk was vir 'n behoorlik opgeleide kategeet het Amos, een van die agt opsiensers van die gemeente, as kategeet waargeneem.²⁹³ Die plaaslike leraar het egter die sakramente bedien en ook soms die aanddiens

287. Gedenkboek van die Ned. Geref. Gemeente Edenburg; O.V.S. 1863 - 1938, p. 50.

288. Acta Synodi, 1881, p. 481.

289. Acta Synodi, 1885, p. 791; 1893 p. 65.

290. De Fakkel, 18 November 1897, pp. 135 - 136.

291. De Fakkel, Mei 1876, p. 75.

292. Acta Synodi, 1887, p. 902; 1889, p. 1024.

293. Acta Synodi, 1895, p. 65.

gelei.

Op Brandfort moes die N. G. Kerk sendingwerk doen in mededinging met die Wesleyane en Episkopale. Die teenwoordigheid van die ander genootskappe het probleme geskep, veral ten opsigte van die toepassing van kerklike tug. Lidmate wat met die sendinggemeente oorhoops geraak het, is sonder teenspraak deur ander genootskappe opgeneem.²⁹⁴

Kategeet Jeremia Mokwena het vanaf 18 Februarie 1883 in die gemeente gewerk. Alhoewel dit aanvanklik moeilik gegaan het om sy salaris te vind, het hy met groot opoffering gewerk. Die seën het nie uitgebly nie, want in 1897, toe Jeremia nog steeds in die gemeente werksaam was, het die lidmate reeds op 152 te staan gekom.²⁹⁵ Die sendinggemeente het ook op 10 November 1889 'n sendingkerkie in gebruik geneem wat deur die kerkraad van die N. G. Gemeente opgerig is.²⁹⁶

In 1887, vyf jaar na die stigting van die N. G. Gemeente Vredefort, was daar op die dorp vir alle praktiese doeleindes nog geen sendingwerk gedoen nie. Die veld het vir die N. G. Kerk opgelê, want alhoewel die Wesleyaanse predikant van Heilbron die dorp nou en dan besoek het, het die Wesleyane geen vaste werkkring gehad nie.²⁹⁷ Die geleentheid is egter deur die Wesleyane aangegryp en deur die N. G. Gemeente verwaarloos, want twee jaar later was die sendingwerk heeltemal in die hande van die Wesleyane.²⁹⁸ Toe die N. G. Gemeente omstreeks 1893 tot die stigting van 'n sendinggemeente oorgegaan het, was die Wesleyane al so in beheer van die sending dat die N. G. Kerk met moeite 'n gemeente bymekaar kon kry. Ten spyte van hierdie agterstand en die feit dat hulle nie 'n geskikte lokaal as vergaderplek gehad het nie, het die plaaslike leraar en 'n aantal gelowiges uit die gemeente die bearbeiding van die Nie-blankes voortgesit.²⁹⁹ In 1897 het die hele sending-

294. Acta Synodi, 1895, p. 68.

295. Acta Synodi, 1885, p. 793; 1897, p. 66.

296. De Fakkel, 12 Desember 1889, p. 115.

297. De Fakkel, 9 Januarie 1888, p. 2240.

298. Acta Synodi, 1889, p. 1025.

299. Acta Synodi, 1895, p. 70.

gemeente uit slegs 12 lidmate bestaan.³⁰⁰

Toe die N. G. Gemeente Vrede in 1882 gestig is, is die hoop uitgespreek dat spoedig met plaaslike sending begin sou word.³⁰¹ Toe eerwaarde Minnaar van Witsieshoek die gemeente in 1887 besoek het, was daar egter nog geen sendinggemeente nie, en met die toestemming van die plaaslike leraar het hy 'n sendinggemeente gestig.³⁰² Eerwaarde Minnaar se werk is klaarblyklik nie doeltreffend opgevolg nie, want in 1891 doen die gemeente verslag dat daar geen sendinggemeente bestaan nie, alhoewel die plaaslike leraar hulle bearbei, en dat die Wesleyane en die Engelse Kerk sendingwerk doen.³⁰³

Die vernaamste struikelblok in die bearbeiding van die Nie-blankes in Vrede was die gebrek aan 'n vaste lokasie, die feit dat die bevolking voortdurend gekom en gegaan het, en die heterogene samestelling van die nie-blanke bevolking, wat onder andere Basoeto's, Zoeloes en Griekwas ingesluit het. Die kategeet wat die sendingwerk later op hom geneem het, het hom dan ook meer toegelê op die bearbeiding van die Basoeto's by die krale in die omgewing. Van die Blankes wat groot krale op hulle plase gehad het, het 'n lokaal tot die kategeet se beskikking gestel om godsdienste te hou, en terselfdertyd oor sy werk toesig gehou.³⁰⁴ In 1897 het die sendinggemeente ongeveer 35 lidmate gehad, wat nie 'n onaansienlike getal was nie as in aanmerking geneem word die omstandighede waaronder sendingwerk gedoen is en die teenwoordigheid van ander genootskappe.³⁰⁵

Voor die stigting van die N. G. Gemeente Bothaville is die Nie-blankes op die dorp deur die Wesleyane vanaf Kroonstad bearbei, met die gevolg dat die oorgrote meerderheid Nie-blankes lidmate van hierdie genootskap was. Alhoewel die 1895-sendingverslag oor die saak nie duidelik is nie, wil dit tog voorkom of die plaaslike leraar van die N. G. Gemeente wat in 1891 gestig is, die lidmate van die Wesleyaanse sendinggemeente begin bearbei het

300. Acta Synodi, 1897, p. 68.

301. Acta Synodi, 1882, p. 559.

302. De Fakkel, 9 Januarie 1888, p. 2238.

303. Acta Synodi, 1891, Bylae, p. 78.

304. Acta Synodi, 1893, p. 67; 1895, p. 70.

305. Acta Synodi, 1897, p. 68.

(waarskynlik met die Wesleyane se toestemming). Dit het daartoe aanleiding gegee dat 42 lidmate van die sendinggemeente bedank het en by die Hervormde Kerk in Transvaal aangesluit het.³⁰⁶

Die organisasie van die plaaslike sendingwerk op Bothaville was nie ten beste nie. Die feit dat die sendinggemeente geen vaste lokaal nog voltydse voorganger gehad het nie, moes noodwendig die werk laat skade ly. Die 68 lidmate wat die sendinggemeente in 1895 gehad het, het in 1897 afgeneem tot ongeveer 40. Desondanks het die werk voortgegaan en in 1897 het die sendinggemeente darem al 'n kerkie gehad om in te vergader, alhoewel dit sonder dak was, omdat die runderpesbepalings alle werk tot stilstand gedwing het. In daardie stadium was die gemeente nog steeds sonder 'n voltydse kategeet, maar die plaaslike leraar, bygestaan deur 'n kerkraadskommissie van drie lede en die kategeet van Hoopstad, kon die werk laat voortgaan.³⁰⁷

Die N. G. Gemeente Jagersfontein is aanvanklik deur die teenwoordigheid van die Wesleyane en Anglikane daarvan weerhou om met sendingwerk te begin, maar gedurende Februarie 1896 het die kerkraad besluit om sy deel in die verband by te dra. Aanvanklik het die Nie-blankes elke Vrydag en Sondag in 'n klein vertrekke vergader, maar die toenemende getal kerkgangers het die kerkraad genoodsaak om 'n ruim lokaal te huur. Die plaaslike leraar het elke Vrydag-aand 'n diens gehou en ook een maal per maand op Sondag. Hy is bygestaan deur twee van die ouderlinge. In 1897 het die jong gemeente reeds 36 lidmate gehad.³⁰⁸

Alhoewel die sendingwerk op Zastron in die hande van die Wesleyane was, het die N. G. Gemeente op 8 Julie 1895, in opdrag van die Sinode, 'n eie sendinggemeente gestig. Ten spyte van die heersende runderpes wat alle vooruitgang aan bande gelê het, kon die werk voortgesit word. Die

306. Acta Synodi, 1895, p. 72.

307. Acta Synodi, 1897, p. 69.

308. Acta Synodi, 1897, p. 70.

skoolmeester, Ernst PHITZANE, het die dienste op Sondag waargeneem, maar die plaaslike leraar het ook van tyd tot tyd voorgegaan. Die gemeente, wat met 16 lidmate begin het, het in 1897 al 21 lidmate gehad.³⁰⁹

Die Wesleyane, wie se teenwoordigheid op Thaba Nchu teruggevoer kan word tot 1833 toe, was vir jare die enigste sendinggenootskap in daardie omgewing. Mettertyd het die Episkopale en die Berlynse Sendinggenootskap ook daar 'n vastrapplek gekry. Die lidmate van die N. G. Kerk in die distrik Moroka het op 19 Julie 1890 'n kerkie Thaba Nchu ingewy en in Julie 1891 is daar 'n N. G. Gemeente gestig.³¹⁰ Die plaaslike leraar het ook met sendingwerk begin, maar daarteen gewaak om nie die ander genootskappe se lidmate weg te rokke nie. Die leraar is bygestaan deur godsdiensonderwyser Jeremia en kategeet Joel.³¹¹

Uit vooraigande opsomming van die ontstaan van gemeentelike sendingwerk waar ander genootskappe ook 'n rol te speel gehad het, blyk dit duidelik dat die meeste N.G. gemeentes in die Vrystaat buitengewoon lank getalm het om tot positiewe sendingwerk oor te gaan. Die faktore wat hierdie vertraging in die hand gewerk het, is reeds bespeek. Omstandighede het in die sewentiger jare 'n gunstiger wending geneem, maar steeds was daar weinig reaksie in die gemeentes. Van sinodale kant is die gemeentes egter aangemoedig om hierdie noodsaaklike werk nie te verwaarloos nie. Aangesien die Sinode wou weet watter vordering ten opsigte van gemeentelike sendingwerk gemaak is, moes elke gemeente voor elke vergadering van die Sinode 'n verslag indien waarin dit weerspieël word. Die feit dat nulle skriftelike verslag moes doen van die sendingwerk binne hul grense het baie gemeentes gemotiveer om ten opsigte van die sending ernstiger te dink en te doen. Dit weer het tot gevolg gehad 'n meer gerigte gemeentelike sendingaksie.

Die N. G. Gemeente op Bethlehem, byvoorbeeld, het teen

309. Acta Synodi, 1897, p. 70.

310. De Fakkel, 21 Augustus 1890, p. 264; Olivier, P. L., Ons Gemeentelike Feesalbum, p. 337.

311. Acta Synodi, 1895, pp. 72 - 73.

1881 'n groot arbeidsveld gehad, want binne die distrik het daar meer as 2,000 Nie-blankes gewoon. Die sendingwerk op die dorp was in daardie stadium beperk tot een diens per Sondag, terwyl daar ook hier en daar op buiteplekke onder die Nie-blankes gewerk is.³¹² Onder die wakenae oog van 'n kommissie van toesig het die sendingwerk in die daaropvolgende jare goeie vordering getoon. 'n Kategeet het in die gemeente gewerk, en die Nie-blankes se reaksie was so goed dat die kerkgebou, wat sitplek vir 120 mense gehad het, gewoonlik gevul was. Ook op die buiteplekke het die kategeet sy werk voortgesit.³¹³

Die sendingwerk is egter nie sonder terugslae gedoen nie. Lidmate het dikwels vernuis en so vir die sendinggemeente verlore gegaan. Dit het ook gebeur dat lidmate na die Wesleyane oorgeloop het. By geleentheid het 30 lidmate na die Wesleyane oorgeloop sodat die aantal lidmate van 120 tot slegs 90 afgeneem het.³¹⁴

Die groot arbeidsveld het die gebruik van meer as een kategeet wenslik gemaak, en in een stadium was twee kategete werkzaam: Josef Mofolo het op die dorp en Nahor Monaki het in die distrik gewerk.³¹⁵ In 1899 het die gemeente besluit om 'n blanke sendeling te beroep om die sendingwerk oor te neem, en op 25 Januarie 1900 is eerwaarde H. A. Roux georden.³¹⁶ Ds. C. P. Theron die plaaslike leraar, was 'n baie groot sendingvriend. Afgesien van die sendingwerk in sy eie gemeente, het hy hom vir die sending in Witsieshoek en vir die bevordering van die sending in die algemeen beywer. Hy is dan ook een van die eerste afgestudeerde studente van die Teologiese Kweekskool van Stellenbosch wat hom voltyds tot beskikking van die sending gestel het. Hy was naamlik vir meer as 'n jaar die leraar van die sendinggemeente Middelburg, Kaap, voordat hy 'n beroep na die N. G. Gemeente Bethlehem aangeneem het.³¹⁷

312. Oranjeboeke, 1871 - 1881: 1880 - sensus; Acta Synodi, 1881, p. 482.

313. Acta Synodi, 1884, p. 713.

314. Acta Synodi, 1895, p. 65.

315. Acta Synodi, 1897, p. 63.

316. De Fakkel, 18 Mei 1899, p. 441; 1 Maart 1900, p. 190.

317. Gedenkboek van die Teologiese Seminarie (N.G.Kerk) Stellenbosch: Driekwart Eeuwes: 1859 - 1934, p. 117.

Volgens die verslag van die staat van die godsdiens in die N. G. Gemeente van Boshof blyk dit dat die gemeente teen 1877 begin ontwaak het tot die besef „dat het de plicht is van alle volgelingen des Heeren Jezus, bij te dragen tot de uitbreiding van zijn Koninkrijk, ook onder de diepste gezonkenen van ons geslacht.”³¹⁸ Aanvanklik het die plaaslike leraar die Nie-blankes bearbei in 'n gebou wat aan die blanke gemeente behoort het. Teen 1881 was daar al 13 lidmate.³¹⁹ In 1887 het die gemeente die dienste van 'n kategeet gekry wat gereeld die godsdiensoefening gelei en die buitewyke besoek het.³²⁰

As gevolg van die nabyheid van die diamantvelde en die aanloklikheid van die oppervlakkige leefwyse het baie Nie-blankes soheentoe vertrek en by die Wesleyane en Episkopale aangesluit.³²¹ Desnieteenstaande het die sendinggemeente so gegroei dat die lidmate in 1897 op 72 te staan gekom het.³²²

Sedertds. E. A. J. du Toit se aankoms op Jacobsdal was daar in die N. G. Gemeente 'n redelike belangstelling vir die sending.³²³ Dit was egter tydens ds. A. Murray se bediening (1881 - 1899) aldaar dat gemeentelike sending tot sy reg gekom het. Bygestaan deur twee direkteure, H. H. Wiid en S. Jacobs, het die plaaslike leraar elke kans benut om die Evangelie aan die Nie-blankes te verkondig. In 1890 kon die sendinggemeente ook hulle eie kerkgebou in gebruik neem.³²⁴

Toe ds. Van Broekhuizen predikant van die N. G. Gemeente Ficksburg was, het hy met plaaslike sendingwerk begin deur vir die Nie-blankes in sy waenhuis godsdiens te hou.³²⁵ Na die stigting van 'n sendinggemeente in 1884³²⁶ het die werk nie na wense gevorder nie. Daar was geen doelmatige kerkgebou nie, en omdat die betaling van die

318. De Fakkkel, November 1877, p. 387.

319. Gerdener, G.B.A., Ons Kerk in die Transgariep, p. 227.

320. Acta Synodi, 1889, p. 1022.

321. Acta Synodi, 1885, p. 63.

322. Acta Synodi, 1897, p. 62.

323. Oberholster, J. J., Eeufesgedenkboek v. d. N. G. Gemeente Jacobsdal: 1860 - 1960, p. 110.

324. Ibid., pp. 110 - 111; De Fakkkel, 21 Julie 1884, p. 853;

325. Olivier, P. L., op. cit., p. 12.

326. Ibid., p. 12.

kategeet ontoereikend was, kon hy nie veel van sy tyd aan sendingwerk bestee nie.³²⁷

Teen 1891 het dit egter beter gegaan, want op 9 Mei 1891 het hulle 'n sendingkerk ingewy, terwyl die gemeente 'n bekwame onderwyser van Maboela gekry het wat ook as kategeet diens gedoen het.³²⁸ Die sendinggemeente het onder die toesig van die plaaslike leraar en 'n kommissie van vier lede wat deur die kerkraad gekies is, gestaan. Die sendinggemeente, wat in 1897 ongeveer 60 lidmate gehad het, was spoedig te veel vir die kerkgebou, veral tydens nagmaalsgeleenthede wanneer baie heidene kom luister het, en planne is beraam om die gebou te vergroot.³²⁹

Die N. G. Gemeente van Wepener was gelukkig om eerwaarde S. J. Minnaar as hoof-goewermentsonderwyser te hê. As gevolg van sy ywer vir die sending het daar binne anderhalf jaar 'n kerkgebou verrys en 'n bloeiende sendinggemeente tot stand gekom. Nadat eerwaarde Minnaar in Desember 1881 sy sendelingeksamen voor die Sendingkommissie afgelê het, het hy op Wepener aangebly totdat hy na Witsieshoek beroep is, waar hy op 12 September 1883 georden en bevestig is.³³⁰ Nadat hy vertrek het, is die werk deur die plaaslike leraar, bygestaan deur 'n kommissie van opsig, voortgesit. Die indiensneming van 'n kategeet het egter die leraar se taak verlig.³³¹

Op 24 Mei 1891 het die sendinggemeente 'n sendinggebou met sitplek vir twee honderd mense ingewy. Ongeveer 800 Basoeto's het vir die geleentheid vergader.³³² Om te verseker dat die Nie-blankes op buiteplekke doeltreffend bearbei word, het die kerkraad die dienste van 'n reisende kategeet bekom.³³³

Die ontstaan en groei van die sendingwerk van die N. G. Gemeente Heilbron is 'n skouspelagtige suksesverhaal. In 1881 het daar 'n baie klein sendinggemeente be-

327. Acta Synodi, 1889, p. 1024.

328. De Fakkel, 11 Junie 1891, p. 615; Acta Synodi, 1891, Bylae, p. 77.

329. Acta Synodi, 1897, p. 65.

330. De Fakkel, November 1883, p. 669.

331. Acta Synodi, 1887, p. 902; 1885, p. 792.

332. De Fakkel, 11 Junie 1891, p. 614.

333. Acta Synodi, 1897, p. 64.

staan wat deur die plaaslike leraar en 'n kategeet bearbei is.³³⁴ Ten spyte van die feit dat die Wesleyane ook op die dorp bedrywig was, het die sendinggemeente se 69 lidmate in 1884 vermeerder tot 390 in 1897.³³⁵ Volgens die 1889-sendingverslag is 'n woning vir die kategeet feitlik sonder skuld voltooi, en kon die lê van die hoeksteen van 'n sendingkerk in die vooruitsig gestel word.

Die geestelike lewe in die gemeente word geïllustreer deur die feit dat daar in een stadium 'n aandskool en 'n Sondagskool bestaan het, terwyl daar in vier wyke deur vier Blankes godsdiensoefeninge vir die Nie-blankes gehou is.³³⁶ 'n Belangrike mylpaal in die geskiedenis van die sendinggemeente is behaal toe op 3 Junie 1893 'n sendingkerk met sitplek vir 400 tot 500 mense ingewy is. Ds. D. J. Minnaar, die plaaslike leraar, het by die geleentheid in Hollands voorgedaan terwyl kategeet Abraham getolk het.³³⁷

Die snelle groei van die sendinggemeente het dit noodsaaklik gemaak dat 'n blanke sendeling in die gemeente werk, en eerwaarde Latsky is vir die doel afgesonder. Teen 1899 het die gemeente reeds meer as 600 lidmate gehad.³³⁸

In 1884 was die sendingwerk wat deur die N. G. Gemeente Frankfort gedoen is, nog maar baie ongereeld. Twee ouderlinge het hulle oor die Nie-blankes ontferm en vir hulle godsdiensoefeninge gehou.³³⁹ Na afloop van 'n sendingtoer wat hy gedurende November 1887 deur die Vrystaat onderneem het, skryf eerwaarde Minnaar van Witsieshoek dat hy op Frankfort aangedoen het en deur die heer Lategan op sy plaas onthaal is. Dit het vir hom voorgekom asof heelwat sendingwerk in die distrik gedoen is deur vriende van die sending. Daar het ook 'n kategeet, Paulus genaamd, in die gemeente gewerk, vir wie 'n woning opgerig is op 'n perseel wat deur die dorpsbestuur vir die sending beskikbaar gestel is. Die dienste vir die Nie-blankes is sommer ook in die

334. Acta Synodi, 1881, p. 483.

335. Acta Synodi, 1884, p. 714; 1897, p. 56.

336. Acta Synodi, 1889, p. 1022.

337. De Fakkel, 6 Julie 1893, pp. 371 - 372.

338. De Fakkel, 23 Maart 1899, p. 384.

339. Acta Synodi, 1884, p. 713.

huis gehou, want daar was maar net vier of vyf lidmate.³⁴⁰

Die feit dat die werk aanvanklik nie so vinnig gevorder het nie, was deels te wyte aan die feit dat daar geen sprake van 'n sendinggemeente kon wees nie, omdat 'n geskikte kerkgebou nog ontbreek het. Die feit dat Heilbron so naby was, het skynbaar ook die werk benadeel.³⁴¹ Nadat die gemeente egter 'n groter kerkgebou opgerig het, het die werk vinniger gevorder. In 1897 het die sendinggemeente 147 lidmate gehad met 'n sieletal van ongeveer 1500.³⁴²

Die plaaslike leraar van die N. G. Gemeente Bultfontein was besorgd oor die ongeredde toestand van die Nie-blankes op die dorp en net begin om vir hulle godsdienste hou in 'n pakhuiskamertjie. Hy het ook begin kollekteer vir die oprigting van 'n sendingkerk.³⁴³

Voordat die gemeente die dienste van 'n kategeet gehad het, het die dorpsonderwyser, mnr. Von Biljon, gereeld elke Sondag vir die Nie-blankes goddiens gehou. Die werk was egter nie baie bevredigend nie, want daar was so min lidmate dat die groepie Nie-blankes wat bymekaar gebring is, nouliks die naam sendinggemeente verdien het. Die toestand is egter vererger deur die werkgewers wat nie hulle diensbodes aangemoedig het om kerk toe te gaan nie.³⁴⁴

Alhoewel die gemeente in 1887 reeds 'n eie kerkgebou gehad het, het daar nog 'n groot behoefte bestaan aan meer gereelde bearbeiding deur 'n kategeet.³⁴⁵ Later het die gemeente vir kategeet Petrus Tamoeki gekry om die koster van die blanke gemeente te help met die sendingwerk, en ook om die buiteplekke te besoek.³⁴⁶ Die sendinggemeente, wat in 1895 reeds 150 lidmate gehad het, was te groot vir die bestaande kerkgebou, sodat planne beraam moes word om dit te vergroot.³⁴⁷

Die N. G. Gemeente het nie in hulle sendingwerk teen-

340. De Fakkel, 9 Januarie 1888, p. 2239.

341. De Fakkel, 30 Maart 1893, p. 250.

342. Acta Synodi, 1897, pp. 65 - 66.

343. Gerdener, G. B.A., Ons Kerk in die Transgariep, p. 228.

344. Acta Synodi, 1884, p. 714.

345. Acta Synodi, 1887, p. 903.

346. Acta Synodi, 1895, p. 67.

347. Ibid.

stand van ander genootskappe ondervind nie. Die kerkraad maak in sy verslag daarvan melding dat ander genootskappe ondersoek ingestel het na die moontlikheid om op Bultfontein met sendingwerk te begin, maar daarvan afgesien het omdat hulle oortuig was dat die N. G. Gemeente hul plig ten op sigte van die Nie-blanke ken en nakom.³⁴⁸

Die eerste sendingwerk binne die grense van die N.G. Gemeente Lindley is „door onzen Zendingling,” waarskynlik ds. Maeder van Witsieshoek, op die plase van die here Rudd en De Wet gedoen.³⁴⁹ Teen 1885 kon gerapporteer word dat die nie-blanke lidmate 93 tel en dat daar ook 'n doelmatige gebou is waarin die godsdiensoefeninge gehou kon word.³⁵⁰

'n Kommissie bestaande uit die plaaslike leraar en twee kerkraadslede het na die belange van die sendinggemeente omgesien, en is in die uitvoering van hulle taak bygestaan deur 'n kategeet.³⁵¹ So bestendig het die sendinggemeente gegroei dat die kerkgebou teen 1893 te klein geword het vir die 250 lidmate, en kollektes is onder die Nie-blankes gehou om dit te vergroot.³⁵²

Die uitgestrektheid van die gemeente en die groot lidmaattal (reeds 385 in 1897) het uiteindelik die aanstelling van 'n tweede kategeet, Petrus Moluti, genoodsaak.³⁵³ Afgesien van die bestaande kerkgebou op die dorp het die sendinggemeente ook later 'n hulpsendingkerk in gebruik geneem. Hierdie gebou wat op mnr. P. van Rensburg se grond gestaan het, is op 9 September 1899 ingewy.³⁵⁴

Nieteenstaande die feit dat daar teen 1881 op Senekal nog „weinig of niks” vir die sending gedoen is nie, het die prentjie so verander dat daar in 1884 verslag gedoen kon word van ongeveer 23 nagmaalgangers en 'n gebou wat te klein geword het om as vergaderplek vir die sendinggemeente te dien, sodat die kerkraad 'n erf vir 'n toekomstige

348. Ibid.

349. De Fakkel, Januarie 1878, p. 10.

350. Acta Synodi, 1885, p. 793.

351. Acta Synodi, 1887, p. 903.

352. Acta Synodi, 1893, p. 67.

353. Acta Synodi, 1897, p. 67.

354. De Fakkel, Oktober 1899, p. 29.

sendingkerk moes koop en 'n fondsinsameling moes loods.³⁵⁵ En reeds op 19 April 1891 kon 'n nuwe sendingkerk, wat ongeveer R800-00 gekos het, met 'n skuld van slegs R36-00 ingewy word.³⁵⁶

Sendingwerk in die gemeente is op 'n baie gesonde fondament geplaas deurdat die kerkraad 'n kommissie aangestel het om die belange van die sendinggemeente te behartig.³⁵⁷ Afgesien van kategeet Andreas Isegise het daar ook 'n aantal opsieners in die gemeente, veral in die buitewyke, gewerk. Die werk was geseënd, want in 1895 het die lidmate reeds op ongeveer 176 te staan gekom.³⁵⁸

In 1887 was die plaaslike sendingwerk wat deur die N. G. Gemeente Hoopstad gedoen is, nie noemenswaardig nie. Nogtans is die werk deur die plaaslike leraar, bygestaan deur die regeringsonderwyser en twee getroue Nie-blankes, aan die gang gehou. Omdat daar geen kerkgebou was nie, is die godsdiensoefeninge in 'n beknopte gebou in die lokasie gehou.³⁵⁹

Ten spyte van hierdie nederige begin en 'n reeks ernstige terugslae, onder andere die afsterwe van 'n voorganger wat tolk en katekiseermeester was,³⁶⁰ die inmenging van 'n valse profeet wat getrag het om die lidmate afvallig te maak,³⁶¹ en die instorting van die kerkgebou as gevolg van oorstromings, het die sendinggemeente so gegroei dat daar in 1895 reeds 200 lidmate was. Ondanks die feit dat die plaaslike sending nie direkte ondersteuning van die blanke gemeente ontvang het nie, kon 'n woning vir die kategeet opgerig word.³⁶² Die gemeente het die verlies van die kerkgebou baie gevoel, want as gevolg van die heersende runderpes en droogte het sommige lidmate groot verliese gely, en dit het weer die bydraes vir die kerk geraak.³⁶³

355. Gerdener, G. B. A., Ons Kerk in die Transgariep, p.228; Acta Synodi, 1884, pp. 713 - 714.

356. De Fakkel, 14 Mei 1891, p. 566.

357. Acta Synodi, 1885, p. 793.

358. Acta Synodi, 1891: Bylae, p. 78; 1895, pp. 69 - 70.

359. Acta Synodi, 1887, p. 903.

360. Acta Synodi, 1889, p. 1025.

361. De Fakkel, 30 Maart 1893, p. 250.

362. Acta Synodi, 1895, pp. 67 - 68.

363. Acta Synodi, 1897, p. 67.

In dieselfde jaar waarin die N. G. Gemeente Reitz gestig is (1891), is begin met gemeentelike sendingwerk. Aanvanklik het 'n kategeet van Bethlehem af gekom om met die werk te help, maar die gemeente het spoedig sy eie kategeet gehad.³⁶⁴ Die werk het egter nie bevredigend gevorder nie, wat toe te skrywe is aan die feit dat daar geen kerkgebou was nie, en dat die kategeet nie 'n vaste salaris ontvang het nie.³⁶⁵ Op 3 Maart 1894 is egter 'n sendingkerk ingewy wat in 'n lank gevoelde behoefte voorsien het.³⁶⁶

Afgesien van die bearbeiding deur kategeet Samuel het die sendinggemeente ook die belangstelling van die plaaslike leraar en die sendingkommissie van die kerkraad geniet. Die bearbeiding het egter een probleem opgelewer. Alhoewel die kategeet goed toegerus was, kon hy nie die Zoeloos in die gemeente bearbei nie, omdat hy nie die Zoeloetaal magtig was nie.³⁶⁷ Dit kon egter nie die vooruitgang stuit nie, en in 1897 het die sendinggemeente uit 61 lidmate bestaan.³⁶⁸

Op Fouriesburg het 'n kategeet sedert 1894 (die jaar waarin die gemeente gestig is) onder toesig van 'n kommissie van drie lede wat deur ds. C. P. Theron van Bethlenem aangestel is, die Nie-blankes bearbei. Vanaf die begin van 1895 is die werk onder die sorg van die plaaslike leraar en die kerkraad.³⁶⁹ Die gemeente, wat in 1897 nog net agt lidmate gehad het, het moeilike ontstaansjare gehad. Die grootste probleem was die verlamende uitwerking van die runderpesregulasies.³⁷⁰

Van die sewe-en-dertig N. G. gemeentes wat voor die Tweede Vryheidsoorlog gestig is, het vyf-en-dertig gemeentes reeds met sendingwerk begin voordat vyandelikhede alles tot stilstand gebring het. Slegs twee gemeentes het skynbaar geen gemeentelike sendingwerk gedoen nie, dit is

364. Acta Synodi, 1891, Bylae, p. 79.

365. Acta Synodi, 1893, p. 66.

366. De Fakkel, 29 Maart 1894, p. 302.

367. Acta Synodi, 1895, p. 71.

368. Acta Synodi, 1897, p. 69.

369. Acta Synodi, 1895, p. 73.

370. Acta Synodi, 1897, p. 71.

Petrusburg en Trompsburg.

(d) Probleme in verband met die sending: Alhoewel die gemeentelike sending sedert 1881 besondere vooruitgang gemaak het, was die werk tog nie sonder probleme nie. Hierdie probleme het belemmerend op die sending ingewerk.

Allereers verdien die baanbrekerswerk van die buitelandse genootskappe besondere lof, maar dit kan aan die ander kant nie ontken word nie dat hulle optrede dikwels probleme in die weg van die geestelike bearbeiding van die Bantoe deur die N. G. Kerk gelê het nie.

Die eintlike beswaar teen hierdie genootskappe was dat hulle vir die heiden 'n maklike godsdiens aangebied het. Dit het wel hulle lidmaatgetalle laat toeneem, maar hulle het nie deurgedring tot dit wat wesentlik en essensieel was nie. Hierdie probleme het die N. G. Kerk se pogings verydel om die Nie-blanke op te voed om 'n geestelik volwasse Christen te word. Dit was byvoorbeeld nie die beleid van die N. G. Kerk om links en regs lidmate aan te neem en kinders te doop nie, want dit is sake wat met erns en verantwoordelik benader moet word. In sommige N. G. gemeentes was dit selfs gebruikelik dat nuwe lidmate 'n proeftydperk van tot twee jaar moes deurgaan voordat hulle volwaardige lidmaatskap ontvang het.³⁷¹ Daarenteen het sommige genootskappe nie-blanke verteenwoordigers uitgestuur wat sonder aansien des persoons mense aangeneem en kinders gedoop het. In ander gevalle weer was die genootskappe maar te gewillig om die lidmate van die N. G. sendinggemeentes wat aan tugmaatreëls onderwerp was en gevolglik weggeloop het, in hulle geledere op te neem.³⁷² In gevalle waar die N. G. Kerk in mededinging met ander genootskappe gewerk het, is daar gewaak teen sogenaamde „proseliteeren.“³⁷³

Die tweede probleem was gebrek aan genoeg en bevoegde geestelike arbeiders. Die gemeentes was afhanklik van nie-blanke kategete om die gemeentelike sending te laat

³⁷¹. Vergelyk Acta Synodi, 1887, p. 901; 1897 p. 62.

³⁷². Acta Synodi, 1891, Bylae, p. 76; 1895, p. 68 en p. 70.

³⁷³. Acta Synodi, 1895, p. 73.

vlot. Dit was egter moeilik om bekwame en betroubare kategete te kry wat die regte gesindheid teenoor hulle werk geopenbaar het. Eersug was dikwels 'n groot struikelblok, want die kategete het soms vir hulle meer regte toegeëien as waarna hulle opleiding hulle bekwaam gemaak het. Aangesien hulle nie baie kerkvas was nie, het dit soms gebeur dat hulle, indien hulle teenstand ontvang, oorstap na 'n ander genootskap en trag om die hele sendinggemeente met hulle saam te sleep.³⁷⁴

'n Derde probleem waarom nie dikwels gekla is nie, maar wat tog groter was as wat dit oppervlakkig voorgekom het, was die groot onderlinge verskille in taal en kultuur van die nie-blanke bevolking in die Vrystaat. Die onvermoë van die voorganger om hom aan bepaalde taalgroepe verstaanbaar te maak, het dikwels tot gevolg gehad dat sodanige groepe onbearbei gelaat is.³⁷⁵ Daarbenewens was die Nie-blanke se andersoortige kultuuragtergrond vir die arbeider meer dikwels onpeilbaar, sodat dit vir die oningewyde moeilik was om hom te verstaan, en nog moeiliker om die Christelike godsdiens by hom tuis te bring.³⁷⁶

'n Vierde probleem was dat die Nie-blanke besonder geneig is tot drankmisbruik. Hierdie saak het onder andere besondere aandag geniet tydens 'n tussenkerklike sendingkonferensie wat op 29 Oktober 1875 in Bloemfontein gehou is.³⁷⁷ Alhoewel die Nie-blanke nie drank kon koop nie, het hy dit dikwels as gedeeltelike betaling van sy werk-gewer ontvang.³⁷⁸

Probleme wat hand aan hand met drank misbruik die goeie orde in die sendinggemeente versteur het, was ontug, wêreldsgesindheid en veelwywery. Die toepassing van tug was dan ook meer as dikwels nodig.³⁷⁹

Die Oranje-Vrystaatse wette wat die vrylike beweging van Nie-blankes aan bande gelê het, het soms die sending-

374. Vergelyk Acta Synodi, 1885, p. 791.

375. Acta Synodi, 1895, p. 70.

376. Acta Synodi, 1895, p. 66.

377. The Express and Orange Free State Advertiser, 11 November 1875.

378. Acta Synodi, 1895, p. 67.

379. Acta Synodi, 1891, Bylae, p. 74; 1895, p. 67; 1897, p. 64.

werk bemoeilik. In die eerste plek het dit die beweging van die kategete geraak wat buiteplekke besoek, en soms het dit ook die besoeke van Nie-blankes op die buiteplekke aan die kerk op die dorp geraak.

Onder normale omstandighede was dit egter meer lastig as wat dit 'n probleem was. Die streng toepassing van hierdie wette tydens die runderpes wat in die negentiger jare deur die land gewoed het, het alle verkeer feitlik tot stilstand gedwing. Dit het die sending diep geraak, want die runderpesregulasies het werknemers verbied om aan hulle nie-blanke diensbodes passe uit te reik om die kerk by te woon. Eweneens is rondreisende kategete verbied om die lidmate op die plase te besoek. Ten einde die toestand te verlig, is selfs verstoë tot die regering gerig om 'n uitsondering in die geval van kategete te maak, maar sonder welslae.³⁸⁰

Die probleem wat die sending egter in sy diepste wese geraak het, was die gesindheid van die Blankes ten opsigte van hierdie so belangrike saak. Die lidmate kan in drie kategorieë ingedeel word. Eerstens is daar diegene wat hulle beywer vir die sending. Tweedens is daar diegene wat heeltemal onverskillig staan ten opsigte van die sending en derdens was daar diegene wat hulle openlik teen die sending geskaar het. Laasgenoemde twee groepe het die bestendige vooruitgang van die sending baie belemmer in hulle verset teen Christus se laaste opdrag aan sy volgelinge.

Onverskilligheid ten opsigte van sending dui gewoonlik daarop dat die lidmaat nie 'n diepe besef het van wat ware Christenskap beteken en eis nie, terwyl 'n vyandige gevoel teen die sending sy oorsprong in rassisme het of in 'n onvermoë om die einddoel van die sending te begryp gesoek moet word.

(e) Resultate en Gevolgtrekkings: Soos dit reeds geblyk het uit die bespreking van die sendingwerk in die afsonderlike gemeentes kon die probleme nie die vooruitgang stuit nie, en kon die profetiese woord ook in die

380. Acta Synodi, 1897, p. 60, e.v.

Vrystaat vervul word: „deur sy kennis sal my Kneg, die Regverdige, baie regverdig maak." (Jesaja 53:11(b))

Dat dit so is blyk uit 'n opsomming van wat ten opsigte van gemeentelike sending sedert die ontstaan van die N. G. Kerk in die Oranje-Vrystaat tot 1900 gedoen is:

Volgens die 1881-sendingverslae was gemeentelike sending nog in sy kinderskoene. Slegs enkele gemeentes het 'n noemenswaardige sendingaksie gehad en die getal lidmate was minimaal. Uit beskikbare statistieke blyk dit dat net Philippolis (met 90 lidmate) en Smithfield (met 100 lidmate, maar nog onder die beheer van die Paryse Sendinggenootskap) redelike groot sendinggemeentes gehad het. Boshof het byvoorbeeld net 13 lidmate, Heilbron 34 en Senekal 18 lidmate gehad.³⁸¹

Teen 1893 het die prentjie reeds heelwat verander. Statistieke vir alle sendinggemeentes is nie beskikbaar nie, maar die getal lidmate van onderstaande 15 gemeentes is insiggewend:³⁸²

Bethlehem	120	Heilbron	239
Bethulie	200	Hoopstad	124
Bloemfontein	33	Kroonstad	50
Boshof	50	Ladybrand	150
Brandfort	116	Lindley	250
Bultfontein	125	Senekal	85
Ficksburg	42	Winburg	53
Frankfort	39	Totaal	1676

Dit beteken dat die gemiddelde aantal lidmate van die 15 vermelde gemeentes op meer as 110 te staan gekom het. In die daaropvolgende jare het die groeitempo voortgeduur. Sommige gemeentes het binne die volgende vier tot ses jaar hulle getalle verdubbel. Heilbron, byvoorbeeld, het in 1899 reeds 600 lidmate gehad.

Die geweldige groei van die sendinggemeentes staan in die nouste verband met sendingwerkers. Aanvanklik is

381. Acta Synodi, 1881, pp. 479 - 482; 1882, pp. 557 - 558.

382. De Fakkel, 30 Maart 1893, pp. 249 - 250, Acta Synodi, 1893, pp. 64 - 67

die sendingwerk in die gemeente deur die plaaslike leraar gedoen. Uit die aard van sy ander gemeentelike pligte kon hy nie veel tyd aan hierdie saak bestee nie, en moes hom dikwels op die hulp van sendingvriende verlaat.

Die plaaslike leraar en die kerkraad se belangrikste medewerkers was egter die kategeet. Alhoewel die nie-blanke kategeet baie tekortkomings gehad het en nie 'n baie deeglike opleiding ontvang het nie, kon hy onder die persoonlike toesig van die leraar en die kerkraad veel vir die uitbreiding van die Koninkryk van God doen, veral omdat hy so vrylik onder die mense kon beweeg en hom so maklik verstaanbaar kon maak. Dit was dan ook elke gemeente se ideaal om ten minste een kategeet se dienste te bekom om die gemeentelike sendingwerk in 'n voltydse hoedanigheid te behartig.

Gedurende die aanvangsperiode van plaaslike sendingwerk het die kategeet so 'n belangrike rol gespeel dat die bewering tereg gemaak kan word dat die gemeentelike sending op die kategetestelsel gebaseer was. Wat die besware ook al is wat later teen hierdie stelsel ingebring is, staan dit vas dat die kategeet geen geringe rol in hierdie groot werk gespeel het nie.

Omdat dit so moeilik is om te kwalifiseer wanneer 'n nie-blanke werker 'n kategeet is en wanneer dit maar net 'n persoon is wat die plaaslike leraar tydelik bygestaan het, is dit onmoontlik om te bepaal hoeveel kategete in die verskillende gemeentes werksaam was. Teen 1887 moes daar egter reeds 'n aansienlike getal in diens gewees het.

Alhoewel die kategeet sy werk in betreklike isolasie gedoen het, omdat daar geen liggaam bestaan het wat hulle as 'n groep saamgebind het nie, het hulle tog op 'n betreklik vroeë tydstip byeengekom om hulle werk te bespreek of om mekaar van raad te bedien. Toe het ook die gedagte ontstaan om 'n kategetekonferensie te belê wat deur alle kategete in die Vrystaat bygewoon kon word. Die eerste konferensie van die aard is dan ook vir 11 en 12 Februarie 1887 te Bethlehem belê.³⁸³

³⁸³. De Fakkel, 31 Januarie 1887, pp. 1906 - 1907.

Hierdie eerste konferensie het aanleiding gegee tot meer sodanige byeenkomste, sodat dit 'n jaarlikse instelling geword het. Die kategetekonferensies het aan die kategeet die geleentheid gebied om oor sy werk met sy kollegas gedagtes te wissel, om probleme van gemeenskaplike aard te bespreek, en om verslag te doen van vordering of agteruitgang wat in die werk bespeur is.

Ds. C. P. Theron van Bethlehem wat die sendingsaak op sy hart gedra het, het dan ook in 1889 die hoop uitgespreek dat die leraars en kerkrade die kategete sal aanmoedig en sal help om die konferensies by te woon. „De vorige conferenties waren belangrijk,” aldus ds. Theron.³⁸⁴

Mettert tyd het die kategetekonferensies in 'n sekere mate 'n spieël geword waarin gemeentelike sendingbedrywighede weerkaats is. Soos meer gemeentes kategete in diens geneem het, het die aantal kategete wat die konferensies bygewoon het, ook toegeneem. Tydens 'n konferensie wat in Februarie 1893 gehou is, was 12 kategete, verteenwoordigend van 11 gemeentes, aanwesig, naamlik:

Nathanael	(Winburg)
Johannes Luboe	(Bethlehem)
George	(Bloemfontein)
Paulus	(Lindley)
Petrus	(Bultfontein)
Simeon	(Hoopstad)
Paulus	(Frankfort)
Richard	(Ficksburg)
Samuel	(Witsieshoek)
Paulus	(Kroonstad)
Jeremia	(Brandfort)
Andries	(Senekal) ³⁸⁵

Alle gemeentes se kategete het egter nie die konferensies bygewoon nie, want volgens die Sinodale Sendingkommissie se verslag wat later in die jaar verskyn het,

³⁸⁴. De Fakkel, 21 Januarie 1889, p. 2671.

³⁸⁵. De Fakkel, 30 Maart 1893, p. 249.

was daar ook kategete werksaam in die volgende gemeentes: Bethulie, Edenburg, Heilbron, Ladybrand, Reitz, Vrede en Wepener. Daar was in daardie stadium reeds meer as twintig kategete in die verskillende Vrystaatse gemeentes en in Witsieshoek, want sommige gemeentes het oor die dienste van meer as een kategeet beskik.

Naas die reeds gemelde voordele wat die kategetekonferensies gehad het, het dit die bykomstige resultaat gehad dat dit die inherente swakhede van die kategetestelsel blootgelê het. Toe die gemeentes kategete in diens geneem het om die sendingwerk in die gemeente te bevorder, was die bedoeling nie dat die kategeet die hoof van die gemeente moet word nie, want sy taak was eintlik om die kerkraad by te staan met die sendingwerk. Die kategete was ook nie bekwaam genoeg om selfstandig die geestelike leiers van die gemeentes te wees nie, want hulle opleiding was in die meeste gevalle maar baie elementêr. Die kategete het egter nie die saak in hierdie lig gesien nie. In groot sendinggemeentes is na hulle opgesien as die geestelike leiers en waar hulle lei, het die gemeente gevolg. Daarom wou hulle ook meer regte hê, onder andere om self die sakramente te bedien.

Betreffende 'n kategetekonferensie wat gedurende Februarie 1890 op Lindley gehou is, berig ds. C. P. Theron dat kategete die konferensies in steeds toenemende getalle bywoon en dat die werk vorder, maar dat daar 'n sorgwekkende gees onder die kategete heers. Waar hulle voorheen ootmoedig, nederig en volgsaam was, kla hulle in daardie stadium dat hulle te gebonde is, dat hulle oor te min mag beskik, dat hulle self die sakramente wil bedien en dat hulle te min hulp van die kerkrade verkry. Daarom waarsku hy dan ook dat die kategete versigtig hanteer moet word, anders raak hulle vervreemd. Gevalle het reeds voorgekom waar kategete na ander genootskappe oorgeloop het.³⁸⁶

Hierdie wending het dit wenslik gemaak om die sendingstruktuur, en meer bepaald die kategetestelsel, onder

386. De Fakkel, 29 Mei 1890, p. 172.

die vergrootglas te plaas en moontlike oplossings vir die probleem te probeer vind.

Die basiese probleem in verband met die kategete het waarskynlik daarin gelê dat die N. G. Kerk in die Oranje-Vrystaat tot op daardie tydstip nog nie sy eie opleidingsinrigtings vir nie-blanke kategete en onderwysers gehad het nie. Die gevolg was dat hulle afhanklik was van ander genootskappe vir kategete, onder andere van die Paryse Sendinggenootskap, wat reeds in 1868 'n normaalskool vir die opleiding van onderwysers en in 1882 'n Bybelskool vir die opleiding van Evangeliste te Morija gestig het.³⁸⁷

Die probleem met kategete wat deur ander genootskappe opgelei is, het daarin gelê dat hulle nie heeltemal vertrouwd was met die beginsels van die N. G. Kerk nie, en ook nie 'n deeglike kennis gehad het van die tradisionele verhouding tussen Blank en Nie-blank nie. Die voor-die-hand-liggende oplossing was dus dat die N. G. Kerk in die Oranje-Vrystaat daartoe moes oorgaan om self kategete op te lei.³⁸⁸ Daar is dan ook 'n begin in die rigting gemaak toe so 'n opleidingskool aan die begin van 1894 in Witsieshoek onder die hoofskap van eerwaarde Daneel geopen is.

Opknapping van die kategeteselsels kon egter nie 'n finale oplossing vir 'n steeds groeiende probleem wees nie, want as kanaal waardeur die Nie-blanke op ordelike wyse tot die Christendom bekeer moet word, het dit ooglopende beperkinge gehad. Aangesien die gedagte om Nie-blankes as sendelinge en leraars op te lei, nog nie by die N. G. Kerk in die Oranje-Vrystaat posgevat het nie, het die mening al meer veld gewen dat blanke sendelinge aan die hoof van sendinggemeentes geplaas moet word.

Die N. G. Gemeente Kroonstad het hier die voortou geneem. Groepe binne die gemeente was daarteen gekant dat die plaaslike leraar voor die Nie-blankes optree, en onderhandelings is aangeknoop om die dienste van eerwaarde G. Willemse te bekom.³⁸⁹ Soos gemeld het eerwaarde Willemse

387. Lagden, G., The Basutos., Deel II, p. 637.

388. Vergelyk De Fakkel, 27 April 1893, p. 278.

389. Acta Synodi, 1889, p. 1022.

dan ook die werk te Kroonstad aanvaar, en was dus waarskynlik die eerste blanke sendeling (Witsieshoek se sendelinge uitgesonder) wat vir gemeentelike sendingwerk deur 'n N. G. gemeente afgesonder is.

Die N. G. Gemeente Ladybrand was ook oortuig dat die groot nie-blanke bevolking in die distrik met vrug deur 'n blanke sendeling bearbei sou kon word. Die mening is gehuldig dat kategete die werk nie behoorlik kan doen nie.³⁹⁰ In die 1895-sendingverslag van die N. G. Gemeente Lindley is die gedagte geopper dat twee gemeentes saam behoort te span om 'n sendeling te beroep indien dit vir 'n gemeente onmoontlik is om so iets op eie houtjie aan te pak.³⁹¹

Die N. G. Gemeente Bloemfontein het in 1895 reeds 'n erf aangekoop vir 'n sendelingwoning, want die gedagte het toe reeds bestaan om 'n sendeling te kry om die werk voltyds te behartig.³⁹² Ook op Heilbron is uitgesien na die dag dat die groot sendinggemeente die verantwoordelikheid van 'n blanke sendeling kon word. „Wij hebben de benoeming van een zendeling een zaak des gebeds gemaakt en vertrouwen, dat wij met de hulp des Heeren daartoe spoedig zullen overgaan.”³⁹³

Die hele kwessie van die beter bearbeiding van die sendinggemeentes het dan ook tydens die Sinode van 1897 besondere aandag geniet. Die Sinodale Sendingkommissie was in daardie stadium reeds die mening toegedaan dat alvorens iemand nie afgesonder word om hom voltyds aan die organisasie van die sending te wy nie, sendingwerk nie tot sy reg kan kom nie.³⁹⁴

In 1897 net die Sinode 'n hele paar besluite geneem wat daarop bereken was om die kategetestelsel met verdrag te vervang met 'n stelsel waarin die sendeling 'n meer prominente rol in die sendinggemeentes sou speel. Dit sou egter geskied sonder miskenning of verwerping van die kategeet.

390. Acta Synodi, 1895, p. 66.

391. Acta Synodi, 1895, p. 69.

392. Acta Synodi, 1895, p. 63.

393. Acta Synodi, 1897, p. 66.

394. Acta Synodi, 1897, p. 72.

'n Belangrike voorstel in hiedie verband wat ook 'n besluit van die Sinode geword het, lui soos volg: „De Synode hechte hare goedkeuring er aan, dat twee of meer aan elkaar grenzende gemeenten, waar zij afzonderlijk daartoe niet by machte zijn, zich verzekeren van den dienst van een geordenden Zendeling en bevele dit ten sterkste aan.”³⁹⁵

Die uitbreek van die Tweede Vryheidsoorlog het die uitvoering van hierdie besluit van die Sinode vertraag. Enkele gemeentes was egter tog in staat om die dienste van sendelinge te verkry.

Die geheel-beeld van sendelinge voor die uitbreek van die oorlog lyk dan min of meer so: In Witsieshoek het eerwaarde J. J. Ross reeds vir enkele jare gewerk. Eerwaarde Willemse, wat die sendinggemeente van Kroonstad bearbei het, het na elders vertrek en die N. G. Gemeente Bloemfontein het in 1896 die dienste van eerwaarde J. S. Louw gekry, en was in een stadium die enigste gemeente wat die dienste van 'n blanke sendeling gehad het.³⁹⁶ Die sendinggemeente van Heilbron is deur eerwaarde Latsky bearbei.³⁹⁷ Eerwaarde R. H. Daneel, voorheen verbonde aan die opleidingskool te Witsieshoek is op 6 Oktober 1899 as sendeling georden om die sendinggemeente op Harrismith te bearbei, en eerwaarde H. A. Roux, wat deur die N. G. Gemeente Bethlehem beroep is, is op 20 Januarie 1900 georden.

Van die vier sendelinge wat in daardie stadium dus ingemeentes gewerk het, was eerwaarde Louw van Bloemfontein die enigste wat werklik die geleentheid gehad het om 'n paar jaar aan 'n gemeente te bou. Eerwaarde Daneel se ordening het plaasgevind in dieselfde maand wat die Tweede Vryheidsoorlog uitgebreek het, en eerwaarde Roux is inderdaad georden toe die oorlog reeds aan die gang was.

395. Acta Synodi, 1897, p. 29.

396. De Fakkel, 30 Januarie 1896, p. 243.

397. De Fakkel, 23 Maart, 1899, p. 348.

N. G. gemeentes, onder andere Senekal, wat gehoop het om binne 'n afsienbare tyd die dienste van 'n sendeling te verkry, moes eenvoudig hulle planne laat vaar, want die onsekerheid wat die oorlog geskep het, het dit onuitvoerbaar gemaak.

In meer as een opsig het die uitbreek van die Tweede Vryheidsoorlog die sendingaksie in die Vrystaat 'n gevoelige slag toegedien. Nadat die N. G. kerk vir baie jare gesukkel het om die verskillende gemeentes te beweeg tot gemeentelike sendingwerk, nadat die organisasie van gemeentelike sendingwerk begin rigting kry het, het die oorlog gekom en veel ongedaan gemaak wat moeisaam opgebou is. Hierdie krisis sal egter in die volgende hoofstuk in meer besonderhede behandel word.

HOOFSTUK VDIE SENDING IN VERANDERDE OMSTANDIGHED 1900-1910.TOESTANDE GEDURENDE DIE TWEDE VRYHEIDSOORLOG(a) Algemene toestande in die Oranje-Vrystaat:

Tot en met die uitbreek van die Tweede Vryheidsoorlog was die sendingaksie van die N. G. Kerk in die Oranje-Vrystaat grotendeels 'n onderdeel van die werksaamhede van die blanke gemeentes. Die feit dat die sending gegroei en ontwikkel het, kan toegeskrywe word aan die feit dat die blanke gemeentes mettertyd die meeste van hulle huishoudelike vraagstukke opgelos het en ontwaak het tot die besef van hulle verantwoordelikheid ten opsigte van die sieleheil van die Nie-blankes binne hulle grense.

Die uitbreek van die oorlog het egter 'n einde aan hierdie geseënde toestande vir die uitbreiding van die sendingwerk gebring. Die gevestigde blanke gemeentes is dermate deur die oorlog ontwrig dat die normale voortsetting van sendingaktiwiteite 'n saak van onmoontlikheid geword het.

Die ontwrigting van die burgerlike lewe het ontsettende afmetings aangeneem, veral omdat die oorlog anders verloop het as wat die meeste mense verwag het. Die Britse owerheid is onkant betrap deur die volgehoue verset van die Boeremagte, want 'n oorlog wat slegs enkele weke moes duur, het maandelank voort gesleur sonder dat 'n spoedige einde in sig was. In 'n poging om die volgehoue verset die nek in te slaan het die Britse magte oorgegaan tot die uitvoering van die sogenaamde beleid van die verskroeiende aarde. Dit was daarop gemik om alle plase en dorpe binne die republieke stelselmatig te vernietig dat daar vir die burgers in die veld geen voorraadbronne sou oor bly nie.

As deel van die implementering van hierdie beleid het die Britse krygsoverstes die vroue en kinders van die veggende burgers van die plase af verwyder en na konsentrasiekampe gestuur nadat die plase afgebrand en geplun-

der is. Dit is egter nie net die plase wat hierdie beleid ten prooi geval het nie. Baie min, indien enige, van die dorpe in die Vrystaat het die letsels van hierdie verwoesting vrygespring. Generaal Smuts oordryf dan ook nie as hy op 4 Januarie 1902 soos volg aan president Kruger in ballingskap skryf: „Byna alle plaatsen en dorpen in beide republieken waren verwoest en afgebrand; byna alle graan en middelen van bestaan vernield, haast alle levende have gedood of liever wreedaardig vermoord.”³⁹⁸

Die verskroeide-aarde-beleid het verskillende vorme aangeneem. Die plase is feitlik sonder uitsondering verbrand sodat net swart murasies bly staan het. Op die dorpe het die verlate huise gewoonlik besoek van plunderaars gekry, sodat van baie huise ook net die mure oorgebly het nadat die vloere, dak en plafonne verwyder is om as vuurmaakgoed gebruik te word. In die plunderproses is selfs die persoonlike dokumente van die huiseienaars nie ontsien nie.

Volgens verskeie na-oorlogse opnames kan 'n mens die volgende beeld van die Vrystaatse dorpe rekonstrueer: Op Bethlehem is alle huise gestroop, terwyl daar op Bethulie slegs een bewoonbare woonhuis oorgebly het. Op Boshof is ongeveer 'n derde van alle woonhuise totaal vernietig of beskadig. Bothaville is geheel en al verwoes omdat dit as 'n depot ingerig was. Dieselfde lot het Bultfontein getref. Fauresmith se openbare geboue was na die oorlog baie gehawend, terwyl die woonhuise ook geplunder is. Die meeste huise op Fouriesburg is met inhoud en al verwoes, terwyl die mure van net agt huise op Frankfort bly staan het. Op Heilbron het die verwoesting van eiendom sulke afmetings aangeneem dat dit deur 'n waarnemer as 'n „tenantless waste” beskrywe is.

Dieselfde lot het Jacobsdal, Jagersfontein, Ladybrand,

³⁹⁸. Abraham Fischer - versameling: 59/9/5, aangehaal by van Rensburg, A. P. J., Die Ekonomiese herstel van die Afrikaner in die Oranjerivier-Kolonie 1902 - 1907, p. 80.

Lindley, Parys, Petrusburg, Philippolis, Senekal, Smithfield, Ventersburg, Vredefort, Vrede, Wepener en Zastron in 'n mindere of meerdere mate getref.³⁹⁹

Onvermydelik het die N. G. gemeentes in die Vrystaat en gevolglik ook die sendinggemeentes moeilike tye deurgemaak as gevolg van die wegvloering van lidmate en die verwoesting van eiendom, meer spesifiek ook kerkeiendomme, want selfs dit is nie ontsien nie. Tereg skryf Van Rensburg: „Nie alleen is die materiële welvaart van die O. R. K. deur middel van plaas en dorpverwoesting tydens die oorlog die nekslag toegedien nie, maar die grootskaalse skool en kerkverwoesting het ook sy geestelike en opvoedkundige altaar aangetas. Alle kerkgenootskappe het swaar gely. In sommige gevalle is selfs die doopregisters verwoes.”⁴⁰⁰

Ongeveer 65 gemeentes waarvan 32 N. G. gemeentes, het na die oorlog skadevergoeding ten bedrae van R96,548-00 geëis. Geen skadevetgoeding is egter uitbetaal nie. Die regering van die O. R. K. het egter in 1903 R30,000-00 opsy gesit vir kerkherstel, en hiervan het die N. G. Kerk slegs R13,964-00 ontvang.⁴⁰¹

(b) Toestande in Sendinggemeentes: Die uitwerking van die oorlog op die blanke gemeentes het die sendinggemeentes vir alle praktiese doeleindes herderloos gelaat, want die kategete wat in die sendinggemeentes gewerk het, was in die meeste gevalle nie opgewasse vir die taak om 'n gemeente alleen te beheer nie. Die enkele sendinggemeente wat voor die oorlog oor die dienste van 'n blanke sendeling beskik het, moes die ook gedurende die oorlog ontbeer.

Baie van die geboue wat met groot sorg en inspanning voor die oorlog deur die sendinggemeentes opgerig is, is gedurende die oorlog ernstig verniel of in puin gelê. In die meeste gevalle is die lidmate wat die oprigting en

399. Van Rensburg, A. P. J., op. cit., pp. 82 - 91.

400. Ibid., p. 93.

401. Ibid., p. 94.

herstel van die geboue moes finansier so deur die oorlog verarm dat fondse vir heropbou nie te geredelik beskikbaar was nie.

Uit die eerste verslae wat na die oorlog ontvang is, kan 'n mens 'n beeld vorm van die omvang van die skade in die verskillende sendinggemeentes: Dit blyk onder andere dat die kerkgebou op Bethlehem en die woning van die kategeet beskadig is, en dat die doop- en lidmaatregisters verlore gegaan het. Ten spyte van die feit dat die gemeente verarm was, is vrygewig en goed bygedra vir die herstelwerk.⁴⁰² Die sendingkerk op Bultfontein is egter gedurende die oorlog verwoes.⁴⁰³ Ook op Fouriesburg is die sendingkerk en die huis van die kategeet verniel, terwyl die doop-, lidmaat- en huweliksregister verdwyn het.⁴⁰⁴

Die kerkgebou van Frankfort is gedurende die oorlog erg verniel, want dit is in 'n fort omskep met skietgate in die mure.⁴⁰⁵ Op Hoopstad is die kerkgebou met alles wat daarin was, verbrand. Die sendinggemeente van Jacobsdal was egter gelukkig -slegs die meubels in die kerkgebou en sommige van die ou registers het verlore gegaan.⁴⁰⁶

Die netjiese klein kerkie wat op Rouxville gestaan het, is gedurende die oorlog erg beskadig. Die deure en die banke is verwyder, terwyl die registers verniel is.⁴⁰⁷ Ook op Senekal is aansienlike skade aan die kerkgebou aangerig. Die kerkgebou op Smithfield is egter nie bale verniel nie, maar los banke en stoele is verwyder, terwyl die naagmaalservies en enkele boeke verlore gegaan het. Op Zastron is die skoolgebou wat as kerkgebou gebruik is, beskadig, terwyl alle registers ook verniel is.⁴⁰⁸

Die belangrikste oorsaak van die ontwrigting van die sendingaktiwiteite gedurende die oorlog en vertraagde

402. Acta Synodi, 1903, p. 79.

403. De Fakkel, 14 April 1904, p. 6.

404. Acta Synodi, 1903, p. 83.

405. Ibid., p. 81.

406. Ibid., p. 78.

407. Ibid., p. 79.

408. Ibid., pp. 76 en 82.

hervatting daarvan na die oorlog was die wegvoering van die lidmate van die sendinggemeentes en die kategete na die sogenaamde Refugeekampe, onder andere te Warrenton, Heilbron en Kroonstad.⁴⁰⁹ Dit was enersyds daarvoor verantwoordelik dat bepaalde streke leeggeloop het, en andersyds het die kampgees 'n onheilige invloed op die Bantoe self uitgeoefen.

(c) Sendingkrisis as gevolg van die Oorlog: Die reeds genoemde faktore wat wesenlik 'n uitvloeisel van die oorlog was en 'n nadelige uitwerking op die sending gehad het, was inderdaad slegs van tydelike aard. Die oorlog het egter ander kragte aan die werk gesit wat die sendingwerk van die N. G. Kerk in die Vrystaat (O.R.K.) inderdaad in 'n krisis gedompel het. Vir hierdie krisis was die N. G. Kerk in die Vrystaat in 'n groot mate egter self verantwoordelik.

Teen die einde van die negentiende eeu het die Bantoe in Suidelike Afrika in 'n toenemende mate tot 'n nasionale bewussyn gekom en al meer regte vir homself begin op-eis. Die nasionale bewussyn is gevoed deur die geloof dat hy sy kinderskoene ontgroeï het en op die reg van 'n volwasse man durf aanspraak maak. Die oorgrote meerderheid kerkgenootskappe in Suid-Afrika wat op die sendingakker gearbei het, het van hierdie gesindheid by die Bantoe kennis geneem en daartoe oorgegaan om die bearbeïding van die Bantoe gedeeltelik te plaas in die hande van geordende Bantoe-sendelinge.

Die een uitsondering was egter die N. G. Kerk wat 'n baie konserwatiewe beleid ten opsigte van nie-blanke en blanke sendelinge gevolg het en waarvoor daar sekerlik 'n goeie saak uit te maak is. Indien 'n persoon, hetsy blank of nie-blank, 'n sendeling in die Kerk wou word, moes hy 'n behoorlike eksamen aflê. Ongelukkig het die N.G. Kerk nie die nodige opleidingsfasiliteite vir die Bantoe geskep om hulle as evangeliedienaars te bekwaam nie, met die gevolg dat die Kerk oor geen geordende Bantoe-sendeling beskik het toe die oorlog uitge-

409. Ibid., pp. 80 - 81.

breek het nie. Die Kerk het wel van die dienste van kategete gebruik gemaak, maar uit die aard van hulle opleiding was hulle nie bevoeg om die bestuur van 'n gemeente op hulle skouers te neem nie.

Toe gedurende die oorlog die blanke leraars en die sendinggemeentes as gevolg van omstandighede van mekaar geskei is, en daar feitlik in geen gemeente 'n geordende persoon van die N. G. Kerk was om die Sakramente te bedien, lidmate aan te neem en huwelike te bevestig nie, het verskeie probleme die kop uitgesteek.

Eerstens was daar ander kerkgenootskappe wat in die N. G. Kerk se verleentheid 'n geleentheid gesien het om hulle eie werk te bevoordeel. Dit wil voorkom of veral die Ethiopiërs⁴¹⁰ die sendinggemeentes wat nog as sodanig bestaan het, binnegedring en die werk skade berokken het. Berigte te dien effekte is van onder andere Harrismith, Ladybrand, Smithfield en Winburg ontvang.⁴¹¹

Tweedens is die loyaliteit van die kategete deur die toedrag van sake ondermyn, selfs al het hulle dit baie goed met die N. G. kerk bedoel. Die vraag wat noodgedwonge by hulle moes opgekom en dikwels wel opgekom het, was waarom kategete in diens van die N. G. Kerk nie toestemming gehad het om te doop en die Nagmaal te bedien nie, terwyl hulle kollegas in diens van ander genootskappe dit wel gehad het. Dit, en ander faktore, het in enkele gevalle daartoe aanleiding gegee dat kategete van die N. G. Kerk oorgeloop het na ander genootskappe, soos onder andere die geval was op Harrismith.⁴¹²

Om enigsins 'n idee te kry van die probleem waarmee nie net die Kerk nie, maar ook die lidmate van die sendinggemeentes te kampe gehad het, word kortliks verwys na die geskiedenis van Abraham Poho, die kategete van Heilbron: Abraham Poho, volgens alle tydgenootlike getuies 'n baie bekwame kategete, het vir baie jare in die

410. Vergelyk hoofstuk III, p. 68.

411. Acta Synodi, 1903, pp. 75 - 80.

412. De Fakkel, 7 Januarie 1904, p. 464.

hoedanigheid in die sendinggemeente op Heilbron gewerk en sekerlik 'n baie belangrike bydrae gelewer tot die vooruitgang en groei van die sendinggemeente wat in 1899 reeds meer as 600 lidmate gehad het.⁴¹³ Aan die hoof van die sendinggemeente het eerwaarde Latsky gestaan, maar gedurende die oorlog (Augustus 1900) moes hy die gemeente verlaat. Omdat Heilbron een van die dorpe was wat 'n Refugee-kamp gehuisves het, het die lidmate van die sendinggemeente vinnig aangegroei gedurende die oorlog en in 1901 reeds 700 lidmate getel, terwyl die aantal siele ongeveer drie maal soveel was. Hierdie geseënde werk is egter in die gevaar gestel deur die Wesleyane, Ethiopiërs en Anglikane wat ook op Heilbron gewerk het.

Die feit dat die sendinggemeente na eerwaarde Latsky se vertrek uit die gemeente herderloos was, het dit vir ander genootskappe makliker gemaak om onbroederlik op te tree. Abraham Poho, wat wel in die sendinggemeente agtergebly het, kon nie veel doen nie, want hy was nie georden nie. Van die Wesleyaanse predikant is in daardie stadium selfs die versoek ontvang dat die lidmate van die sendinggemeente deur hom aanvaar word, veral aangesien sommige lidmate reeds deur sy genootskap opgeneem is. In 'n brief aan ds. J. H. Neethling van die Kaapse Kerk skryf die plaaslike leraar van Heilbron, ds. H. P. van der Merwe, dat die Vrystaatse Kerk se hande gebind is as gevolg van die vyandelikhede, en stel voor dat die Kaapse Kerk as voog oor die sending optree. Hy versoek die Buitelandse Sendingkommissie van die Kaapse Kerk voorts om volmag te gee dat Abraham Poho georden kan word. Wanneer toestande dan weer normaal is, kan die Vrystaatse Kerk dan net die ordening bekragtig.⁴¹⁴

'n Gelykluidende versoek is van die sendinggemeente op Heilbron ontvang. In 'n brief aan ds. H. P. van der Merwe wys hulle daarop dat ander kerkgenootskappe, onder andere die Ethiopiërs en Wesleyane wat Bantoe-predikante

413. De Fakkel, 6 Junie 1893, pp. 371-372 en 23 Maart 1899, p. 384.

414. K.K.A., S5/12/2/1 : H. P. van der Merwe aan J. H. Neethling, dd. 13 Augustus 1901.

het, „onze gereformeerde Kerke gatane (zal) maak fere name nu een de teite van oorlog" en spreek voorts die wens uit dat „onze ziel vader hemo ok te voor setele dat ok onze gereformeerde Kerke natural Predikant keregen alle setme van Heilbron is op Abraham Poho....."415

Eienaardig genoeg is 'n soortgelyke versoek ten gunste van die ordening van Poho ook van 'n Bantoe-sendeling van die Church of England ontvang. In 'n brief aan ds. H. P. van der Merwe spreek Jacob Tabane sy verbasing uit oor die feit dat die lidmate van die N. G. Kerk hom vra om hulle kinders te doop omdat Abraham Poho dit nie mag doen nie... „...ik was verwoond nadat ik en Mr. Poho geleik gebegenen "416

Die uiteinde van die saak is dat Poho toe wel tot sendeling georden is, sonder die toestemming van die Vrystaatse Kerk. Dit het geweldig repurkussies gehad, want tydens die eerste na-oorlogse sitting van die Sinode van die N. G. Kerk in die O.R.K. het die Sinodale Regskommissie Poho se ordening ongeldig beskou op grond van die feit dat hy nie 'n eksamen afgelê het nie en ook nie deur die ring, soos voorgeskrywe, georden is nie. Nadat die Sinode die aangeleentheid ondersoek het, is uiteindelik beslis dat Poho se ordening nie erken kan word nie, en dit is nietig verklaar.⁴¹⁷ Die Algemene Kommissie van die Sinode het later beslis dat Poho georden kon word mits hy aan die eise van die kerkwet voldoen, maar in daardie stadium het Poho reeds die diens van die N. G. Kerk verlaat.⁴¹⁸

Onomwonde kan verklaar word dat die konserwatiewe beleid van die N. G. Kerk 'n gesonde beleid is, want dit het voorkom dat onbekwame persone op 'n onverantwoordelike wyse tot die bediening toegelaat is. Daarteenoor is dit ewe waar dat hierdie beleid, en veral die onbuigsame toepassing daarvan, nie rekening gehou het met die veranderde eise wat aan die Kerk gestel is nie, en gevolglik die oorsaak was dat die Kerk deur die oorlog op die ver-

415. K.K.A., S5/12/2/1 'n Selase Lephothe e.a. aan H. P. van der Merwe, dd. 29 November 1901.

416. K.K.A., Jacob Tabane aan H. P. van der Merwe, dd. 26 Januarie 1902.

417. Acta Synodi, 1903, pp. 34 en 95.

418. Acta Synodi, 1906, pp. 60 en 84.

keerde voet betrap is.

Onmiddellik na die oorlog het die Kerk voor 'n keuse te staan gekom ten opsigte van die sending: enersyds kon die kerk voortgaan soos voor die oorlog, maar dan die risiko loop dat die sendingwerk skade ly; andersyds kon die Kerk sy sendingaksie stuur in 'n rigting wat die Bantoe self 'n groter rol in die bearbeiding van die Bantoe sal laat speel. Alhoewel die tweede keuse die aangewese was, sou die uitvoering daarvan tog nie so eenvoudig wees nie.

Heropbou. Dit is 'n feit dat die sendingaksie van die N. G. Kerk in die O.R.K. groot skade gely en feitlik tot stilstand gekom het as gevolg van die wegvoering van die lidmate en kategete en die vernietiging en vernieling van kerkeiendom.

Na afloop van die oorlog moes alles, dit wil sê die gemeentes en die kerkgeboue, uit die puin herbou word. Dit was egter geen maklike taak nie, want die ekonomiese toestande waarin die Blankes na die oorlog verkeer het, was haglik, en na hulle moes die sendinggemeentes opsien om leiding en finansiële bystand. Inderdaad was die meeste lidmate geheel en al deur die oorlog geruïneer, en vele het skaars genoeg gehad om in hulle eie lewensbehoeftes te voorsien. In menige geval het eens welvarende burgers verval in die ellende van die armblankedom.

'n Ander faktor wat die hervatting van die sending-aktiwiteite erg in die wiele gery het, was die feit dat die Bantoe wat hulle in die Refugee-kampe bevind het baie stadig gerepatrieer is, of in baie gevalle baie traag was om hulle te laat repatrieer. Dit is toe te skrywe aan die hoë salarisse enersyds wat die militêre owerhede aan diensdoende Bantoe betaal het, met die gevolg dat geld nie skaars was nie, en andersyds aan die luilekkerlewe wat hulle in die kampe gevoer het.⁴¹⁹

Volgens statistiek was daar ten tyde van die vredesluiting meer as 52,000 Bantoe in 26 Refugee-kampe. Ten spyte van die versekering van die owerhede dat hulle so

419. Van Rensburg, A. P. J., op. cit., p. 351.

spoedig moontlik gerepatrieer sou word, het die getalle in die kampe in 'n stadium eerder toegeneem as gevolg van die terugkeer van Bantoe wat militêre diens gedoen het. Mettertyd is die probleem egter ook opgelos, sodat daar teen 21 Januarie 1903 nog net 77 Bantoe in die kampe oor was.⁴²⁰

'n Derde faktor wat die hervatting van sendingwerk-saamhede baie moeilik gemaak het, was die veranderde gesindheid van baie Bantoe ten opsigte van die Boere. Gedurende die oorlog het die eens onderhorige Bantoe aan die stryd deelgeneem, en in die meeste gevalle aan Engelse kant, dit wil sê teen die Boere, hulle voormalige base. Dit het by hulle 'n sekere mate van laksheid en vermetelheid laat posvat, want hulle was aan die kant van die oorwinnaar. Kolonel H. L. Pilkington, inspekteur-generaal van die berede polisiemag het self die aandag op hierdie onrusbarende verskynsel gevestig: „The Kaffirs on the whole have gained much more than they have lost during the war. They are not inclined to work and are disposed to be insolent and insubordinate towards the Boers. They appear to think that under British authority they will not be kept in order at all.”⁴²¹

Dat dit nie spekulاسie was nie, word bevestig deur die eerste na-oorlogse sendingverslag van Bethulie. Daarin word dit vermeld dat die gemeente op stoflike gebied in 'n bloeiende toestand is, maar dat die prentjie wat die geestelike lewe aanbetref maar bra donker is. Geen gevalle van bekering kon byvoorbeeld aangemeld word nie, terwyl ontug aan die toeneem was. Uitdruklik word dit genoem dat die oorlog 'n nadelige invloed op die geestelike lewe uitgeoefen het, want dit wil voorkom of verwaandheid en trots die plek van erns en godsvrug ingeneem het.⁴²²

Ten spyte egter van al die bogenoemde struikelblokke het die sendingwerk-saamhede verbasend snel na die normale terugkeer. Die meeste sendingverslae wat die Sinode tydens sy eerste na-oorlogse sitting ontvang het, maak wel melding van verliese en teleurstellings, maar in die

420. Ibid., pp. 362 - 364.

421. Ibid., p. 363.

422. Acta Synodi, 1903, pp. 78 - 79.

meeste gevalle is 'n gees van optimisme te bespeur.

Van Bethlehem waar eerwaarde H. S. Roux die werk na die oorlog kon voortsit, is 'n baie gunstige verslag ontvang, onder andere dat die lidmate, hoewel verarmd, vrygewig is en goed bygedra het vir die herstelwerk wat aan die kerkgebou en die huis van die kategeet gedoen moes word.⁴²³

Ook uit die sendingverslag van Frankfort klink 'n hoopvolle noot. Ten spyte van die feit dat die kategeet, Paulus Liphoko, in die kamp oorlede is, dat die kerk verwoes en die gemeentelede verstrooi is, spreek die kerkraad nogtans die hoop uit om die sendinggemeente weer te vergader en die werk te laat voortgaan soos vroeër.⁴²⁴

In die sendingverslag van Hoopstad word daarvan melding gemaak dat 'n paar lidmate van die gemeente „intusschen op de puin hoopen van het gebouw een klein vertrek opgetrokken (hebben), waarin de weinigen, die te Hoopstad zijn, des Zondags bijeenkomen." In daardie stadium was die grootste gedeelte van die gemeente en die kategeet, Simeon, nog in die kamp op Warrenton.⁴²⁵

Die optimisme wat uit sommige verslae gespreek het, is omskep in daade. So byvoorbeeld het die sendinggemeente op Vrede hulle nuwe kerkgebou wat reeds voor die oorlog aangevoer is, op 6 Februarie 1904 ingewy. Wat veral verblydend is, is die feit dat die lidmate van die sendinggemeente self vir die oprigtingskoste ingestaan het en ten tyde van inwyding slegs R30-00 skuld gehad het.⁴²⁶

Vanaf Bultfontein is 'n berig ontvang dat 'n sendingkerk aldaar op 19 Maart 1904 ingewy is. Die gebou is opgerig in die plek van die gebou wat gedurende die oorlog verwoes is.⁴²⁷

Die wil en daadkrag om te herbou wat afgebreek is en te hervat wat gestaak is, was daar en het die N. G. Kerk in staat gestel om die so belangrike sendingwerk voort te sit.

423. Ibid., p. 79.

424. Ibid., p. 80.

425. Ibid., p. 81.

426. De Fakkel, 3 Maart 1904, p. 552.

427. De Fakkel, 14 April 1904, p. 6.

Volwassenheid vir die Sending: In die na-oorlogse periode het dit egter nie net gegaan om die herstel van die toestande op sendinggebied soos dit voor die oorlog bestaan het nie. Die oorlog het 'n einde van 'n bepaalde tydperk beteken, maar ook die begin van 'n nuwe tydperk wat splinternuwe eise gestel en 'n splinternuwe benadering vereis het. Heropbou moes dus, en het ook, gepaard gegaan met 'n nuwe besinning oor die sendingtaak.

In die eerste plek was dit nodig om te besin oor die sendingwerkkragte, dit wil sê die sendeling en die kategeet, en oor die rol wat elkeen in die sendingaksie te speel het. In hierdie verband moes ook besin word oor die rol van nie-blanke leraars.

Die geskiedenis het bewys dat die kategeet 'n baie noodsaaklike plek in die sendingaksie ingeneem het, want sonder sy bydrae sou die sendingwerk in 'n groot mate baie onpersoonlik gebly het. Maar juis die feit dat die kategeet meer persoonlike kontak met die sendinggemeente gehad het as byvoorbeeld die plaaslike leraar of verteenwoordigers van die kerkraad van die blanke gemeente wat met die sending belas was, het hom in 'n baie gevaarlike posisie geplaas. Die gevaar was daarin geleë dat baie kategete na leierskapsposisies geaspireer het waarvoor hulle nie opgewasse was nie. Benewens die feit dat hulle opleiding maar skraal was en hulle dus nie gekwalifiseer het om die geestelike leier van 'n gemeente te wees nie, was sommige ook onbetroubaar. Hierdie onbekwaamheid gekoppel met hoogmoed om georden te word het kategete dan soms beweeg om na ander genootskappe oor te gaan wat hulle maklik orden. As die kategeet alleen vertrek, was die skade nog nie so groot nie, maar onder sy invloed het hy soms lidmate met hom saam geneem.⁴²⁸

Die verantwoordelikheid het dus op die Kerk gerus om daardie kategete wat besef het dat hulle nie opgewasse is om alleen die sake van 'n gemeente te behartig nie, beter toe te rus. In hierdie verband skrywe ds. J. D.

428. De Fakkel, 31 Maart 1905, p. 591.

Kestell reeds in 1905 as volg: „De Synodale Zendingcommissie voor het Binnenland in Oranje gevoelt dat het nodig is dat er een Catecheten Opleidingschool ergens sentraal in ons land opgericht zou worden. Deze school sou in verband moeten staan met die zending in die aangrensende Koloniën“⁴²⁹ Die geleentheid moes ook vir die kategete geskep word om met mekaar oor gemeenskaplike probleme te konfereer. Voorts was dit aller noodsaakliks dat die Kerk sy waardering vir die werk van die kategeet moes toon deur groter belangstelling in sy werk. In 'n poging om die kategetestelsel meer tot sy reg te laat kom het die Sinode in 1903 reeds 'n voorstel aanvaar wat bepaal het dat kategetekonferensies jaarliks gehou sal word.⁴³⁰

Die verbetering van die bestaande kategetestelsel het egter nog nie die probleme wat met hierdie stelsel gepaard gegaan het, heeltemal opgelos nie. Die gesagsprobleem sou bly voortbestaan so lank as wat die persoon wat die leier in die gemeente is en die geordende bedienaar van die woord deur twee verskillende persone verteenwoordig word. Die oplossing vir hierdie probleem is daarin geleë dat die Bantoe self die geleentheid gebied moes word om te vorder tot leraar, of andersyds moet blanke sendelinge gevind word om aan die hoof van gemeentes te staan.

Die tydsgees was ten gunste van eersgenoemde oplossing, naamlik dat Bantoes self opgelei word om as geordende predikante aan die hoof van sendinggemeentes te staan. Alhoewel daar in 1904 nog geen geordende Bantoe-leraars was nie, het eerwaarde H. A. Roux van Bethlehem wat besondere versienheid ten opsigte van die sending-sake aan die dag gelê het, die volgende gedagte uitgespreek: „Moge die tyd spoedig daar zijn dat onze gekleurden onze N. G. Zending Kerk zelve kunnen besturen.“ Maar dan moet die proses van afrikanisering van die sen-

429. K.K.A. S5/12/2/1 : J. D. Kestell aan J. du Plessis, dd. 28 Februarie 1905.

430. Acta Synodi, 1903, pp. 37 en 75.

dingaktiwiteite nie 'n oorhaastige en ondeurdagte daad wees wat onder druk van Bantoe-ekstremisme gedurige word nie. Die gevaar het bestaan, want die Bantoe „willen” nu meer geleerd zijn, zij willen onafhankelik van de blanken zijn, zij willen meer rechten en voorrechten hebben.” Eerwaarde Roux vra die vraag: „Zullen wij bij zulke verschijnselen zooals sommige willen, de leidsels wegwerpen en de paarden uit onze handen laten gaan?” Hy antwoord self: „Wij niet, wij mogen niet. Onze kracht voor het tegenwoordige en de toekomst ligt in de rechte leiding van dezen stroom.”⁴³¹

Hoewel dit wys is om jou langsam te haas, kon die Kerk nie toelaat dat die kwessie rakende die opleiding van Bantoe-leraars onbepaal verdraag word nie. Die feit is dat die N. G. Kerk reeds 'n groot agterstand by die ander genootskappe gehad het wat hierdie saak aanbetref, selfs op die kategetevlak. Dr. Dyke van die Franse Sending het per brief sy verwondering teenoor ds. J. D. Kestell uitgespreek oor die feit dat die N. G. Kerk nog geen opleidingskool het nie. Inderdaad was die Franse Kerk hieroor ontevrede, want dit het beteken dat die N. G. Kerk voortdurend hulle kategete gebruik.⁴³² Ds. J. Rabie skryf op 31 November 1905 dat hy vasgestel het dat die Franse Gereformeerde Kerk in Basoetoland (Lesotho), die Wesleyane en die Amerikaanse Sending van 'n groot aantal geordende Bantoe-predikante gebruik maak en dat hulle goeie diens lewer. Hy beklemtoon: „Hierin zijn wij steeds ver ten achteren bij de andere Genootschappen. Dat de natu- rel nog geen kans heeft in onze kerk om georden te wor- den, is een van de groote klachten, en is een oorzaak waarom andere Genootschappen ons zoo veel afbreuk doen.”⁴³³

Hierdie probleem was nie beperk tot die N. G. Kerk in die O.R.K. nie, maar is ook in die ander kolonies ge-

⁴³¹. De Fakkel, 13 September 1905, p. 225.

⁴³². K.K.A. S5/12/2/1, J. D. Kestell aan J. du Plessis, dd. 28 Februarie 1905.

⁴³³. De Fakkel, 22 November 1905, p. 346.

voel. Tydens 'n sendelingkonferensie wat gedurende Maart 1904 op die sendingstasie Mochudi (in Botswana) gehou is, was die konferensiegangers dit eens dat daar „een algemeen gevoelde, dringende behoefte aan een opleidingskool voor Evangelisten“ bestaan.⁴³⁴

Dit was die begin om 'n baie belangrike probleem te formuleer en 'n oplossing daarvoor te soek. Nog soortgelyke konferensies het gevolg. 'n Algemene sendelingkonferensie wat gedurende 1905 in Johannesburg gehou is, het juis hierdie saak, naamlik 'n opleidingsinrigting vir onderwysers, evangeliste en moontlik ook sendelinge as doelstelling gehad.⁴³⁵ Tydens 'n nasionale sendingkonferensie wat op 6 Desember 1905 in Bloemfontein gehou is, is die noodsaaklikheid van 'n opleidingskool vir Bantoe-onderwysers en evangeliste weer eens beklemtoon. Die konferensiegangers was ook oortuig van die noodsaaklikheid om die Bantoe te orden waar omstandighede dit noodsaaklik maak.⁴³⁶

Die Sinode van die N. G. Kerk in die O.K.K. het net soos die sinodes van die N. G. Kerk in die ander kolonies, groot belang by die oprigting van so 'n opleidingskool gehad en in 1906 sy daadwerklike steun aan die saak gegee.⁴³⁷ Ook die N. G. Kerk in Transvaal en in die Kaapkolonie het eenparig besluit om die oprigting van 'n opleidingskool te steun. Gevolglik is daar op 31 November 1907 'n vergadering in Bloemfontein belê om uitvoering te gee aan die besluite van die sinodes. Daar is ook besluit om die skool die Stofberggedenkskool te noem ter nagedagtenis van ds. Pieter Stofberg, in lewe sendeling op Mochudi, en „een broeder wien de zaak van de oprichting eener Evangelistenschool diep ter harte ging en die door zijn ijver, bekwaamheid en bezadigd oordeel veel heeft bygedragen om de verskillende Kerke haar dringende behoefte aan zulke school te doen voelen.“⁴³⁸

434. N.G.K.A. (O.V.S.): Notulen eener Conf. van Zendingen, Mochudi, 14 - 16 Maart 1904.

435. De Fakkel, 16 Augustus 1905, pp. 183 - 187.

436. De Fakkel, 3 Januarie 1906, pp. 462 - 464.

437. Acta Synodi, 1906, p. 20; By die Fontein, p. 8.

438. Die Stofberg Gedenkskool Kwart-Eeu-Fees, 28 September tot 1 Oktober 1934, pp. 7 - 9.

Die plaas Engelbrechtsdrif naby die dorp Viljoens-kroon en binne die grense van die gemeente Heilbron is vir die doel aangekoop teen 'n bedrag van R5,400-00. Ds. A. M. Hofmeyr, voorheen van die Emandhleni-opleidingskool in Natal, is as die eerste dosent aangewys. Die skool het op 1 Oktober 1908 met sy werksaamhede begin.⁴³⁹

Alhoewel die dag waarop die sendinggemeentes deur Bantoe-leraars bearbei sou word, in die vooruitsig gestel is, het dit so ver in die toekoms gelê dat die Kerk hom die ander alternatief, naamlik blanke sendelinge aan die hoof van sendinggemeentes, moes laat welgeval. Dit het hoe later hoe duideliker geword dat die leiding wat die kategeet gegee het nie meer voldoende was nie, en ook nie altyd die regte was nie. En volgens eerwaarde H. A. Roux was juis die regte leiding nodig: „De Zending Kerk is tot een overgangspunt van ontwikkeling gekom en heeft rechte leiding noodig.”⁴⁴⁰

Alhoewel daar in sommige gemeentes wel blanke sendelinge werksaam was, was hulle nie altyd aanvaar in alle sendinggemeentes nie. Dit is hoofsaaklik toe te skrywe aan onkunde by die gewone lidmaat, 'n onkunde wat dikwels gevoed is deur 'n kategeet met 'n verkeerde gesindheid. In 'n sekere mate was die bestaande kategetestelsel 'n probleem wanneer dit by die aanstelling van blanke sendelinge gekom het. Die kategeet het hom beskou as die hoof van die gemeente, en as hy sy plek aan 'n sendeling moet afstaan, was hy nie altyd bereid om saam te werk nie. Daar was gevalle waar die kategeet weggebreek het en vyandskap teen die sendeling probeer stook het. Eerwaarde Roux beweer dan ook: „'t Is niet de gemeente die tegen den zendelingen zijn, maar de CATHEGEET.”⁴⁴¹

Tydens 'n kategetekonferensie wat gedurende Februarie 1906 op Bloemfontein gehou is, het dit aan die lig gekom dat daar inderdaad 'n gevoel teen die aanstelling van blanke sendelinge bestaan. Toe hierdie aangeleentheid ter sprake gekom het, het sommige afgevaardigdes met groot liefde en

439. Ibid., pp. 9 - 12.

440. De Fakkel, 13 September 1905, p. 225.

441. Ibid., pp. 226 - 228.

beskeidenheid oor die saak gepraat en dit gestel dat hulle graag 'n blanke sendeling wil hê, solank die kategeet nie verstoot word nie. Daar was egter ook diegene wat hulle afkeur uitgespreek het oor die plasing van blanke sendelinge in die plek van die kategete wat jare reeds op 'n plek gewerk en die gemeente opgebou het.⁴⁴²

'n Interessante voorbeeld van hierdie ontevredenheid oor die aanstelling van blanke sendelinge het hom tydens die ordening en bevestiging van eerwaarde G. H. Veltman op Lindley afgespeel. Die blanke gemeente het eerwaarde Veltman op 23 Februarie 1907 hartlik in hulle midde verwelkom. Van die sendinggemeente het slegs twee afgevaardigdes gekom om te sê dat hulle nie die blanke sendeling wil hê nie, want hulle is tevrede met die dienste van Petrus, hulle kategeet. Hulle het ook hulle ontevredenheid uitgespreek omdat hulle nie gevra is of hulle 'n sendeling wil hê nie. Gelukkig was eerwaarde Veltman in staat om die situasie te hanteer, want nie alleen was hy Sesoeto magtig nie, maar het ook 'n besondere slag gehad om met die Bantoe te werk. Spoedig nadat hy die ontevredenes ontmoet het, het daar 'n verandering ingetree.⁴⁴³

Ten spyte van die mindere teenstand wat ondervind is, het die meeste gemeentes wat dit kon bekostig die dienste van 'n opgeleide sendeling verkry. Veral gedurende die jare 1906 - 1907 was daar 'n groot toename in die aantal sendelinge wat in Vrystaatse gemeentes gewerk het. Volgens die verslag van die Sinodale Sendingkommissie vir die Binneland het die aantal sendelinge wat teen 1909 in diens van die N. G. Kerk in die O.R.K. gestaan het, op vyftien te staan gekom. Hulle was:

Eerwaarde J. J. Ross	(Witsieshoek)
Eerwaarde H. A. Roux	(Bethlehem)
Eerwaarde J. S. Louw	(Bloemfontein)
Eerwaarde R. C. Spiller	(Ficksburg)
Eerwaarde C. J. van R. Smit	(Ladybrand)
Eerwaarde G. H. Veltman	(Lindley)
Eerwaarde J. P. de Villiers	(Senekal)
Eerwaarde A. Boshoff	(Reitz)
Eerwaarde J. A. van Rooyen	(Brandfort)

442. De Fakkel, 14 Maart 1906, p. 586.

443. De Fakkel, 13 Maart 1907.

Eerwaarde H. J. Howell	(Vrede)
Eerwaarde A. R. Smit	(Boshof)
Eerwaarde J. Koeleman	(Winburg)
Eerwaarde J. F. Grobbelaar	(Harrismith)
Eerwaarde J. W. Kok	(Heilbron)
Eerwaarde I. C. Potgieter	(Edenburg) ⁴⁴⁴

In die tweede plek was dit nodig om opnuut te besin oor die sendingorganisasie. Eerwaarde H. A. Roux som die situasie na die oorlog soos volg op: „Eerst was er het groot gebrek aan arbeiders. Toen was het geld. Nu is het organisatie.”⁴⁴⁵

Die feit is dat daar ten opsigte van gemeentelike sending inderdaad geen noemenswaardige organisasie bestaan het om die werk in die verskillende gemeentes te koördineer nie. Gemeentelike sendingwerk was bloot 'n onderdeel of aanhangsel van die blanke gemeente en moes meeding met ander aktiwiteite. Die sendeling, as daar een was, en die kategeet moes hulle belangrike werk in besondere isolasie doen en het oor beginselsake rakende hulle werk inderdaad geen seggenskap gehad nie. Hierdie reg om te besluit het by die blanke kerkraad berus.

Dat hierdie toedrag van sake nie in die beste belang van die sending was nie, het ook ds. J. D. Kestell in 'n vroeë stadium besef, want hy skryf: „Ik geloof dat de zaak uit de handen der Kerkeraden moet genomen worden en dat wy beginnen moeten met eene kleine Zending Synode zooals in de Kaapkolonie ...”⁴⁴⁶

'n Selfstandige sendingkerk was noodsaaklik om die sendingaktiwiteite organisatories op 'n gesonde voet te plaas, en om die sendelinge, wat geen sitting op die Sinode van die N. G. Kerk gehad het nie, tot hulle reg te laat kom.

In sy verslag aan die Sinode het die Sinodale Sen-

444. Acta Synodi, 1909, p. 83. e.v.

445. De Fakkel, 13 September 1905, p. 226.

446. K.K.A. S5/12/2/1, J. D. Kestell aan J. du Plessis, dd. 28 Februarie 1905.

dingkommissie reeds in 1906 die aandag gevestig op die krisis wat die binnelandse sending betref en die vraag gestel of dit nie ernstig oorweeg moet word nie om tydens daardie sitting reeds stappe te neem wat kon lei tot die stigting van 'n onafhanklike sendingkerk. Die skeuring wat in verskillende sendinggemeentes plaasgevind het, is deur die S.S.K. vertolk as tekens van onrus en ontevredenheid onder die lidmate, wat waarskynlik weer die resultaat is van die onbevredigende funksionering van die sendingmasjinerie. „Een ding is zeker dat de oude manier van de plaatselijke Zending te behartigen door predikant en catecheet uitgediend is. Zeker is het dat indien onze Kerk niet ontwaakt en inzielt dat een bijzonder zorg aan elke afzonderlijke Zending gemeente in ons land behoort besteed te worden, het gansch te gronde gaan van ons Binnelandsche Zending werkzaamheid slechts een kwestie van tijd is.”⁴⁴⁷

Op 2 Mei 1906 word 'n rapport van die Regskommissie van die N. G. Kerk in die Sinode voorgelees wat goedkeuring vra vir die aanstelling van 'n kommissie om: (i) inligting in te win met betrekking tot die vorming van die binnelandse sendinggemeentes tot 'n sendingkerk; (ii) 'n konsepsreglement vir so 'n sendingkerk aan die Sinode vir oorweging voor te lê; (iii) die Sinode met raad en daad te dien wat die binnelandse sending betref; en (iv) om so vroegtydig verslag te doen dat die Sinode reeds tydens daardie vergadering daaroor kan besluit.⁴⁴⁸ Die Sinode het egter hierdie voorstel verwerp en 'n soortgelyke voorstel aanvaar wat bepaal dat 'n kommissie aangestel word om teen die daaropvolgende sinodale vergadering oor genoemde sake verslag te doen.⁴⁴⁹

Die feit dat die vorming van 'n sendingkerk in die Sinode ter sprake gekom het, het aanleiding daartoe gegee dat die onderwerp deur een en almal bespreek is.

447. Acta Synodi, 1906, p. 94.

448. Acta Synodi, 1906, pp. 19 en 44.

449. Ibid., p. 20

Tydens 'n sendingkonferensie wat gedurende Maart 1907 te Bethlehem gehou is, en waar sendelinge van Natal, Transvaal en die O.R.K. teenwoordig was, is die onderwerp aangeroer. Die algemene opinie van die vergadering was dat die tyd vir so 'n stap nog nie ryp was nie.⁴⁵⁰

In 'n artikel wat op 20 Junie 1907 in De Fakkel verskyn het, waarsku die skrywer daarteen dat 'n mens te lank aan die slaap gesus kan word deur die deuntjie te neurie dat die tyd nog nie ryp is nie. Hy wys daarop dat daar in daardie stadium reeds 11 geordende sendelinge in die O.R.K. was, dat nog twee georden staan te word, en dat hulle saam met die lede van die Sinodale Sendingkommissie 'n groep van sestien sal vorm. Hy wys voorts daarop dat die stelsel in swang nie bevredigend is nie, omdat die sending vir die kerkrade van die blanke gemeentes bysaak is. Die Blankes het hulle eie aktiwiteite en kan nie hulle aandag na behore wy aan die belange van die Nie-blanke nie. Die toestand word in 'n mate verhelp waar 'n blanke sendeling beroep word, maar dit genees nie die kwaal nie, want die sendeling gevoel hom nog nie as behorende tot 'n bepaalde liggaam nie. Hy staan in verband met 'n gemeente alleen. Gevolglik moet sy werk noodwendig die voordeel mis wat voortvloei uit die bewussyn dat sy werk deel is van 'n groter werksaamheid.⁴⁵¹

Gedurende die sendelingskonferensie wat gedurende Februarie 1908 op Heilbron gehou is, was daar steeds nie eenstemmigheid oor die stigting van 'n sendingkerk vir die O.R.K. nie. Die vergadering het egter die verklaring, waarvoor net sendelinge uit die O.R.K. gestem het (sewe ~~teen~~ drie) uitgereik: „Deze vergadering acht, dat de tijd gekomen is om over te gaan tot het stichting van eene zendingkerk in die O.R.K. en verzoekt de Hoog-Eerw. Synode daartoe de nodige stappen te nemen.”⁴⁵²

Twee van die senior sendelinge in die O.R.K., naamlik eerwaarde J. S. Louw van Bloemfontein en eerwaarde

450. De Fakkel, 23 Mei 1907, pp. 92 - 93.

451. De Fakkel, 20 Junie 1907, pp. 133 -134.

452. De Fakkel, 22 April 1908, p. 51.

J. J. Ross van Witsieshoek, was openlik teen die vorming van 'n onafhanklike sendingkerk. Eerwaarde Louw se hoofbeswaar het verband gehou met die finansiële onvermoë van die sendinggemeentes. By hierdie beswaar het eerwaarde Ross gevoeg die feit dat die sendinggemeentes nog nie genoeg ontwikkel het nie.⁴⁵³

Eerwaarde C. J. van R. Smit van Ladybrand het die finansiële beswaar verwerp, want sy standpunt was dat die Mosoeto nie sal bydra solank as wat hy nie verplig is om by te dra nie. Die sendinggemeentes sal net geleer moet word om hulle finansiële verpligtinge na te kom. Langs hierdie weg alleen kan hulle tot selfstandigheid groei. „De grootste hulp die de blanke gemeenten en vooral onze geachte Synode nu aan de Zendinggemeenten kunnen geven is, niet om het noodige geld te geven ter dekking van al de uitgaven, maar om de zendinggemeenten te helpen om zichz(e)lven te helpen.” Ook die beswaar van eerwaarde Ross as sou die sendinggemeentes nie bekwaam wees om hulle self te bestuur nie, gaan vir hom nie op nie, want, beweer hy: „De oefening maakt den man.” Wat die sendinggemeentes nodig het, is nie finansiële bystand van die Kerk nie, maar 'n geleentheid en die regte leiding om tot geestelike en organisatoriese selfstandigheid te ontwikkel.⁴⁵⁴

Tydens die Sinode van 1909 het die Sinodale Sendingkommissie vir die Binneland in sy verslag melding gemaak van die besondere groei van die sendinggemeentes. Sedert die Sinode in 1906 het die aantal lidmate toegeneem van 5793 tot 6839 in 1909. Die sendelinge in die verskillende gemeentes, Witsieshoek ingesluit, het in daardie stadium op vyftien te staan gekom.⁴⁵⁵

In uitvoering van die opdrag van die Sinode van 1906 het die S.S.K. ook verslag gedoen oor die vraag of 'n sendingkerk uit die sendinggemeentes gevorm moet word. Met die oog op die doeltreffender behartiging van die binnelandse sendingwerk het die kommissie aanbeveel dat daar

453. De Fakkel, 21 Oktober 1908, p. 383; 30 Desember 1908, p. 510.

454. De Fakkel, 2 Desember 1908, pp. 453 - 454.

455. Acta Synodi, 1909, p. 88.

wel uitvoering aan die gedagte gegee word. Aan sy verslag het die Kommissie ook 'n konsepreglement vir die voorgestelde sendingkerk geheg. Die konsepreglement wat op die lees van die sendingreglement van die Kaapse Kerk geskoei is, maar aangepas is vir die O.R.K., is deur die Kommissie opgestel in samewerking mer eerwaarde H. A. Roux en eerwaarde C. J. van R. Smit.

Afgesien van die gewone voorskrifte in verband met lidmaatskap, organisasie, leer en tug is daar besondere voorskrifte wat die verhouding tussen die sendingkerk en die moederkerk bepaal. Artikel 7 bepaal byvoorbeeld dat lede van die S.S.K. vir die Binneland die reg van sitting en stemreg op die Sendingsinode sal hê, en saam met die sendingkerk se moderatuur en drie ander lede 'n Sinodale kommissie van die Sendingkerk sal vorm. Artikel 13 gee aan die S.S.K. die reg om binne dertig dae 'n spesifieke saak spruitende uit 'n besluit van die Sendingsinode te reserveer vir goedkeuring of andersinds deur die moederkerk.

Artikel 10 en 11 van die konsepreglement gee 'n voorskrif vir die verhouding tussen moedergemeente en sendinggemeente. Die sendinggemeente moet aan die moedergemeente verslag doen oor die staat van die godsdienste en ander aktiwiteite, en ook die moedergemeente ken by die beroep van 'n leraar of die aanstelling van 'n kategeet of evangelis. Op sy beurt weer moet die blanke kerkraad in oorleg met die sendingkerkraad die salaris van werkers verhoog.⁴⁵⁶

Op 5 Mei 1909 is die konsepreglement deur die Sinode in behandeling geneem. Nadat enkele klein wysigings aangebring is, is dit in hooftreкке aangeneem. Daarna het die Sinode dit aan die S.S. K. vir die Binneland opgedra om die sendinggemeentes wat aan die vereistes van die Reglement voldoen, tot 'n sendingkerk te vorm.⁴⁵⁷ 'n Alternatiewe voorstel te dien effekte dat die tyd vir so 'n stap nog nie ryp is nie, is ingedien, maar is verwerp.⁴⁵⁸

⁴⁵⁶. Acta Synodi, 1909, pp. 81, 88 - 91.

⁴⁵⁷. Ibid., p. 40.

⁴⁵⁸. Ibid., p. 40.

Die eerste stap van die S.S.K. in uitvoering van sy opdrag was om die nodige kennisgewings aan die sendinggemeentes te stuur. Dit blyk dat daar teen die einde van 1909 reeds veertien gemeentes was wat aan die vereistes vir lidmaatskap van die sendingkerk voldoen het en versoek het om in die sendingkerk opgeneem te word, sodat die eerste Sinode van die sendingkerk gedurende Maart 1910 in Bloemfontein vergader het.⁴⁵⁹

Op 9 Maart is die verteenwoordigers van die sendinggemeentes deur ds. C. P. Theron welkom geheet. Dit is heel gepas dat dit juis hy moes wees, want deur sy ywer vir die sendingsaak het hy met reg die eretitel, Vader van die O.V.S.-sendingkerk, verdien.⁴⁶⁰

By die aanvraging van geloofsbriewe het dit geblyk dat die volgende persone vir die vergadering opgedaag het:

1. Eerwaarde J. Koeleman en kategeet Natanael Tladi (Winburg)
2. Eerwaarde J.S. Louw en ouderling Silas Liphothe (Bloemfontein)
3. Eerwaarde J. F. Grobbelaar en ouderling Jakob Daniels (Harrismith)
4. Eerwaarde A. R. Smit en ouderling George Skinner (Boshof)
5. Eerwaarde H.A. Roux en ouderling Daniel Fourie (Bethlehem)
6. Eerwaarde R. C. Spiller en kategeet Richard Matloha (Ficksburg)
7. Eerwaarde C. J. van R. Smit en ouderling Enoki Montsi (Ladybrand)
8. Eerwaarde J. W. Kok en kategeet Ezekiel Thiphanyane (Heilbron)
9. Kategeet James Mabote (Bultfontein)
10. Eerwaarde J. P. de Villiers en ouderling Zakia Khunyeli (Senekal)

⁴⁵⁹. Acta Synodi, 1912, p. 116.

⁴⁶⁰. Acta Synodi (Sendingkerk), 1910, p. 3; Gerdener, Ons Kerk in die Transgariep, p. 230.

11. Eerwaarde J. H. Howell en ouderling Luka Nkute (Vrede)
12. Kategeet Abiel Moknothu (Ventersburg)
13. Ouderling Jacob Khiba (Kestell)
14. Kategeet Enea Tsehesi (Clocolan)

Die lede van die Sinodale Sendingkommissie vir die Binne-land, di. C. P. Theron, P. du Toit en J. Rabie het sitting as volle lede verkry, terwyl eerwaarde J. Pansegrouw, eerwaarde J. C. Potgieter en eerwaarde T. C. M. Naude sitting met adviserende stem gekry het.⁴⁶¹

Voordat die vergadering oorgegaan het tot die verkiesing van ampsdraers het ds. J. Rabie aan die vergadering verduidelik waarom dit wenslik is dat 'n sendeling as moderator verkies word, en nie een van die lede van die S.S.K. nie. „Hy zegt dat de Zendingler meer op de hoogte is van het zendingwerk en beter bekend is met den inwendigen toestand der zendingkerk, omdat hy persoonlik omgang heeft met de kleurlingen." Daarna is eerwaarde H. A. Roux, eerwaarde C. J. van R. Smit en eerwaarde J. S. Louw tot moderator, assessor en skriba respektiewelik verkies.⁴⁶²

Die sendingsinode besluit voorts om die O.R.K. sover dit die sendingkerk aanbetref in drie ringe in te deel, naamlik die noordelike ring (Winburg, Boshof, Heilbron, Bultfontein, Ventersburg, en in die toekoms: Brandfort); die oostelike ring (Harrismith, Bethlehem, Senekal, Kestell, Vrede, en in die toekoms: Lindley en Reitz); en die suidelike ring (Bloemfontein, Ficksburg, Clocolan, Ladybrand, en in die toekoms: Zastron en Edenburg). Die noordelike ring vergader op Boshof onder voorsitterskap van eerwaarde J. Koeleman, die oostelike ring vergader op Harrismith onder voorsitterskap van eerwaarde H.A. Roux en die suidelike ring vergader op Ficksburg onder voorsitterskap van eerwaarde J. S. Louw.⁴⁶³

461. Acta Synodi (O.V.S. Sendingkerk), 1910, p. 3.

462. Ibid., p. 5.

463. Ibid., p. 6.

Die sendingsinode besluit dat die amptelike naam van die sendingkerk sal wees: KERKE EA BA-NEDERDUITSCH GEREFORMEERD.⁴⁶⁴

Die sendingsinode besluit ook dat alle besluite van die vergadering, behalwe in gevalle waar die skriba anders mag oordeel, „in druk zullen verschijnen in Hollandsch, (Zulu) Setebele en Sesuto; en aan al de gemeenten gezonden worden.“⁴⁶⁵

Hiermee is die binnelandse sending van die N. G. Kerk in die O.R.k. dan formeel op die pad na onafhanklikheid geplaas. Onafhanklikheid het nie onmiddellik die oplossing van alle probleme beteken nie, maar dit het ten minste die probleme in die hande geplaas van die persone wat ten nouste daarmee gemoeid was en waarskynlik die beste geweet het hoe om dit op te los.

Dit verbaas dus geensins nie dat die Sinodale Sendingkommissie vir die Binneland in 1912 aan die Sinode van die moederkerk kon rapporteer dat die stigting van die sendingkerk tot in daardie stadium 'n sukses was, en dat die beskeidenheid en gesonde verstand wat deur die leiers aan die dag gelê word veel goeds vir die toekoms belowe.⁴⁶⁶

KONKLUSIE: Wanneer 'n mens 'n terugblik werp op die geskiedenis van Suid-Afrika, en in die besonder op sy sendinggeskiedenis is die mees opvallende situasie die waarin Blank en Nie-blank teenoor mekaar te staan kom. Diegene, en daar is vele, wat hierdie Blank-Nie-blanksituasie bloot sien as 'n stryd tussen ras en ras, 'n stryd waarin die witman poog om hom te handhaaf teen die getalsterker swartman, verstaan sekerlik nie die sin van menslike bestaan nie, en veral nie van die Blanke in Suider-Afrika nie.

Eerder moet hierdie situasie gesien word as 'n botsing tussen geloof en ongeloof soos dit oorspronklik deur

⁴⁶⁴. Ibid., p. 8.

⁴⁶⁵. Ibid., p. 9.

⁴⁶⁶. Acta Synodi, 1912, p. 116.

die blanke kolonis en die nie-blanke inboorling respektiewelik verteenwoordig is. In hierdie stryd is die Nie-blanke betreklik passief, behalwe in soverre sy hardnekkige handhawing van sy tradisionele leefwyse as stryd bestempel kan word.

Vir die Blanke, daarenteen, was dit 'n wesenlike stryd met baie fasette. Vir baie was dit 'n negatiewe stryd: in eie kring moes die geloof beskerm word teen die bedreiging van die ongelowige heidendom. Diegene wat egter die heidendom nie as 'n bedreiging gesien het nie, maar as 'n uitdaging, het met besondere probleme te kampe gehad. Eerstens was daar die persoonlike stryd om die Goddelike opdrag ten opsigte van die sending as 'n wesenlike opdrag te aanvaar en uit te voer, dit wil sê om te ontwaak tot 'n heilige pligsbesef ten opsigte van die omringende heidendom. Hierdie stryd word vandag nog gestry. Voorts moes die gelowige wat bewus geword het van die sending-taak ook praktiese probleme oplos in die uitvoering van die taak. Dit was dikwels moeilik om die nodige fondse en mannekrag te bekom.

As 'n mens dan let op die onkunde en dikwels onwilligheid van die gelowiges, as 'n mens let op die gebrek aan manne en middele wat nodig was om die stryd teen die ongeloof voort te sit, dan is dit met verbasing dat jy sien hoeveel reeds bereik is. Dan kan jy ook nie blind bly vir die waarheid dat God Almagtig self die gelowige vooruitgaan in sy stryd teen die duisternis nie. Eers wanneer die Blanke in hierdie land bewus is van sy roeping ten opsigte van die verkondiging van die Evangelie aan die ongekerstende massas wat hom omring, sal hy 'n aanspraak op voortbestaan in hierdie land hê.

AFDELING BDIE BUITELANDSE SENDINGHOOFSTUK VIDIE SENDINGAKSIE VANDIE N.G.KERK IN DIE ORANJE-VRYSTAATIN DIE BUITELAND: 1865-1910

Reeds op die eerste vergadering van die Sinode van die N.G.Kerk in die Oranje-Vrystaat in 1865 het die sending die aandag van die afgevaardigdes geniet. Alhoewel die jong republiek met interne probleme geworstel het en gedurig van buite deur die Basoeto lastig geval is, het die Kerk besluit om nie sy plig ten opsigte van die sending te versuim nie.

Toevallig het die heel eerste besluit wat die Sinode in verband met die sending geneem het, op die buitelandse sending betrekking gehad. Die rede daarvoor is voor-die-hand-liggend. In daardie stadium het die Vrystaatse N. G. Kerk nog geen geldelike verpligtinge ten opsigte van binne of buitelandse sending gehad nie. Aangesien die Kerk egter 'n verpligting in die verband gevoel het, word besluit om die sendingaksie van die Kaapse N. G. Kerk daadwerklik te steun.

Dit het egter nie beteken dat die Vrystaatse N.G. Kerk sendingwerkers aan die Kaapse Kerk beskikbaar sou stel nie. Dit is selfs te betwyfel of daar op daardie tydstip sendelinge beskikbaar was. Die steun sou die vorm van geldelike bydraes aanneem. Die bydraes van die verskillende gemeentes in die Vrystaat wat vir die sending bedoel is, moes aan die Sendingkommissie van die Kaapse Kerk gestuur word. Die Kaapse Kerk moes hierdie bydrae bestee ter bevordering van die sending in die buiteland totdat die Vrystaatse Kerk self tot die buitelandse sendingwerk kan toetree.⁴⁶⁷

467. Acta Synodi, 1865, p. 14.

Die Kaapse Kerk het reeds sedert 1857 daadwerklik in die buitelandse sending begin belangstel nadat die nood van die Bantoe in Noord-Transvaal onder sy aandag gekom het. Die werkkragte om 'n sendingaksie in Noord-Transvaal van stapel te stuur het egter ontbreek. Gevolglik word dr. William Robertson afgevaardig om oorsee predikante en sendelinge te gaan werf.

Dr. Robertson se sending was 'n sukses, want kort daarna kon die Kaapse Kerk met sendingwerk in Noord-Transvaal begin. Die Kaapse Kerk het die dienste van eerwaarde A. McKidd en eerwaarde Henri Gonin vir die taak verkry.⁴⁶⁸

Baie jare het egter verloop voordat die Vrystaatse Kerk direk met die sending in die buiteland gemoeid geraak het. Die naaste wat die Vrystaatse Kerk aanvanklik aan buitelandse sendingwerk gekom het, was toe die Sinode in 1871 aan die Sendingkommissie opdrag gegee het om Paulus Mopeli van Witsieshoek se aansoek om 'n sendeling in oorweging te neem. Alhoewel aan hierdie opdrag uitvoering gegee is, en ds. G.A. Maeder aangestel is om sendingwerk onder Mopeli se mense in Witsieshoek te gaan doen, val dit te betwyfel of dit as 'n buitelandse sendingaksie beskou kan word. Amptelik is wel na die Witsieshoek-sending as die buitelandse sending verwys, maar dan hoofsaaklik om dit te onderskei van die sendingwerk wat in die boesem van die blanke gemeentes gedoen is. Witsieshoek is wel 'n Bantoeservaat, maar dit lê binne die grense van die Vrystaat en kan dus met die beste wil ter wêreld nie as 'n buitelandse gebied beskou word nie.

Eers teen die einde van die negentiende eeu het die Vrystaatse Kerk 'n sendingaksie in die buiteland van stapel gestuur. Onder die vleuels van die Kaapse Kerk het die eerste twee sendelinge van die Vrystaatse Kerk op 5 Julie 1899 die fondament van wat later as die Oranje-Sending bekend sou staan, gelê, toe hulle hul tentpenne

468. Retief, M. W., Verowerings vir Christus, p. 19.

op Magwero, in die Oos-Luangwa-provinsie van Noord-Rhodesië, ingeslaan het. Baie gebeurtenisse het egter hierdie daad voorafgegaan.

Sentraal-Afrika was in die negentiende eeu uiters onbeskaaf en gevaarlik. Dié gebied was egter nie heeltemal onbekend aan die witman nie. Reeds in die sestienste eeu het die Portugese met die Zambezi-rivier op beweeg tot so ver as Tete. Een van die eerste Portugese wat hom in die hart van Sentraal-Afrika gewaag het, was 'n sendeling, ene Gonsalo de Silveira. Hy is egter kort na sy aankoms vermoor.⁴⁶⁹

Alhoewel die Portugese in die negentiende eeu op groot gebiede in Sentraal-Afrika aanspraak gemaak het, was hulle invloed en gesag hoofsaaklik beperk tot die kusgebiede. Die binneland was vir die witman onbekend totdat die Skotse sendeling en ontdekkingsreisiger, David Livingstone, dit aan die wêreld bekend gestel het. Op 16 September 1859 het hy onder andere die Malawi-meer (Njassa-meer) bereik.

Livingstone se ontdekkingsreise het 'n groot belangstelling in Afrika tot gevolg gehad. Vele is aangegryp deur sy beskrywings van die nood wat daar geheers het, onder andere as gevolg van die slawehandel. 'n Ander Skotse sendeling, dr. Steward, het homself geroepe gevoel om die Lig van die Evangelie uit te dra na die Land langs die meer (die huidige Malawi).

Na oorlegpleging met Livingstone het hy na Njassaland (die gebied wat vandag bekend staan as die Republiek Malawi) vertrek, maar na 'n verblyf van slegs twee jaar was hy daarvan oortuig dat Sentraal-Afrika nog nie ryp is vir die sending nie, en na Skotland teruggekeer om verslag te doen.⁴⁷⁰

In 1861 het die „Universities' Mission to Central Africa" (U.M.C.A.), wat bestaan het uit professore en studente van die universiteit van Oxford en van Cambridge,

469. Olivier, R., en Fage, J. D., A Short History of Africa, pp. 132 - 133.

470. Hofmeyr, A. L., Het Land langs het Meer, pp. 62 - 63.

'n poging aangewend om sendingwerk in die omgewing van die Malawi-meer te doen. Hierdie groep mense is egter spoedig wreed ontnugter. Hulle het dikwels met vyandigheid te doen gekry, want die slawehandelaars was nie heeltemal met hulle teenwoordigheid gediend nie. Koors was ook een van die gevare wat hulle gedurig bedreig het. Veral na die dood van die leier van die groep, biskop Mackenzie, het almal besef dat dit beter is om die werk te laat vaar.

Die U.M.C.A. het toe sy werksaamhede op die eiland Zanzibar voortgesit. Eers in 1886, nadat 'n sendingboot op die meer geplaas is, het die U.M.C.A. sy werk aan die ooskus van die Malawi-meer voortgesit.⁴⁷¹

In daardie stadium het die heidendom in Sentraal-Afrika dus twee keer daarin geslaag om die Christendom af te weer. Dit het egter nie diegene wat hulle geroepe gevoel het om die Evangelie uit te dra alle hoop laat vaar nie. Interessant genoeg was dit Livingstone se dood in 1873 wat direk daartoe aanleiding gegee het dat hernude pogings aangewend is om die Lig van die Evangelie na die Land langs die Meer uit te dra.

Dr. Steward wat 'n dekade tevore tot die gevolgtrekking gekom het dat die tyd nog nie ryp is vir die kerstening van Sentraal-Afrika nie, het hom toevallig in Londen bevind toe die liggaam van David Livingstone in die Westminster-abdy weggelê is. Dit het hom so geweldig aangegryp en geïnspireer, dat hy by die Vrye Kerk van Skotland aangedring het om 'n sending na Sentraal-Afrika te onderneem. Die Vrye Kerk het hom dit laat wel geval en met die medewerking van die Gevestigde Kerk van Skotland is 'n groot sendingwerk in die omgewing van die Malawi-meer begin.

In Julie 1875 het 'n geselskap onder leiding van luitenant Young by die mond van die Zambezi-rivier aangekom. Dr. Laws, die latere hoof van die Livingstonia-

471. Ibid., p. 64 en Hanna, A. J., The Story of the Rhodesias and Nyasaland, pp. 53 - 54.

ending (die Vrye Kerk van Skotland het hulle sendingaksie so genoem ter ere van die ontslape sendeling en ontdekkingsreisiger), het hom ook in die geselskap bevind.

Die geselskap het Cape Maclear aan die suidelike oewer van die Malawi-meer op 12 Oktober 1875 bereik, en besluit om net daar 'n sendingstasie aan te lê. Die gesondheid van die sendelinge het egter in die gedrang gekom sodat dit raadsaam geag is om Cape Maclear te ontruim. In Junie 1881 is die Livingstonia-Sending se hoofkwartier na Bandawe, aan die westelike oewer van die Malawi-meer, verskuif.⁴⁷²

Die sendelinge het daar onder die Tonga-volk gewerk. Die Tonga is voortdurend deur die noordelike Angoni van Mombera onderdruk. Dr. Laws het egter daarin geslaag om Mombera se vertroue te wen, met die gevolg dat die Angoni hulle aanvalle op die Tonga gestaak het. Hierdie vrede het die Tonga die geleentheid gegee om tot die mees opgevoede en ondernemendste Bantoe-groepe in Njassaland te ontwikkel.⁴⁷³

Kort op die hakke van die Vrye Kerk van Skotland het die Gevestigde Kerk van Skotland gevolg. Hulle het hulle eerste stasie op Blantyre begin. Nieteenstaande 'n baie ongelukkige begin as gevolg van personeel wat nie beantwoord het nie, het die werk goed gevorder nadat D. C. Scott in 1881 as hoof van die sending aangestel is.⁴⁷⁴

Blantyre seli het in die vroeë dae van die sending besondere betekenis gehad, ook vir die sendelinge van die N. G. Kerk, want al die roetes na die Malawi-meer het maar daardeur gegaan. Vanaf die Suid-Afrikaanse hawens is die roete om die ooskus tot by die mond van die Zambezi gevolg. Daarvandaan het die reisiger per rivierboot in die Zambezi opgevaar tot by die sameloop van die Zambezi en die Shirerivier. Van daar is die reis per rivierboot in die Shirerivier op voortgesit tot so ver as Katunga.

472. Hofmeyr, A. L., op. cit., p. 65 en Hanna, A. J., op. cit., p. 58.

473. Hanna, A. J., op. cit., p. 59.

474. Ibid., p. 60.

Daar moes die reisigers die rivier verlaat, want die Murchinsonwaterval het die weg versper. Oor land is die reis voortgesit na Blantyre, ongeveer 27 myl na die ooste. Nadat die reisiger op Blantyre gerus het, kon hy sy reis na Matope voortsit, van waar hy 'n boot na die Malawi-meer kon haal. Matope het 34 myl ten weste van Blantyre gelê, maar bokant die Murchinsonwaterval.⁴⁷⁵

Die U.M.C.A. en die Skotse Kerke was egter nie die enigste sendinggenootskappe wat hulle in Sentraal-Afrika bevind het nie. Meer na die noorde het die Londense Sendinggenootskap deurgedring tot aan die oewers van die Tanganjika-meer en in 1877 daar met sendingwerk begin. Uiteindelik het hulle hul op twee stasies aan die suide van die Tanganjika-meer gevestig.⁴⁷⁶

In die gebied wes van die Luangwa-rivier het twee sendinggenootskappe gewerk voordat die N. G. Kerk sy werk in Sentraal-Afrika begin het. Coillard, 'n verteenwoordiger van die Paryse Sendinggenootskap wat in Basoetoland (Lesotho) werksaam was, het in 1878 na Barotseland gereis en onderhandelinge met hoofman Lawinika aangeknoop. Terwyl die Paryse Sendinggenootskap voorbereidings getref het om die werk in Barotseland te gaan begin, het die Skotse sendeling, Arnot, 'n verteenwoordiger van die Plymouth Brethern, 'n rukkie in Barotseland vertoef. Arnot het egter verder noordwaarts versit en uiteindelik in Katanga gaan werk. Eers in 1885 het Coillard in Barotseland aangekom.⁴⁷⁷

Terwyl hierdie sendinggenootskappe baanbrekerswerk in Sentraal-Afrika gedoen het, het daar ook in Kaapland in 1881 en 1885, veral as gevolg van die prediking van dr. Andrew Murray, 'n geestelike herlewing plaasgevind. Hierdie herlewings het 'n baie belangrike gevolg vir die buitelandse sending gehad. Dr. Andrew Murray het in sy boodskappe die feit beklemtoon dat die gebiede wat geskik is as arbeidsveld al minder raak. Tot hierdie ge-

⁴⁷⁵. Murray, W. H., Op Pad, pp. 9 - 24.

⁴⁷⁶. Hanna, A. J., op. cit., pp. 60 - 61.

⁴⁷⁷. Ibid., pp. 62 - 63.

volgtrekking het hy geraak na 'n besoek aan Noord-Transvaal. Hy het voorts die gedagte uitgespreek dat die Kaapse Kerk welkom sou wees in Njassaland, die arbeidsveld van die Skotse Sending.⁴⁷⁸

Die wiel is werklik aan die rol gesit tydens 'n predikantekonferensie wat in 1886 te Cradock gehou is. By daardie geleentheid is die Predikante-Sendingvereniging (P.Z.V.) gestig. Die lede van die P.Z.V. het onderneem om elke jaar uit eie sak van R10-00 tot R40-00 by te dra vir die sending. Die P.Z.V. wat onder voorsitterskap van ds. Andrew Murray gestaan het, het dadelik 50 lede gekry wat die som van R600-00 belowe het.⁴⁷⁹

Die onmiddellike doelstelling van die P.Z.V. was om 'n geskikte sendingveld te vind. In 'n brief aan eerwaarde Hofmeyr, wat sendeling in die Soutpansberg was, het die P.Z.V. navraag gedoen na die moontlike sendingvelde in Transvaal en Njassaland. Die Njassasending het baie belowend gelyk, want: „Wij zouden daar honderd duizenden voor onze rekening kunnen hebben met Christus geheel onbekend, wij zouden deel nemen in het groote werk van tot in het hart van Afrika door te dringen, de nood en de uitgestrektheid van het Heidendom zou ons en onze gemeenten duidelijker worden; en door Gods genade zouden de harten verruimd worden om het werk voor het Godsrijk in zijn wijden omvang dieper te beseffen.”⁴⁸⁰

Uiteindelik is daar dan ook besluit om met sendingwerk langs die Malawi-meer te begin. Verskeie oorwegings het gegeld toe hierdie besluit geneem is, onder andere die uitgestrektheid van die veld, die goeie gesindheid waarin die Vrye Kerk van Skotland 'n streek van honderde myle aangebied het, en die feit dat die persoon wat hulle wou uitstuur, baie lus was om daar te gaan arbeid.⁴⁸¹

'n Teologiese student, die latere ds. A. C. Murray ('n broerskind van ds. Andrew Murray), het hom geroepe gevoel om sendingwerk te gaan doen, en bied die P.Z.V.

478. Retief, M. W., op. cit., p. 21.

479. Conradie, B., Andrew Murray na Honderd Jaar, p. 90.

480. De Kerkbode, 19 November 1886, p. 388.

481. Conradie, B., op. cit., p. 91.

sy dienste aan. Sy aanbod is deur die P.Z.V. aanvaar, en hy vetrek na Skotland om 'n mediese kursus te deurloop. Nadat hy na die Kaapkolonie teruggekeer het, en sy proponenteksamen in April 1888 afgelê het, vertrek hy in Junie 1888 per stoomboot na Bandawe, waar hy deur dr. Laws van die Skotse Sending verwelkom is.⁴⁸²

Ongeveer 'n jaar later, op 8 Julie 1889, het eerwaarde T.C.B. Vlok hom by ds. A. C. Murray aangesluit. Nadat hulle die landstreek ten suidweste van Bandawe verken het, het hulle besluit om dit hulle arbeidsveld te maak. Op 28 November 1889 het hulle hul tentpenne ingeslaan waar die Mvera-sendingstasie van die Kaapse Sending vandag staan.⁴⁸³

Nadat ds. Murray en eerwaarde Vlok die aanvoorwerk gedoen het, is hulle spoedig deur ander gevolg, sodat dit noodsaaklik geword het om nuwe stasies te open. In 1894 word Kongwe deur eerwaarde en mevrou Blake langs die Lingadzi-rivier aangelê. In dieselfde jaar neem die Kaapse Sending ook die werk van die Skotse Sending by Livlezi en die buitestasie, Cape Maclear oor. Aangesien Livlezi te ongesond was, is dit op 21 Mei 1896 ontruim, en eerwaarde Vlok het 'n nuwe stasie by Mkoma aangelê.⁴⁸⁴

Die Vrystaatse Kerk was nie onbewus van of onverskillig ten opsigte van hierdie ontwikkelings nie, want in 1893 beklemtoon die Sinodale Sendingkommissie dat dit tyd geword het om daadwerklik en direk tot sendingwerk buite die grense van die Vrystaat oor te gaan, en noem Sentraal-Afrika as 'n moontlike arbeidsveld.⁴⁸⁵

In daardie stadium het die buitelandse sending die aandag van die verskillende ringe van die Vrystaatse N.G. Kerk geniet. In hierdie opsig verdien die oostelike ring besondere vermelding. Hierdie ring het in November 1896 besluit om vas te stel of dit nie vir die sewe gemeentes moontlik sou wees om 'n sendeling na die buiteland te stuur nie.⁴⁸⁶

482. Murray, A. C., Nyasaland en mijne ondervindingen aldaar, pp. 9, 27, 33, 40, en 98.

483. Ibid., p. 139 en Retief, M.W., op. cit., p. 34.

484. Murray, A. C., op. cit., pp. 256 - 263; De Kerkbode, 1 Oktober 1896, p. 630.

485. Acta Synodi, 1893, p. 64.

486. De Fakkel, 3 Desember 1896, p. 163.

Die besondere gunstige klimaat wat daar ten opsigte van die buitelandse sending bestaan het, is verder verbeter deur die teenwoordigheid van ds. A. C. Murray van die Kaapse Sending in Njassaland wat hom op daardie tyd-stip met siekteverlof in Suid-Afrika bevind het. Op uit-nodiging het hy 'n inspirerende toer deur die gemeentes van die oostelike ring onderneem. Op 13 November 1896 het hy ook die noordelike ring oor die sending toege-sprek en gevra of die Vrystaatse Kerk nie meer sende-linge vir sy rekening kan neem nie.⁴⁸⁷

Dat ds. A. C. Murray besondere steun van die Vry-staatse Kerk vir die sending in Njassaland te wagte was, blyk uit 'n brief wat hy gedurende Desember 1896 aan ds. J. R. Albertyn, penningmeester van die P.Z.V., geskryf het. Daarin meld hy onder andere dat hy tydens sy reis deur 'n gedeelte van die Vrystaat meer as R400-00 van slegs 13 gemeentes ontvang het. Hy skryf verder: „Ik koester de hoop dat de kerk in den Vrijstaat, die tot nog toe eigenlijk niets geregeld gedaan heeft voor de Buitelandsche Zending ... binnenkort een of meer zen-delingen naar Nyasaland zenden zal.”⁴⁸⁸

Dit was egter die besluite van die twintigste ver-gadering van die Sinode van die N. G. Kerk in die Vry-staat (1897) wat van deurslaggewende betekenis vir die buitelandse sending was. Ds. A. C. Murray het ook die geleentheid gehad om die vergadering toe te spreek. Hy het dit baie duidelik gestel „dat er meer dan ééne deur in de groote Heidenlanden van Afrika nu open staat voor ons om integaan met het licht des evangelies.”⁴⁸⁹

Die vergadering is op wonderlike wyse deur die sen-dingnood aangegryp, sodat baie van die afgevaardigdes met groot erns oor die saak gepraat het. Diegene wat tevore reeds in hulle harte van die erns van die saak oortuig was, het hulle verheug oor die nuwe gesindheid wat ten opsigte van die sending te bespeur was.

487. Ibid., p. 152.

488. De Fakkel, 14 Januarie 1897, pp. 230 - 232.

489. Acta Synodi, 1897, p. 29.

Die reaksie het dan ook nie uitgebly nie, en sommige sprekers het die noodsaaklikheid van daadwerklike optrede beklemtoon, want: „De Zendingzaak raakt het leven onzer Kerk.” Finansiële en ander besware is eenvoudig uit die weg geveeg in die vaste geloof dat Hy wat stuur, ook die nodige middele sal voorsien.⁴⁹⁰

Die eerste belangrike deurbraak het gekom toe 'n Predikante-Sendingvereniging op 4 Mei 1897 gestig is. Op dieselfde dag het die Sinode kennis gekry van 'n mosie wat ingedien sou word ten opsigte van die verkiesing van 'n buitelandse sendingkommissie. 'n Voorstel te dien effekte is dan ook op 6 Mei deur die Sinode aanvaar, en reeds op 7 Mei is die name van die verkose lede van die Buitelandse Sendingkommissie bekend gemaak, naamlik di. C. D. Bam, A. A. L. Albertyn en J. du Plessis, met di. G. S. Malan, P. du Toit en A. J. Malherbe as sekundi.⁴⁹¹

Tydens dieselfde vergadering is 'n beskrywingspunt ter tafel gelê wat uiteindelik die wiel aan die rol gesit het. Beskrywingspunt 23 het naamlik die aanbeveling bevat dat met 'n eie sendingwerk in die buiteland begin word. Nadat die saak geesdriftig bespreek is en alle aanvanklike besware by sommige afgevaardigdes uit die weg geruim is, is die volgende voorstel aangeneem: „De Synode besluite der Synodale Zending Commissie verlof te geven hare werkzaamheden uittebreiden buiten de grenzen van den Oranje Vrijstaat, met opdracht om zoo spoedig mogelijk daarmede te beginnen.”⁴⁹²

Die Buitelandse Sendingkommissie het ook nie op hom laat wag nie. Reeds op 17 Februarie 1898 kon die sekretaris, ds. J. du Plessis, aan die moderator verslag doen. Uit hierdie verslag blyk dit dat die Vrystaatse Kerk die dienste van proponent J. M. Hofmeyr, 'n seun van die toenmalige Moderator van die Sinode van die Kaapse Kerk, vir sy beplande sendingwerk in Sentraal-Afrika verkry het. Prop. Hofmeyr was toe reeds weg na Londen om 'n mediese kursus aan die Livingstonia College te deurloop. As ge-

490. Ibid., p. 29.

491. Ibid., pp. 30, 32, 39 en 41.

492. Ibid., pp. 30 en 50.

volg van hierdie onvermydelike vertraging sou hy nie voor in Maart 1899 na Njassland (Malawi) kon vertrek nie.⁴⁹³

Die Sendingkommissie het ook besluit om die broeder Pieter Smit as proponent Hofmeyr se medewerker aan te stel. Die Sendingkommissie het verwag dat hy sy eksamen in Maart 1898 sou aflê, sodat hy in April 1898 saam met 'n reisgeselskap na Njassaland kon vertrek. Terwyl hy dan op proponent Hofmeyr se aankoms wag, kon hy die taal van die inheemse volk aanleer en onder toesig van die Kaapse Sending werk.⁴⁹⁴

Eerwaarde Smit het egter eers op 25 Junie 1898 met die Mexican van Kaapstad vertrek. Nadat hulle verskeie kere van boot verwissel het, het hulle by Chinde op die John Stephens oorgeklim. Met hierdie boot het hulle in die Zambezi- en die Shire-rivier opgevaar tot so ver as Katunga. Op 27 Julie 1898 het hulle op Blantyre aangekom, waar eerw. P. Smit 'n voorsmakie van die gevreesde koors gehad het voordat hulle die reis noordwaarts kon voort-sit.⁴⁹⁵

Die Buitelandse Sendingkommissie het toe al reeds samesprekings met die P. Z. V. van die Kaapse Kerk oor 'n moontlike arbeidsveld vir die Vrystaatse Kerk gevoer. Uit die samesprekings het dit duidelik geblyk dat dit noodsaaklik was om gou te kies, want die moontlikheid het bestaan dat ander genootskappe die geskikste arbeidsvelde kon beset. Uiteindelik is egter besluit om met die finale keuse te wag totdat proponent Hofmeyr self in Njassaland aankom.⁴⁹⁶

Intussen is 'n voorlopige soektog na 'n moontlike arbeidsveld tog onderneem. In 'n artikel in De Fakkel maak ds. A. C. Murray melding van die geval van twee evangeliste, Simioni en Solomon, wat aan die begin van September 1898 na Mpenzeni se land gestuur is om dien-ste te hou, en toe 'n baie gunstige ontvangs geniet het.

493. De Fakkel, 24 Februarie 1898, p. 306.

494. Ibid., p. 307.

495. De Fakkel, 20 Oktober 1898, p. 89.

496. De Fakkel, 24 Februarie 1898, p. 307.

Na aanleiding hiervan het ds. Murray dan ook die vraag gestel: „Zal de Oranje Vrijstaatsche Kerk misschien dit werk op zich nemen?“⁴⁹⁷

Mpezeni se land is 'n gedeelte van die latere Oos-Luangwa-provinsie van Noord-Rhodesië (Zambië). Sover dit die werk van die Vrystaatse Kerk betref, is dit nodig om kortliks te let op veral drie Bantoegroepe wat hulle in die Oos-Luangwa-provinsie bevind het, naamlik die Acewa, die Asenga en die Angoni.

Van die toenmalige inwoners was die Acewa die eerste intrekkers. Die Acewa is eintlik net 'n subgroep van Amalavi, wat feitlik oor die hele gebied tussen die Luangwarivier en die Malawimeer versprei was. Volgens Bruwer het die Acewa reeds omstreeks 1650 in die gebied ingetrek, terwyl die Angoni hulle eers omstreeks 1870 daar gaan vestig het.⁴⁹⁸

Dit wil voorkom of die Malavi oorspronklik aan die westekant van die Tanganjikameer gewoon het. Daarvandaan het twee trekke onder leiding van Undi en Karonga suidwaarts beweeg na die westelike oewer van die Malawimeer. Undi se trek het in 'n westelike rigting geswaai na die gebied wat ons ken as die Oos-Luangwa-provinsie. Karonga het egter langs die Malawimeer gebly.⁴⁹⁹

Die Asenga staan in noue etniese verband met die Acewa. Hierdie groep het waarskynlik sy ontstaan te danke aan die ondertrouery van Acewa en Alala, 'n groep wat hulle noord van die Luangwarivier bevind het. Teen die begin van die negentiende eeu, of miskien ietwat vroeër, het die toenmalige Undi van die Acewa deur die Luangwarivier getrek en vir 'n hele paar jaar by Mukuni, die Alala-opperhoof, vertoef. Tydens sy verblyf is hy met Mukuni se suster, Nyanje, getroud.

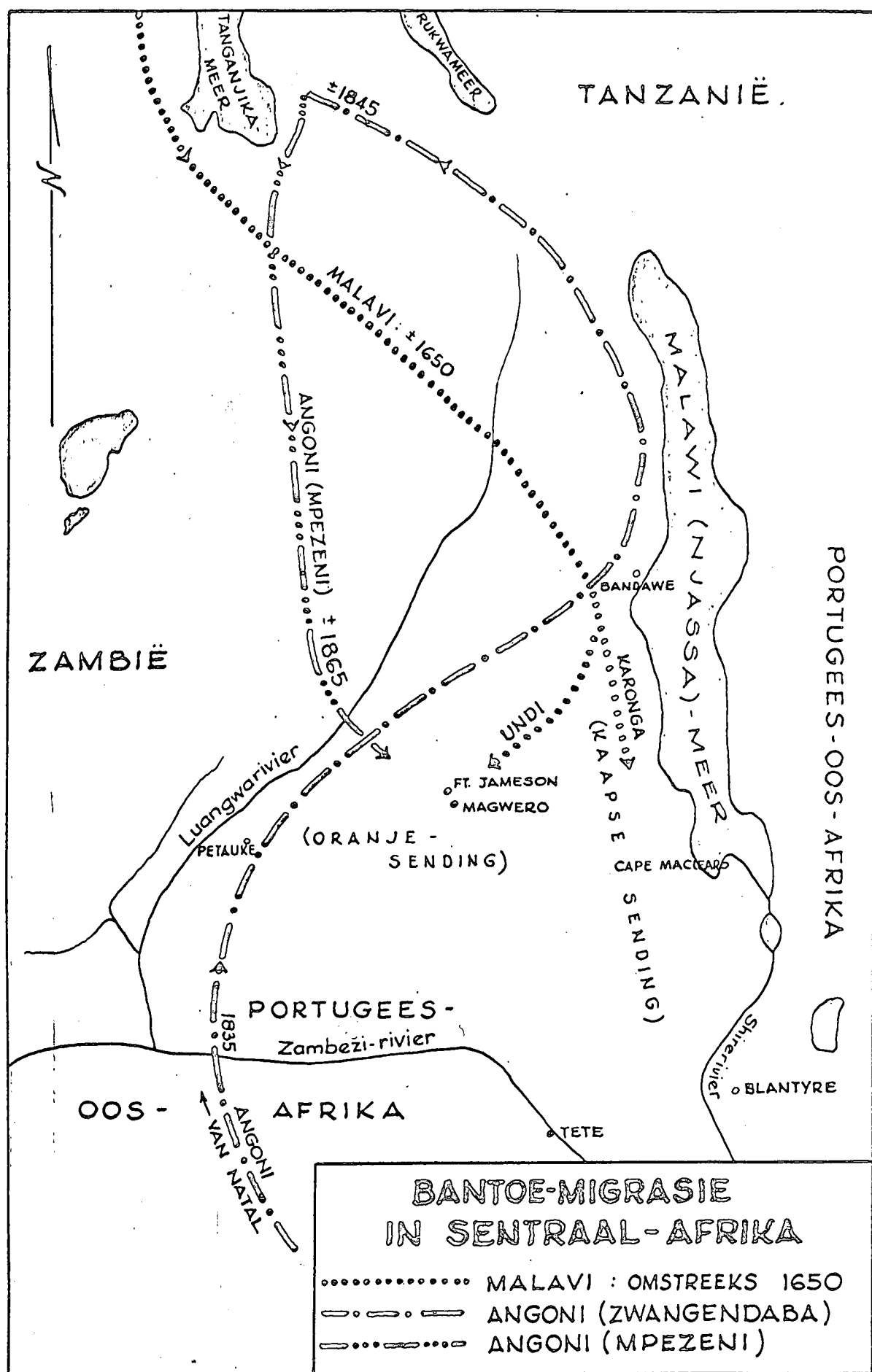
Met sy terugreis het Undi sy vrou, Nyanje, by die Cing-ombe-riviertjie agtergelaat. Die afstammelinge van die agtergeblewenes, wat eintlik die kern van die Asenga is, het later na die Mtovwe-berg uitgewyk as gevolg van die Angoni-strooptogte.⁵⁰⁰

497. De Kerkbode, 29 Desember 1898 pp. 821 - 822.

498. Bruwer, J. P. v. S., Die gesin onder die Moederregtelike Acewa, p. 4.

499. Ibid., pp. 19 - 21.

500. Ibid., p. 26.

Die roofsgtige Angoni het betreklik laat op die toneel verskyn. In 1865 het die Acewa vir die eerste maal met die Angoni gebots. Die Asega moes op 'n vroeër tydstop reeds met die Angoni kontak gehad het, want laasgenoemde het vir ongeveer vier jaar in hulle landstreek vertoef nadat hulle die Zambezi in 1835 oorgesteek het.

Die kern van die Angoni is immigrante uit Suidelike Afrika. Gedurende die eerste kwart van die negentiende eeu het Angoni-groepe hulle van die heerskappy van Tsjaka, die Zoeloe-opperhoof, losgeskeur en al vegtende in 'n noordelike rigting beweeg. Een van die hoofgroepe het in 1821 onder Zwangendaba se leiding in die rigting van Delagoabaai beweeg waar hulle met ander Angonigroepe slaags geraak het, onder andere Soshangane en Nxaba.⁵⁰¹

Van Delagoabaai af het die Zwangendabatrek op in die Limpopo-vallei beweeg na Masjonaland, waar hulle met die Kalanga en ander Sjona-groepe slaags geraak het.⁵⁰² Op 20 November 1835⁵⁰³ het die Zwangendaba-trek die Zambezi oorgesteek. Nadat hulle vir vier jaar in die land van die Asenga vertoef het, het hulle in 'n noordelike rigting getrek. Omstreeks 1845 is Zwangendaba aan die oostelike oewer van die Tanganjikameer oorlede.⁵⁰⁴

Na Zwangendaba se dood was daar groot onsekerheid oor wie die regmatige opvolger was en dit het daartoe aanleiding gegee dat die groot groep in verskeie kleiner groepe verdeel is, wat elkeen sy eie koers gekry het. Een van die groepe het onder aanvoering van Mpezeni, 'n seun van Zwangendaba, eers weswaarts en toe verder suidwaarts beweeg.⁵⁰⁵

Die gebied wat Mpezeni se Angoni beset het, het tot in daardie stadium aan die Acewa behoort. Die Angoni het egter georganiseerde strooptogte op die Acewa en Asenga geloods en mettertyd die meeste hoofmanne tot oorgawe gedwing. Uiteindelik het Mpezeni hom te Laungeni in die Fort Jameson-distrik gevestig.⁵⁰⁶

501. Barnes, J. A., Politics in a Changing Society, p. 7.

502. Ibid., p. 16.

503. Ibid., p. 3.

504. Ibid., p. 16.

505. Ibid., p. 23.

506. Bruwer, J. P., op. cit., p. 32.

In daardie stadium was die blankes reeds baie geïnteresseerd in die gebied rondom die Malawimeer. Die sendelinge, handelaars en uiteindelijke ook Engelse regeringsamptenare wat na die gebied gestroom het, het met verloop van tyd 'n einde gemaak aan die slawehandel en die gepaardgaande wreedhede. Mpezeni het egter hoe later hoe onrustiger geraak oor die groot hoeveelheid Blankes wat sy gebied binnegedring het. Sy seun en aangewese opvolger, Nsingu, het opstand aangeblaas wat in Desember 1897 tot openlike botsing tussen Blank en Angoni aanleiding gegee het.

In hierdie stryd het die Angoni die onderspit gedelf en is op 9 Februarie 1898 tot oorgawe gedwing. Nsingu is gevang en veroordeel en het voor die vuurpeloton gesterf. Hierna het die Britse vlag oor die Oos-Luangwa-provinsie gewapper.⁵⁰⁷ Mpezeni self het in die tronk beland, maar is later vrygelaat. Terwyl hy in die tronk was, het hy aan die Kaapse sendelinge 'n boodskap gestuur om sendelinge na sy mense te stuur.

Nadat die twee evangeliste wat reeds vroeër genoem is, eers die gevoelens in Mpezeni se land gaan toets en 'n bemoedigende verslag uitgebring het, het ds. A. C. Murray en eerwaarde P. J. Smit, in opdrag van die Uitvoerende Raad van die Kaapse Sending in Nyassaland, gedurende Oktober 1898 'n besoek aan die gebied gebring. „In reference to the opening of Mpenzi's country it is considered desirable that one of us pay that district a visit especially with a view to the possibility of the O.F.S. section undertaking mission work there.”⁵⁰⁸

Tydens hierdie besoek het hulle 'n besoek by Mpezeni in die tronk afgelê en van hom toestemming ontvang om 'n geskikte terrein vir die stigting van 'n sendingstasie verkry. Hulle het terselfdertyd die toestemming van die owerheid gekry en 'n stasieterrein uitgesoek.⁵⁰⁹

In 'n brief aan ds. Albertyn maak eerwaarde Smit melding van hierdie reis. Hy het op daardie tydstip op die

507. Ibid., p. 8.

508. Notule van die Uitvoerende Raad I, p. 3.

509. Cronje, J. M., En daar was Lig, p. 76.

Kaapse sendingstasie, Kongwe, gehelp. Mpezeni se land het ongeveer vier dae ten weste van Kongwe gelê. Volgens eerwaarde Smit was dit in daardie stadium reeds „zoo goed als besloten, dat onze Oranje Vrijstaatsche Kerk het werk daar zal beginnen," want die land lê hoog en is gesond, alhoewel water effens skaars is.⁵¹⁰

Intussen het proponent J. M. Hofmeyr sy studies voltooi en na Suid-Afrika teruggekeer. Hier het 'n besondere aangename verrassing op hom gewag. Ten einde sy studie oorsee voort te sit, moes hy R200-00 op rente leen. Tydens 'n besoek aan Zastron het sy skuldeiser, mnr. W. D. Fouché, hom nie slegs die rente kwytgeskeld nie, maar ook die skuldbrief aan die Sendingkommissie oorhandig.⁵¹¹

Op 18 Februarie 1899 is ds. J. M. Hofmeyr te Winburg georden en in April van dieselfde jaar het sy afvaardiging na die heidendom plegtig op Somerset Oos geskied.⁵¹² Eers toe was die eerste sendeling van die Vrystaatse Kerk gereed om die reis na Sentraal-Afrika aan te pak.

Nadat hy die nodige voorrade aangekoop en van sy familie afskeid geneem het, het hy vroeg in Mei 1899 aan boord die Matabele uit Durban vertrek, want op 3 Mei was hy reeds in Delagoabaai.⁵¹³ Hy het dus ook dieselfde roete gevolg as die Kaapse sendelinge en eerwaarde Smit, naamlik langs die Ooskus op tot by die mond van die Zambezi-rivier, en daarvandaan verder per rivierboot op die Zambezi- en die Shire-rivier. Vanaf Blantyre het die reis verder oor Mlanda na Mvera gegaan, waar hy op 29 Mei 1899 aangekom het. Aangesien die reis besonder voorspoedig verloop het, kon hulle die reis, wat gewoonlik twee maande geduur het, in minder as 'n maand aflê.⁵¹⁴

Soos dit algemeen te wagte was, is daar ooreengekom dat die Vrystaatse Kerk in Noordoos-Rhodesië (Oos-Luangwaprovincie) met sendingwerk sal begin. Aangesien hierdie werk van die Vrystaatse Kerk vir baie jare nadat 'n begin

510. De Fakkel, 26 Januarie 1899, pp. 270 - 271.

511. Ibid., p. 256.

512. De Fakkel, 23 Maart 1899, p. 357 en Acta Synodi, 1903, p. 85.

513. De Fakkel, 1 Julie 1899, pp. 480 - 481.

514. Cronje, J. M. op. cit., pp. 76 -77.

daarmee gemaak is, administratief by die Kaapse Sending ingeskakel was, is dit insiggewend om te meld dat die gebied ongeveer 100 myl ten weste van die Kaapse hoofstasie, Mvera, geleë is.

Nadat ds. J. M. Hofmeyr ongeveer 'n maand lank op Mvera vertoef het om voorbereidings te tref vir die lang tog na die weste, vertrek hy op 28 Junie 1899 na Kongwe, waar eerwaarde Smit by hom aangesluit het. Presies 'n week na sy vertrek van Mvera af kom ds. Hofmeyr en eerwaarde Smit op hulle bestemming, Magwero Bua, aan.

Omdat hulle al hulle voorrade met hulle moes saamneem, het hulle nie minder as 200 draers in diens gehad nie. „Onder dit getal waren daar twee gedoopte jongens van Mvera en zij namen beurtelings de godsdienst waar; elken avond en elken morgen, na onze aankomst en vóór ons vertrek hielden wij een korte godsdienst ...”⁵¹⁵

Omtrent die aankoms op 5 Julie 1899 skryf ds. J. M. Hofmeyr soos volg: „Woensdag morgen zoowat 9.15 zijn wij hier aangekomen en konden wij de Hero danken, in 't Hollandsch, Engelsch en Chichuva, ons capitas (een woord door de Portugeezen gebesigd, dat hoof en opziener betee-kent) deed het gebed in laatsgenoemde taal.”⁵¹⁶

Die naam Magwero Bua (gewoonlik verkort tot Magwero) is 'n samestelling van die woord gwero, wat oorsprong beteken, en Bua, die naam van 'n rivier wat in daardie geweste ontspring om uiteindelik noord van Kota-Kota in die Malawimeer te vloei. Die naaste Blankes aan die sendeling op Magwero was op Fort Jameson, die handelsentrum van die British South African Company, wat sedert 1895 beheer oor daardie gebied verkry het. Kort nadat die Vrystaatse Kerk sy werk begin het, naamlik op 29 Januarie 1900, is Noordoos-Rhodesië as 'n afsonderlike gebied van Njassaland geproklameer. Die eerste administrateur was Robert Codrington. Fort Jameson was die

⁵¹⁵. K.K.A., V9/4/1, P.S.V.-verslae.

⁵¹⁶. De Fakkel. 24 Augustus, 1899, p. 621.

hoofddorp van die gebied.⁵¹⁷ Fort Jameson lê ongeveer twaalf myl ten weste van Magwero.

Die twee betreklik onervare sendelinge het voor 'n reusetaak te staan gekom, naamlik om 'n sendingstasie in daardie verlatenheid te bou. Hulle eerste taak was om 'n veilige skuilplek op te rig, want dit was toe winter, en net na die winter volg die reënseisoen. Hulle taak was geen maklike nie, want met die uitsondering van 'n seestiental inboorlinge wat agtergebly het om met die bouwerk behulpzaam te wees, het die ander draers na hulle tuistes teruggekeer.

Ongeveer twee myl van hulle aanvanklike staanplek af het hulle 'n geskikte terrein vir die oprigting van 'n sendingstasie gevind. Nie ver daarvandaan nie was 'n standhoudende fontein en geskikte tuingrond. Op hierdie terrein het hulle dadelik begin met die oprigting van 'n grasskuiling, en toe dit voltooi is, is 'n meer permanente hartbeeshuisie opgerig. Toe die eerste reënsteen die einde van Oktober begin uitsak, was hulle heeltemal beskut in hulle pas voltooide huis. In Junie 1900 het hulle 'n stewige baksteenhuis voltooi.

Die vraag mag moontlik ontstaan waarom dit nodig was om albei sendelinge na dieselfde stasie te stuur in plaas van na twee verskillende stasies. Dit moet egter gesien word as 'n praktiese reëling, gegrond op dure ondervinding. Albei sendelinge was ongetroud en onervare en sonder mekaar se ondersteuning sou die uitvoering van hul taak feitlik onmoontlik gewees het. Daarbenewens was die werk, in die praktyk gesien, van so 'n aard dat dit die aandag van minstens twee man vereis het. Aan die een kant moes daar 'n begin gemaak word met die werk waarvoor hulle eintlik uitgestuur is, naamlik die geestelike bearbeiding van die heidene wat hulle omring het, maar aan die ander kant moes daar ook in hulle eie behoeftes aan voedsel en huisvesting voorsien word. Veral wat die huishoudelike pligte aanbetref, het hulle die afwesigheid van 'n vrou baie gevoel.

⁵¹⁷. Morris, M., A Brief history of Nyasaland, p. 48.

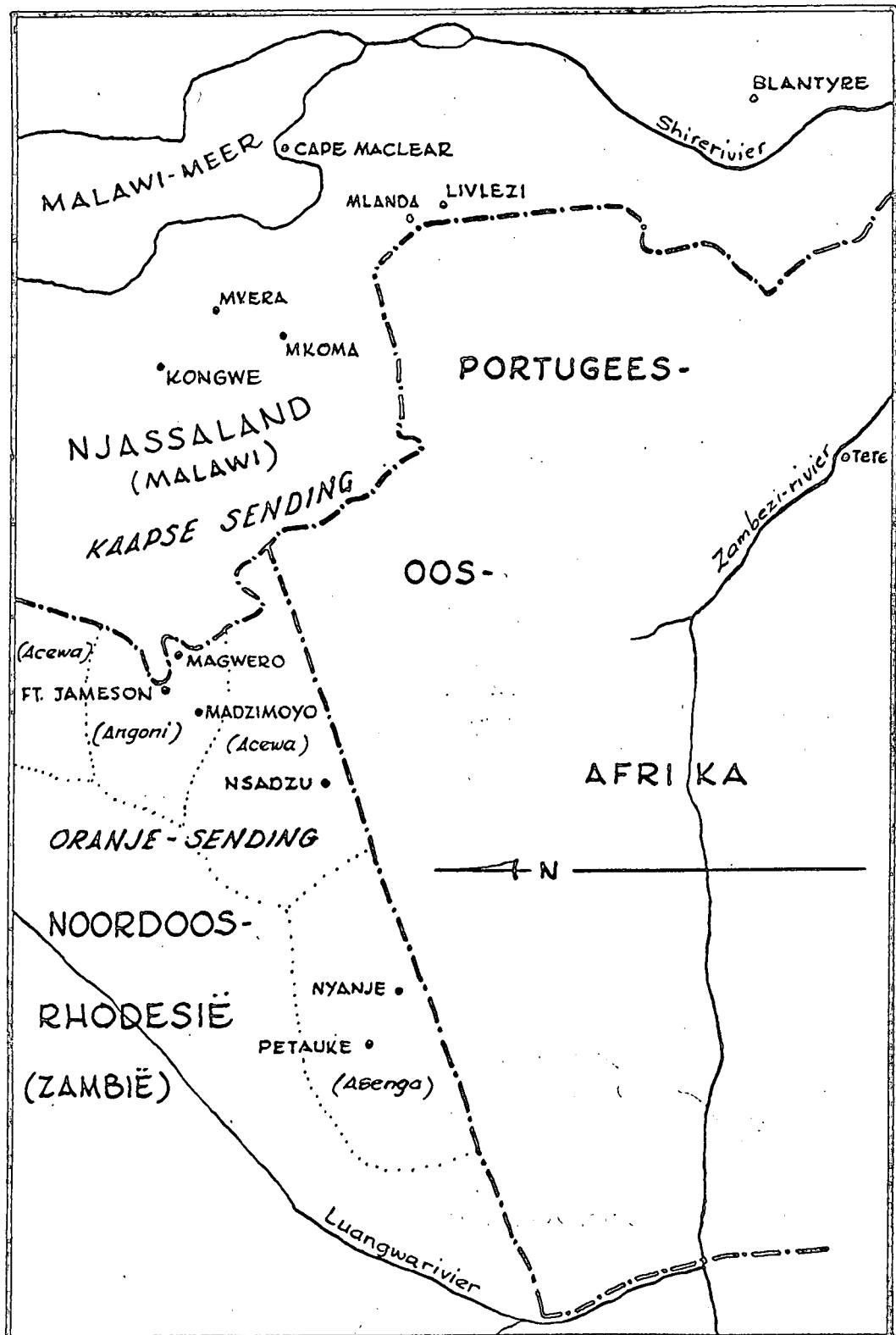
Gelukkig het dit nie vir lank so gebly nie. Die Uitvoerende Raad van die Kaapse Sending, 'n plaaslike bestuursliggaam wat ook die Vrystaatse sendelinge beheer het, het in 1899 aan eerwaarde Smit toestemming gegee om met juffrou A. le Roux in die huwelik te tree. Mej. A. le Roux was verbonde aan die Kaapse Sending. Die Raad se toestemming was egter voorwaardelik: voordat die huwelik kon plaasvind, moet die woning wat toe nog net in die vooruitsig gestel is, voltooi word.⁵¹⁸

Aangesien daar teen Junie 1900 aan die voorwaarde uitvoering gegee is, kon eerwaarde Smit gedurende September 1900 met mej. A. le Roux op Blantyre in die eg verbind word. Die koms van die jong mevrou Smit na Magwero het vir die sendelinge persoonlik, maar ook vir die werk aldaar, besondere betekenis gehad. Dit het nie net beteken dat daar meer vroulikheid in die huis gekom het nie, maar dit het ook die mans van die tydrowende huishoudelike pligte onthef.

Mevrou Smit het self ook 'n persoonlike bydrae tot die bearbeiding van die heidene gemaak. Sy het die vroue bearbei, want sy kon makliker met hulle kontak maak, veral na haar verhoogde status as gevolg van die geboorte van hulle eersteling op 25 Augustus 1901 (waarskynlik die eerste blanke baba in Noordoos-Rhodesië).⁵¹⁹

⁵¹⁸. Notule van die Uitvoerende Raad I, pp. 5 - 6.

⁵¹⁹. Cronje, J. M., op. cit., pp 80 - 81 en 84.

SENTRAAL-AFRIKA

DIE EERSTE SENDINGSTASIES VAN DIE
KAAPSE SENDING EN ORANJE-SENDING

HOOFSTUK VIIDIE UITBREIDING VAN DIE ORANJE-SENDING
ONDER DIE VLEUELS VAN DIE KAAPSE KERK.

Die Oranje-Sending, soos die sendingaksie van die N. G. Kerk in die Oranje-Vrystaat in Noordoos-Rhodesië voortaan genoem sal word, het in 'n krisisjaar met sy werksaamhede begin. Reeds voordat die twee Vrystaatse sendelinge hulle op Magwero gaan vestig het, het die oorlogswolke dreigend oor Suidelike Afrika saamgepak. Die Oranje-Vrystaat was wel nie direk by die geskil tussen Engeland en die Suid-Afrikaanse Republiek betrokke nie, maar oorlog tussen hierdie twee strydende partye sou, en het ook, oorlog vir die Oranje-Vrystaat beteken, want op 17 Maart 1897 het die Oranje-Vrystaat en die Suid-Afrikaanse Republiek 'n verdrag gesluit om mekaar by te staan indien die onafhanklikheid van een van die twee in die gedrang sou kom.⁵²⁰

Met die uitbreek van die Tweede Vryheidsoorlog was die Oranje-Sending in 'n dubbele penarie. In die eerste plek het die oorlog hulle verbinding met die Oranje-Vrystaat grootliks ontwrig, en in die tweede plek het die oorlog hulle in vyandelike gebied vasgevang, aangesien die gebied waarin die sendelinge hulle bevind het deur die British South Africa Company geadministreer is. In die harte van die sendelinge moes daar groot onsekerheid geheers het oor die voortbestaan van die werk wat toe nog heeltemal in 'n aanvangstadium was. Die onsekerheid ten spyte het hulle met die werk voortgegaan asof hulle van voorneme was om te bly, want so gou as wat hulle kon, is permanente geboue op Magwero opgerig.⁵²¹

Die onbelemmerde voortsetting van die werk in Noordoos-Rhodesië (Zambië) deur die Oranje-Sending is grootliks te danke aan die feit dat die sendingwerk nie direk deur

520. Marais, J. S., The Fall of Kruger's Republic, p. 147.
521. Acta Synodi, 1903, P. 85.

die Buitelandse Sendingkommissie geadministreer is nie, maar ingeskakel het by die organisasie van die Njassa-Sending van die Kaapse Kerk.

Die Njassa-Sending se plaaslike administrasie was sedert 1898 in die hande van die Uitvoerende Raad, 'n liggaam wat bestaan het uit „alle geordendes, geneeshere, leke-arbeiders wat langer as 'n termyn (vier jaar) in die Veld is en verteenwoordigers van die werkers." Die hoof van die Sending (wat deur die Sendingkommissie van die Kaapse Kerk aangewys is) was terselfdertyd ook voorsitter van die Raad.⁵²²

Al die besluite wat die Uitvoerende Raad neem, was onderhewig aan die goedkeuring van die Sendingkommissie van die Kaapse Kerk.

Een van die vernaamste take van die Uitvoerende Raad was om die beskikbare sendingwerkers oordeelkundig in werkkringe te plaas en te verplaas indien dit nodig mag wees. Aangesien die werkers van die Oranje-Sending wat vir lidmaatskap gekwalifiseer het, sedert die stigting van die Oranje-Sending lede van die Uitvoerende Raad was, was hulle ook onderhewig aan die administratiewe besluite van die Raad. Dit was juis hierdie reëling wat tydens die Tweede Vryheidsoorlog tot voordeel van die Oranje-Sending gestrek het.⁵²³

Verslae wat ds. J. M. Hofmeyr gedurende hierdie krisistyd na die Kaapkolonie gestuur het, dui daarop dat dié oorlog nie die verlamende uitwerking op die sending gehad het wat verwag is nie. Dit blyk dat hulle gou reeds 'n skool aan die gang gehad het, en onderwysers van die hoofstasie van die Kaapse Sending te wagte was. Hulle omstandighede is verder verbeter deur die feit dat hul werk die opregte belangstelling van die Engelse op Fort Jameson, onder andere die administrateur en 'n sekere mnr. James Innes, geniet het. Veral die heer Innes se belangstelling was baie opreg, en hy het ook later 'n baie groot vriend van die Oranje-Sending geword.⁵²⁴

⁵²². Cronje, J. M., op. cit., p. 128 en 129.

⁵²³. Ibid., p. 129.

⁵²⁴. De Zendingbode, September 1901, p. 76.

So voorspoedig en geseënd was die werk inderdaad, en soveel deure het in die sendingveld vir nulle oopgegaan, dat die noodsaaklikheid van meer sendingwerkers alerweë besef is. Die beskikbare werkers kon onmoontlik nie aan die groot taak reg laat geskied nie. Ds. Hofmeyr was byvoorheeld dikwels van Magwero afwesig, onder andere om dienste op Fort Jameson te gaan hou.

Die eerste Kaapse Njassa-sendelinge het die geslaagde buitesposstelsel ontwikkel. Volgens hierdie stelsel word die Evangelie aan die heidene in hulle eie omgewing verkondig en dit bring gevolglik geen ontwrigting en wanpraktyke mee soos wanneer die heidene rondom die sendingstasie saambondel nie. Die sendelinge bearbei hulle met die hulp van 'n evangelis-onderwyser wat tussen die mense bly. Van tyd tot tyd besoek die sendeling alle buiteposte om toe te sien dat alles ordelik verloop.⁵²⁵

Die Oranje-Sending het ook die buitesposstelsel aanvaar. Soos die buiteposte, wat dikwels ver van die hoofstasie af verwyder was, aangegroei het, het dit steeds hoër eise aan die personeel gestel. Die evangelis-onderwyser was 'n onmisbare skakel in die werk, maar aangesien hulle opleiding baie oppervlakkig was, kon die besoeke van die sendeling nie nagelaat word nie, want dan kan die werk baie skade ly.

Ten spyte van die tekort aan sendingwerkers was daar belangstelling in nuwe gebiede wat later vir bearbeiding oorweeg kon word. Gedurende Oktober 1901 onderneem ds. J. M. Hofmeyr en ds. Murray op aanbeveling van die Uitvoerende Raad 'n reis na die gebied wes van Magwero, waarskynlik met die doel om die gebied te verken met die oog op 'n nuwe stasie in die toekoms. Hulle het so ver as die Luangwa-rivier gereis, en toe omgedraai, want hulle het die nodige inligting omtrent die gebied wes van die Luangwa van 'n sekere mnr. De Vries gekry.⁵²⁶

Die dringende krisis in die sendingveld as gevolg van die tekort aan sendingwerkkragte het in Junie 1901

525. Cronje, J. M., op. cit., p. 87.

526. De Zendingbode, Julie 1902, p. 64.

'n ernstige wending geneem toe ds. J. M. Hofmeyr 'n eerste aanval van die gevreesde swartwaterkoors gekry het. Hy het so van die eerste aanval herstel dat hy die bovermelde reis na die Luangwa-rivier kon onderneem, maar in Augustus 1902 het hy 'n tweede aanval gekry, hierdie keer veel erger as die eerste. Alhoewel hy ook hierdie tweede aanval oorleef het, het sy geneesheer aanbeveel dat hy die land verlaat.

Die feit dat ds. Hofmeyr die sendingveld moes verlaat, het in die eerste plek die verlies beteken van 'n sending wat moeilik vervang kon word. In die tweede plek het dit beteken dat eerwaarde Smit, wat sedert 1898 in die sendingveld was, moontlik nie sy verlof in 1903 sou kon neem nie, omdat daar dan niemand sou wees om in sy afwesigheid met die werk voort te gaan nie. Dit was vir die Blankes in Sentraal-Afrika van die grootste belang om nie langer as vyf jaar sonder onderbreking daar te bly nie. Na 'n rus- en hersteltydperk in die koeler en gesonder suide was hulle weer gereed vir 'n verdere termyn van vyf jaar.

Alhoewel dit goed sou wees indien ds. Hofmeyr nog 'n paar jaar in die sendingveld kon vertoef, het 'n derde aanval van swartwaterkoors die deurslag gegee en moes hy noodgedwonge die land verlaat.⁵²⁷

Die P.Z.V. (Kaap) het in 'n vroeër stadium al besluit om die N. G. Kerk in die Oranje-Vrystaat te versoek om 'n derde arbeider uit te stuur, „aangezien het niet geraden is slechts twee arbeiders te hebben op eene statie soover van de andere staties verwyderd.”⁵²⁸ Die Buitelandse Sendingkommissie (O.V.S.) het hierop gereageer deur teologiese kandidaat A. L. Hofmeyr te versoek om vir die Oranje-Vrystaat se rekening na die sendingveld te gaan, waartoe hy dan ook ingewillig het.⁵²⁹ Die tussenkoms van die oorlog het hierdie saak egter bemoeilik. Tydens 'n

527. De Fakkel, 28 Mei 1903, p. 80.

528. K. K.A., V9/1/1, P.S.V.-Notule, 13 April 1899.

529. Ibid., 4 Julie 1899.

vergadering van die P.Z.V. (Kaap) wat bygewoon is deur di. Bam en Malherbe, lede van die Buitelandse Sendingkommissie (O.V.S.) en ds. Marquard, moderator van die Sinode van die N. G. Kerk in die Oranje-Vrystaat, is die aangeleentheid bespreek. „Na over deze zaak afzonderlijk te hebben geraadpleegd, besluit de Com. v/d. O.V.S. dat zij geene vrijmoedigheid heeft om hem ter stond naar het zendingveld te zenden, wegens den langen duur van den oorlog en den tegenspoed waaronder de Kerk v/d O.V.S. gebukt gaat.”⁵³⁰ Nie lank nadat hierdie besluit geneem is nie het dit duidelik geword dat ds. J. M. Hofmeyr vir goed die sendingveld sal moet verlaat.

Ds. J. M. Hofmeyr en eerwaarde Smit het in die kort tydjie wat hulle saam op Magwero was, veel tot stand gebring. Daar was toe reeds vier buiteskole, en as die tekort aan onderwysers nie so groot was nie, kon daar selfs meer skole gewees het. Daar was in daardie stadium nog geen gedooptes nie, maar benewens die 150 leeringe in die skool, was daar 50 doopklasgangers.⁵³¹

Benewens die werk op en om Magwero het ds. Hofmeyr ook dikwels na Fort Jameson gereis, waar hy nie slegs die Nie-blankes bearbei het nie maar ook vir die Blankes dienste gehou het. Sy werk op Fort Janeson is as so belangrik beskou dat die Uitvoerende Raad kort voor sy vertrek toestemming gegee het dat 'n kerkgebou aldaar opgerig kon word. Hy het egter nie so lank in die land vertoef dat hy dit voltooi kon sien nie.⁵³²

Aangesien bogenoemde ontwikkelings hoofsaaklik gedurende die Tweede Vryheidsoorlog plaasgevind het, het die Sendingkommissie van die N. G. Kerk in die Oranje-Vrystaat waarskynlik min of glad niks daarvan te hore gekom nie. Na die sluiting van vrede op 31 Mei 1902, moes die Sendingkommissie van voor af vasstel wat sy posisie was. Om dit te kan doen het die Buitelandse

530. Ibid., 25 Januarie 1901.

531. Ibid., p. 79; *Acta Synodi*, 1903, p. 85.

532. Notule van die Uitvoerende Raad I, p. 26.

Sendingkommissie op 27 November 1902 in Bloemfontein vergader. Toe het dit duidelik geword dat die Kommissie se boeke gedurende die oorlog spoorloos verdwyn het.

Ds. Albertyn is deur die Buitelandse Sendingkommissie afgevaardig om met die P.Z.V. van die Kaapkolonie in verbinding te tree, met die opdrag om inligting omtrent die Vrystaatse Kerk se werk in Sentraal-Afrika en ander relevante aangeleenthede in te win.⁵³³ Dit blyk toe dat die penningmeester van die P.Z.V. van die Kaapkolonie namens die N. G. Kerk in die Oranje-Vrystaat bydraes ontvang en in belang van die Kerk in Noordoos-Rhodesië bestee het. Alle gegewens dui daarop dat die Vrystaatse Kerk se sake gedurende die oorlog goed behartig is, want in 1903 kon die Buitelandse Sendingkommissie aan die Sinode verslag doen van 'n batige saldo van R1533-00.⁵³⁴

Een van die eerste take van die Buitelandse Sendingkommissie was om aandag te gee aan die uitbreiding van die personeel van die Oranje-Sending, veral aangesien ds. J. M. Hofmeyr die sendingbeld om gesondheidsredes moes verlaat. Die naam van eerwaarde J. H. van Schalkwyk, toe nog in die studenteklas op Wellington, is genoem. Hy is ook deur die Buitelandse Sendingkommissie in kennis gestel dat hulle hom as 'n werker vir die Oranje-Sending oorweeg. Op 27 November het die Kommissie egter besluit om die finale beslissing agterweë te laat totdat ds. J. M. Hofmeyr in Suid-Afrika terug sou wees, sodat die hele aangeleentheid in oorleg met hom bespreek kon word.⁵³⁵

Terwyl die Kommissie met 'n finale beslissing gesloer het, het eerwaarde Van Schalkwyk, ds. Charlie Hofmeyr ('n broer van ds. J. M. Hofmeyr) en mnr. P. J. van Eeden saam met ds. J. du Plessis teen die einde van April 1903 na Njassaland vertrek, klaarblyklik om hulle by die sendingpersoneel van die Kaapse Kerk aan te sluit. Nadat ds. J. M. Hofmeyr uit Noordoos-Rhodesië teruggekeer het, het die Buitelandse Sendingkommissie weer vergader, en wel op 11 Mei 1903. Ds. J. M. Hofmeyr het die vergadering bygewoon, want hy was in staat om die Kommissie eerstehands in te lig oor die werk en die behoeftes van die Oranje-

533. N.G.K.A., Notule van die Buitelandse Sendingkommissie, 27 November 1902.

534. Acta Synodi, 1903, p. 84.

535. N.G.K.A., Notule van die Buitelandse Sendingkommissie, 27 November 1902.

Sending.

Na deeglike oorweging besluit die Kommissie om eerwaarde Van Schalkwyk, wat reeds na Njassaland vertrek het, vir die rekening van die Vrystaatse Kerk te neem. Daar is ook besluit om ds. Charlie Hofmeyr, wat saam met eerwaarde Van Schalkwyk na Njassaland vertrek het, te vra om hom vir die Oranje-Sending beskikbaar te stel.⁵³⁶

As gevolg van die groot getal nuwe werkers wat teen die begin van 1903 in Sentraal-Afrika opgedaag het, het die Uitvoerende Raad in Mei 1903 vergader om die plasing van die bestaande en nuwe werkers te oorweeg. Die besluit van die Buitelandse Sendingkommissie (O.V.S.) om van die werkers vir sy rekening te neem, het die Uitvoerende Raad verplig om die plasing van personeel in heroorweging te neem.

Die feit dat die uitgedunde geledere van die Oranje-Sending deur eerwaarde Van Schalkwyk en ds. Charlie Hofmeyr aangevul is, het nog geensins die probleme opgelos nie. Die Uitvoerende Raad was van mening dat 'n nuwe stasie ten suidweste van Magwero aangelê moes word. So 'n taak kon nie aan een persoon opgedra word nie, en as albei die nuwelinge hiervoor ingespan word, sou daar niemand wees om die plek van eerwaarde Smit tydens sy afwesigheid te vul nie.

Om hierdie tydelike probleem die noef te bied, het die Uitvoerende Raad besluit om van die personeel van die Kaapse Njassa-Sending aan die Oranje-Sending beskikbaar te stel. Tydens 'n vergadering gedurende Julie 1903 is eerwaarde en mevrou Frylinck afgesonder om eerwaarde Smit se werk gedurende sy afwesigheid voort te sit. Om die personeel verder te versterk, veral met die oog op die boerdery, is besluit om mnr. P. J. van Eeden saam met hulle te stuur as sendingboer.⁵³⁷

Aan hierdie besluit van die Uitvoerende Raad is uitvoering gegee, en op 23 November 1903 skryf eerwaarde Frylinck soos volg omtrent die land waarin en die om-

⁵³⁶. Ibid., 11 Mei 1903.

⁵³⁷. Notule van die Uitvoerende Raad I, p. 33.

standighede waaronder hulle op Magwero werk: „Het is nu ons regentijd, wij hadden maar een paar goede buien, maar alles is reeds in het groen gehuld. Het land ziet er lief uit. Het werk is hier zeker moeiliker dan op andere plaatsen in dit land, van wege den demoraliseerenden invloed der blanken zoowat 10 mijlen van hier.

'Woorden wekken, maar voorbeelden trekken.' De naturel is zeer geneigd het zondige in de blanken te volgen. Toch moeten wij den Heer maar altyd danken want wij arbeiden gewis niet zonder zegen, wij ondervinden dagelijks dat het woord van God eene kracht is."⁵³⁸

Na hierdie tydelike reëling ten opsigte van Magwero het die Uitvoerende Raad aanbeveel dat ds. C. Hofmeyr en eerwaarde J. H. van Schalkwyk, die twee ongetroude nuwelinge, 'n nuwe stasie by Madzimavi moet gaan stig.⁵³⁹

Madzimavi (so genoem na 'n hoofman van daardie streek) lê omtrent 12 myl suidwes van Fort Jameson en 24 myl suidwes van Magwero aan die Lutembweriviertjie. Die sendelinge het egter die stasie later verdoop tot Madzimoyo, wat beteken water van die lewe.

Ds. C. M. Hofmeyr en eerwaarde J. H. van Schalkwyk, vergesel van ds. A. Murray, het op 8 Augustus 1903 op die terrein van die stasie aangeland.⁵⁴⁰ Hulle verblyf is voorafgegaan deur 'n verblyf van ses weke op Mvera ten einde die taal van die Bantoe aan te leer. Ds. Murray het hulle vergesel, want hulle het die taal in daardie stadium nog nie heeltemal bemeester nie, en hy moes hulle ook met die bouwerk behulpsaam wees. Na ses weke was hy egter genoodsaak om na sy eie werkkring terug te keer en hulle moes hulle pad verder self vind.

Die sendelinge het hulle in 'n digbevolkte gebied bevind, en spoedig was daar reeds uiterlike tekens van vrug op hulle werk. Onder datum 24 November 1903 skryf ds. C. Hofmeyr dat die opkomste na die dienste so goed was dat almal nie in die skoolgebou gehuisves kon word nie.

538. De Koningsbode, Februarie 1904, p. 182.

539. Notule van die Uitvoerende Raad I, p. 33.

540. Cronje, J. M., op. cit., p. 96.

Indien dit so sou voortgaan, berig hy, sal daar spoedig 'n kerkgebou opgerig moet word. In daardie stadium het hulle reeds twee buiteskole ongeveer veertien myl van die stasie af gestig, en baie van die hoofmanne was begerig om skole in hulle gebiede te kry.

Benewens die feitlike besonderhede gee ds. Hofmeyr se brief 'n mens 'n kykie in die stryd wat die sendelinge teen die ongeloof en die natuur te voer gehad het. Hy skryf: „Voor verleden week op 'n Zaterdag had ik bezoek v van ons hoofman: hij vroeg mij om toch een zeker raaf (cingwangwara) te komen schieten, die gedurig op een der hooge boomen langs onze rivier, de Letemhoe, zat; en zoo lang zij daar bleef zitten zouden wij geen regen hebben...” Hy maak ook melding van die ergernis wat hulle met die alomteenwoordige miere ondervind, en voeg by: „soover ik uitgevonden heb, is glas omtrent het eenige ding, dat zij niet eten”⁵⁴¹

Nieteenstaande die Bantoebygeloof en die miere het die sendelinge op Madzimoyo met hulle werk volhard. Slegs twee jaar na hulle aankoms kon ds. C. M. Hofmeyr rapporteer dat die skool op die stasie tussen 140 en 160 leerlinge op sy boeke het, en dat die gemiddelde aantal leerlinge wat die skool besoek, taamlik hoog is. 'n Groot deel van die sukses het hy toegeskrywe aan die werk van die bekwame hoofonderwyser wat hulle van Mvera af gekry het.

Die doopklas op Madzimoyo het in 1905 aangegroei tot 27 lede. Die doopklaslede, wat vir ongeveer drie jaar in die klas moes bly, het twee maal per week onderrig uit die Kategismus en die Bybel ontvang. Dat die algemene belangstelling van die Bantoebevolking in die werk van die sending goed was, kan 'n mens aflei van die feit dat die geboutjie wat as kerkgebou gebruik is, nie altyd groot genoeg was nie.⁵⁴²

Tot aan die einde van 1906 moes hulle noodgedwonge tevrede wees met die hartbeeshuisie was as kerk- en skoolgebou gedien het. In 1907 het hulle egter 'n ruim steen-

⁵⁴¹. De Koningsbode, Februarie 1904, p. 181.

⁵⁴². De Fakkel, 28 Maart 1906, p. 606.

gebou (66 voet by 20 voet), met 'n paar klaskamers daaraan, in gebruik geneem. In die lig van die steeds stygende getalle was so 'n gebou feitlik onontbeerlik.

Vergelykende syfers toon duidelik die groei aan. In April 1906 het Madzimoyo ses skole, met 640 name op die boeke, bedien. In April 1907 was daar egter 13 skole, met 2300 name op die boeke. Volgens ds. C. M. Hofmeyr se berekening kon hulle nog vyf skole geopen het, as hulle net oor genoeg hoofonderwysers beskik het, want van alle kante het die hoofmanne met dieselfde versoek gekom: „Tifuna Skulu," dit wil sê: „Ons wil 'n skool hê." So gretig was die hoofmanne om skole in hulle gebiede te kry, dat hulle bereid was om sonder vergoeding 'n skool en 'n huis vir die hoofonderwyser op te rig.⁵⁴³

In die daaropvolgende jaar het die aantal skole vermeerder tot sewentien, terwyl die aantal name op die boeke aangegroei het tot 2700.⁵⁴⁴

Die belangstelling in die doopklas het ook toegenem. In April 1906 het die doopklaslede 87 getel en in die volgende jaar het die getal aangegroei tot 161. Benewens die spesiale onderrig was die doopklaslede op Sondag en Woensdag op Madzimoyo ontvang het, is hulle by die onderskeie buiteskole deur die hoofonderwyser onderrig.⁵⁴⁵

19 Januarie 1908 was 'n baie belangrike dag vir die sending op Madzimoyo, want op daardie dag is die eerste drie volwasse Christene op Madzimoyo gedoop, naamlik Paulus, David en Izake. In daardie stadium het die doopklaslede 195 getel.⁵⁴⁶ Dit was egter nie die eerste dopelinge op Madzimoyo nie. Ds. Hofmeyr, wat in 1905 getroud is, se seun, Jan Anthonie, is gedurende September 1906 gedoop toe die mure van die kerk al 10 voet hoog was. Nadat die kerk voltooi is, is evangelis Gideon se seun Samuel, in April 1907 gedoop.⁵⁴⁷

In daardie stadium was albei sendelinge reeds getroud. Eerwaarde Van Schalkwyk is op 12 Junie 1905

543. De Fakkel, 6 Junie 1907, p. 110.

544. De Koningsbode, Mei 1908, p. 24.

545. De Fakkel, 6 Junie 1907, p. 110.

546. De Fakkel, 12 Maart 1908, p. 660.

547. De Fakkel, 6 Junie 1907, p. 111.

op Magwero met mejuffrou S. Bosman in die eg verbind. Onmiddellik na hierdie plegtigheid, wat deur ds. Hofmeyr waargeneem is, het laasgenoemde na Suid-Afrika vertrek om sy bruid te gaan haal.⁵⁴⁸

Mevrou Van Schalkwyk se verbintenis met Madzimoyo was maar kort, maar mevrou Hofmeyr het daar 'n belangrike bydrae tot die sendingwerk gelewer deur die naaldwerk-klas wat sy vir jong dogters begin het. Die dogters het aanvanklik fluks geleer, maar op 'n dag het daar net drie opgedaag. Op 'n vraag waarom die opkoms so swak is, kom die verbasende antwoord: „Tifuna kulipira,” dit wil sê: „Ons wil betaling hê, dan kom ons dalk weer.”⁵⁴⁹

Op die ander stasie van die Oranje-Sending het die tyd egter ook nie stil gestaan nie. Eerwaarde en mevrou Smit, wat in 1903 met vakansie weg was, het intussen na die sendingveld teruggekeer, en hulle kon bygestaan deur die sendingboer, mnr. Frikkie van Eeden, die werk op Magwero voortsit. Mnr. Van Eeden het hom toegesê op die vestiging van 'n boerdery, en sodoende vir eerwaarde Smit die geleentheid geskep om sy onverdeelde aandag aan die verkondiging van die Evangelie aan die heidene te wy.

Die Oranje-Sending op Magwero het op 11 Desember 1904 een van sy groot dae beleef. Op daardie dag is geskiedenis gemaak toe die eerste nege bekeerlinge hier gedoop is. Dit was die beleid van die Oranje-Sending om hom langsaam te haas, en gevolglik is daar slegs tot die doop borgegaan as daar 'n redelike mate van sekerheid bestaan het oor die egtheid van die bekering van 'n doopklasganger. Daarom dan ook het daar meer as vyf jaar verloop vandat die Oranje-Sending sy werk in Noorddood-Rhodesië begin het, totdat die eerste bekeerlinge gedoop is.

Wanneer 'n mens die geskiedenis van die eerste nege bekeerlinge volg, kom jy onder die indruk van die deeglikheid waarmee daar te werk gegaan is. Dit blyk dat slegs

548. Cronje, J. M., op. cit., p. 102.

549. De Fakkel, 6 Junie 1907, p. 111.

vier van die nege as gevolg van die bierdrinkery en veelwywery in die heidendom teruggeval het. Dit beteken dat meer as die helfte aan hulle belydenis getrou gebly het. En vir die Bantoe, wat tussen sy heidense volksgenote woon, is dit geen geringe en aangename taak om op sy ingeslane weg te bly nie.⁵⁵⁰

In die loop van 1905 is 'n verdere agt volwassenes na belydenis van sonde op Magwero gedoop. Saam met hulle is nege kinders van Christenouers gedoop. Daarbenewens is tien tot die voorbereidingsklas toegelaat en elf in die doopklas opgeneem.

Die behoefte was oral baie groot, met die gevolg dat daar in die loop van 1905 vyf nuwe skole met ongeveer 400 kinders geopen is. Dit het die aantal kinders in die distrik Magwero wat daagliks uit die Bybel onderrig ontvang het op 760 te staan gebring.

Nieteenstaande hierdie uitgebreide werk was daar nog baie onontginde gebiede wat op die Lig van die Evangelie gewag het. Eerwaarde Smit maak melding van nog 10 skole wat hulle kon geopen het as dit nie was vir die jammerlike tekort aan inboorlingonderwysers wat hulle ondervind het nie.⁵⁵¹

In 1906 het die werk op Magwero al so ver gevorder dat hulle 'n selfstandige gemeente kon stig. Die stigting van die gemeente het 'n netelige dog baie interessante probleem opgelewer. Die kerkraadslede het naamlik daarop aangedring om vergoeding vir hulle dienste te ontvang, omdat die evangeliste en buiteposonderwysers vergoeding vir hulle dienste ontvang. Dit was vir die sendelinge nodig om baie oorredingswerk te doen voordat die kerkraad ingewillig het om sonder besoldiging te dien.⁵⁵²

Dit is te verstane dat die tempo waarteen die werk op Magwero en Madzimoyo uitgebrei het, groot eise aan die personeel van die Oranje-Sending moes gestel het. Tot in 1905 het daar geen versterkings bygekom nie, maar in daar-

550. Cronje, J. M., op. cit., p. 100.

551. De Fakkel, 25 Maart 1906, p. 605.

552. Cronje, J. M. op. cit., p. 131.

die jaar het die aantal Blankes aangegroei tot sewe as gevolg van die huwelike van eerwaarde Van Schalkwyk en ds. Hofmeyr.

'n Behoefte aan 'n georganiseerde sendingaksie op Fort Jameson het intussen egter steeds groter geword. Die Uitvoerende Raad was hiervan wel deeglik bewus, want hy het op 'n vroeër tydstop reeds aan ds. J. M. Hofmeyr toestemming gegee om 'n kerkgebou aldaar op te rig. Ten spyte van ds. J. M. Hofmeyr se vertrek uit die sendingveld as gevolg van sy swak gesondheid is besluit om met die plan voort te gaan, en 'n ruim kerkgebou met minstens 500 sitplekke op te rig.⁵⁵³

Tydens 'n vergadering wat in Julie 1903 gehou is, het die Raad die mening uitgespreek dat dit dringend noodsaaklik is om so spoedig moontlik 'n voltydse sendeling op Fort Jameson te plaas. Die sekretaris van die P.Z.V., ds. J. du Plessis, word deur die Raad versoek „deze zaak onder de aandacht van het Comité thuis te brengen.”⁵⁵⁴

Die Sendingkommissie van die Kaapse Kerk wat die aangeleentheid verder gevoer het, het besluit om aan ds. C. P. Pauw van Johannesburg en ds. J. N. Gelaenhuys van Bulawayo te skrywe om te vra na hulle belangstelling in die buitelandse sending.⁵⁵⁵ Nadat goedkeuring van die N. G. Kerk in die Oranjerivier-Kolonie verkry is, het die Sendingkommissie (Kaap) besluit om ds. Pauw te beroep aangesien sy antwoord op hulle navraag gunstiger was as die van ds. Geldenhuys.⁵⁵⁶

Alhoewel ds. Pauw uiteindelik besluit het om die werk op Fort Jameson te aanvaar, was dit nie voordat hy 'n hewige, innerlike stryd deurworstel het nie. Hy was naamlik van voorneme om 'n binnelandse sendeling te word en het in daardie stadium tydelik as hulpprediker in Johannesburg-Oos gewerk toe hy deur die Kaapse Sendingkommissie namens die N. G. Kerk in die O.R.K. beroep is om as sendeling na Noordoos-Rhodesië, met standplaas Fort

553. Notule van die Uitvoerende Raad I, p. 29.

554. Ibid., p. 34.

555. K.K.A., S5/1/4/1, A.S.K. Notule: Njassa-sub-komitee, 25 Augustus 1904.

556. Ibid., 14 November 1904.

Jameson, te gaan.⁵⁵⁷

Op 6 Junie 1905 het ds. Pauw wat in daardie stadium nog ongetroud was, op Fort Jameson aangekom. Hy het egter dadelik na Madzimoyo vertrek om eers die taal van die inboorlinge aan te leer. Na ses weke kon hy na Fort Jameson vertrek om sy eintlike taak te begin.

As gevolg van die deelydse werk wat sy voorgangers op Fort Jameson gedoen het, was dit nie vir hom nodig om die werk uit die grond uit op te bou nie. Hy self skryf dat dit vir hom duidelik is dat dit geen onbearbeide veld is nie, want daar het reeds 'n kerkgebou gestaan wat in 1903 opgerig is. Die baanbrekerswerk is eintlik deur die reeds genoemde mnr. J. Innes gedoen, bygestaan deur die sendelinge van die Oranje-Sending, veral ds. C. M. Hofmeyr.

Die werk was so geseënd dat ds. Pauw in 1906 verslag kon doen van twee skole en 'n doopklas op Fort Jameson. In daardie stadium was daar op Fort Jameson reeds 40 Christene - versamel uit alle dele van Sentraal-Afrika - maar daar was toe nog nie 'n gemeente gestig nie. Van die Christene op Fort Jameson wat uit die Skotse Kerk kom, het gewoonlik by die N. G. Kerk aangesluit, maar met die lede van die Episkopale Kerk was dit nie die geval nie.⁵⁵⁸

Omdat die werk van die Sending op Fort Jameson so belowend was, het die Uitvoerende Raad sy goedkeuring geheg aan die oprigting van 'n woonhuis en 'n skoolgebou, en die herstel van die bestaande kerkgebou.⁵⁵⁹ Ds. Pauw het elke Sondagoggend voor die diens 'n doopklas gehad wat deur sestig tot sewentig belangstellendes bygewoon is. Een maal per maand het ook diegene wat ver van die dorp af woon die doopklas bygewoon, en as almal teenwoordig was, was daar tot soveel as 120 doopklasgangers.

Na afloop van die doopklas is die kerkgebou, wat ongeveer 500 mense kon huisves, gewoonlik goed gevul vir die oggenddiens. Die middagdiens is gewoonlik swakker

557. Die Basuin, November 1931, p. 9.

558. De Koningsbode, April 1906, pp. 11 - 12.

559. Notule van die Uitvoerende Raad I, pp. 85 - 86.

bygewoon, omdat die inboorling van mening was dat een diens per Sondag voldoende is. In hierdie opsig het die Blankes van Fort Jameson nie juis 'n goeie voorbeeld gestel nie. Hoewel hulle soggens kerk toe gegaan het, het hulle gewoonlik die middag deurgebring deur te gaan jag, of deur gholf of tennis te speel.⁵⁶⁰

Die eerste drie jaar van ds. Pauw se verblyf op Fort Jameson was baie geseënd, want in 1908 was die werk al so uitgebrei dat hy, benewens sy werk op die dorp self, ses-tien skole per kwartaal moes besoek.⁵⁶¹

Soos dit sekerlik met die meeste sendelinge die geval is, het ds. Pauw tydens sy werk op Fort Jameson dinge beleef wat hom moedeloos gemaak het. Hy noem onder andere die geval van kaptein Nyongo, wat teen sy beterwete nog 'n vrou gevat het en weer begin bier drink het. As **verskoning** vir sy dwaling het hy aangevoer dat die ou mense hom as onbekwaam beskou om oor sake uitspraak te gee as hy nie bier drink nie en net een vrou het.⁵⁶²

Hierdie houding by Bantoe kapteins en -hoofmanne is natuurlik nie 'n buitengewone verskynsel nie. Dit is frusterend vir die sendeling, want hulle is vriendelik teenoor hom, hulle is die sending goedgesind en gaan selfs dikwels kerk toe, maar hulle laat hulle nie tot die Christendom bekeer nie, want volgens S. M. Molema, „In their hearts thy thought that Christianity was incompatible with tribal usages and chiefly duties and dignity.”⁵⁶³

Daar het egter soms ook dinge gebeur wat die sendeling aangespoor het om sy moeilike taak voort te sit. Ds. Pauw maak melding van 'n eertydse toordokter wat van sy heidense amp afgesien het as gevolg van die bearbeiding van sy seun, wat die doopklas bygewoon het.⁵⁶⁴

Nog voor ds. Pauw met sy werk op Fort Jameson begin het, is daar reeds oorweging geskenk aan die moontlikheid om 'n sendingstasie ten suidweste van Magwero te stig. Op 13 Desember 1904 is dit aan ds. C. M. Hofmeyr en mnr. F. van Eeden opgedra om reëlings te tref vir die aankoop van die nodige grond te Nyanje.⁵⁶⁵

560. De Fakkel, 12 September 1907, p. 283.

561. N.G.K.A., Sendingkorrespondensie: 1908-1922, Eerwaarde Van Schalkwyk aan ds. Malherbe, dd. 27 November 1908.

562. De Fakkel, 8 September 1909, p. 284.

563. Molema, S. M., Chief Moroka, p. 58.

564. De Fakkel, 8 September 1909, p. 286.

565. Notule van die Uitvoerende Raad I, p. 63.

Nyanje, waar die voorgestelde nuwe stasie sou kom, het ongeveer 80 myl suidwes van Madzimoyo gelê. Omdat dit so ver van die ander stasies geleë was, het die keuse op eerwaarde Van Schalkwyk, wat hom toe op Madzimoyo bevind het, geval om die nuwe aanleg te maak. Hy was die geskikste persoon, want hy was toe pas getroud en het oor 'n bietjie mediese kennis beskik wat onontbeerlik is op so 'n afgesonderde stasie.

Die besluit om eerwaarde Van Schalkwyk na Nyanje te stuur is baie interessant. Vir die eerste keer in die bestaan van die Oranje-Sending is dit aan EEN man opgedra om die aanleg van 'n nuwe stasie op sy skouers te neem, en dit op 'n plek 80 myl van sy naaste kollegas af. Dit is algemeen beskou as 'n ongewenste reëling, maar in hierdie geval was dit geslaagd, alhoewel dit groot eise aan die sendeling gestel het.

Drie weke voor hulle vertrek van Madzimoyo af het eerwaarde Van Schalkwyk vir Lazaro van Magwero na Nyanje gestuur om gras gereed te kry en om die mense van die gebied vriendelik te vra om met die gebruiklike grasbrandery te wag totdat hulle genoeg gras vir 'n huis en vir 'n skoolgebou versamel het.⁵⁶⁶

Gedurende Augustus 1905 het hulle die lang en gevaarlike pad na Nyanje aangedurf. Benewens die gewone, noodsaaklike lewensmiddele het hulle ook ses melkkoeie met hulle saamgeneem. Omdat die gebied waardeur hulle gereis het, besonder ruig was en roofdiere taamlik algemeen voorkom het, was die reis dikwels uiters onplesierig en goeie voorsorgmaatreëls moes getref word om die diere teen die leeus te beskerm.

Hulle het Nyanje op 5 September 1905 bereik.⁵⁶⁷ Lazaro, wat vooruit gegaan het, het vir hulle 'n groot, ronde hut gereed gehad. Daarin het hulle vir 'n week lank gebly totdat hulle 'n hartbeesskoolgebou van 60 voet by 40 voet opgerig het. In hierdie skoolgebou het hulle vir vyf weke gebly totdat die woonhuis voltooi is. Intussen was hulle genoodsaak om dienste in die skoolge-

566. De Fakkel, 13 Februarie 1907, p. 521.

567. Die Basuin, Januarie 1932, p. 16.

bou en in die opelug te hou.⁵⁶⁸

Die belangstelling van die kant van die Bantoebevolking was baie gunstig, sodat hulle in die begin veral groot opkomste op Sondae gehad het. Onder die aanwesiges was hoofmanne, ou vroue en jong vroue met hulle kinders. Die belangstelling was, soos dit dikwels die geval is, waarskynlik niks anders as nuuskierigheid nie, want nadat die nuwigheid sy aantreklikheid verloor het, het hulle weggebly, sodat slegs kinders en jongmense vir die skool oorgebly het. Op 'n vraag waarom hulle nie na die skool toe kom nie, was die verskoning van die ou manne en vroue gewoonlik dat hulle nie die wysheid het nie.

Eerwaarde van Schalkwyk skryf dat hulle die Woord dikwels met 'n gevoel van hulpeloosheid verkondig het, want hulle was altyd daarvan bewus dat twee derdes van die toehoorders nie verstaan het wat gepreek is nie, omdat hulle die taal wat die sendelinge gebruik het, nie magtig was nie.⁵⁶⁹

Nyanje, wat na een van die hoofmanne van daardie streek vernoem is, lê baie na aan die Portugese grens. Toe eerwaarde Van Schalkwyk met die werk begin het, was die streek nog baie yl bevolk, maar hulle het verwag dat baie van die Bantoe in die Portugese gebied die grens na Noordoos-Rhodesië sou oorsteek, want die behandeling wat hulle in die Portugese gebied ontvang het, was nie altyd baie goed nie.⁵⁷⁰

Kort nadat eerwaarde Van Schalkwyk met die werk op Nyanje begin het, moes hy dit tydelik staak. Omdat Nyanje so besonder afgesonder is, wou hy en mevrou Van Schalkwyk dit nie waag om gedurende die reënseisoen daar te bly nie, want dit kon beteken dat hulle in die geval van ernstige siekte heeltemal buite die bereik van 'n geneesheer sou wees. Ds. Pauw van Fort Jameson, wat in daardie stadium nog ongetroud was, het hom bereid verklaar om eerwaarde Van Schalkwyk se plek op Nyanje tydelik te gaan inneem. Die Raad het dit egter nie

568. De Fakkel, 13 Februarie 1907, p. 521.

569. Ibid., p. 521.

570. De Fakkel, 28 Februarie 1906, p. 555.

wenslik geag nie, en ds. Pauw is versoek om op Kongwe, 'n stasie van die Kaapse Sending, te gaan help terwyl eerwaarde Van Schalkwyk sy plek op Fort Jameson inneem.⁵⁷¹

Al die werkers van die Oranje-Sending, dit wil sê ds. en mevrou C. M. Hofmeyr, eerwaarde en mevrou J. H. van Schalkwyk, eerwaarde en mevrou P. J. Smit, ds. C. P. Pauw en mnr. Frikkie van Eeden, was bevoorreg om die Kersfees van 1905 saam op Madzimoyo te vier. Vir hierdie groep werkers, wat almal deur dieselfde ideaal aangevuur is, maar as gevolg van die aard van hulle werk weg van mekaar en in 'n groot mate van afsondering geleef het, moes dit besonder aangenaam gewees het om Kersfees in die geselskap van geesgenote te vier.⁵⁷²

Gedurende eerwaarde en mevrou Van Schalkwyk se afwesigheid (van Desember 1905 tot Mei 1906) is die werk in die hande van Lukas van Magwero, 'n evangelis, gelaat. Hy het sy aandag nie net tot die stasie self beperk nie, maar ook in die distrik rondgegaan om die Bantoebevolking meer omtrent die sending te vertel. Volgens eerwaarde Van Schalkwyk het Lukas (wat maar baie eenvoudig was en skaars sy eie Testament kon lees) 'n besondere slag met mense gehad - 'n slag, aldus eerwaarde Van Schalkwyk, wat hy van die Heer moes geleer het, want toe hulle na die stasie terugkeer, het hulle die werk in 'n bloeiende toestand aangetref. Van die hoofmanne is die versoeke ontvang dat onderwysers na hulle gestuur en die Woord van God aan hulle verkondig moet word.⁵⁷³

Met die oog op die kwynende belangstelling van veral die volwassenes het mevrou Van Schalkwyk 'n spesiale poging aangewend om 'n skool vir Bantoevroue aan die gang te sit. Sy het self na die dorpies gegaan om die vrouens te nooi. 'n Paar het op die vlug geslaan toe hulle haar sien, maar enkeles het tog belowe om te gaan. Die dag na haar besoek aan die dorpies het twaalf vroue op-

571. Ibid., p. 556:, Notule van die Uitvoerende Raad I.

572. Koningsbode, Maart 1906, p. 198.

573. De Fakkel, 13 Februarie 1907, p. 522.

gedaag, en algaande meer, totdat daar daaglik van tien tot agtien aanwesig was. Na verloop van 'n tyd het die getal van die vroue wat die skool bygewoon het, tot vyf gedaal, maar toe konstant gebly. Dit was vir die Bantoevroue nogal 'n groot opoffering om van die dorpies af weg te gaan, want gedurende die voormiddag was hulle veronderstel om in hulle tuine te werk, en in die namiddag moes hulle mielies stamp vir die aandete.

Ook op Nyanje het die hoofmanne 'n besondere probleem geskep, want hulle het baie verskonings gehad waarom hulle die Woord van God nie kon aanneem nie. Hulle houding was dan gewoonlik dat dit benede hulle is, of dat dit te verheue vir hulle is. Ander weer het beweer dat hulle bier drink en daarom nie met die sendeling kan saamwerk nie. Dit ten spyt was daar nog genoeg belangstelling om die werk met groot ywer voort te sit.⁵⁷⁴

Eerwaarde Van Schalkwyk se eerste aansoek om 'n woonhuis van roustene op te rig wat later as 'n permanente skoolgebou kon dien, is van die hand gewys, want dit was die Raad se beleid om nie oorhaastig geboue op te rig voordat finaliteit bereik is oor die permanente ligging van 'n stasie nie. In Mei 1906 het hy egter die nodige toestemming gekry met dien verstande dat die koste van die gebou R180-00 nie te bowe gaan nie.⁵⁷⁵ In 1907 het die Uitvoerende Raad ook toestemming gegee dat 'n pad, ses voet wyd, tussen Nyanje en Madzimoyo gebou word. Daarvoor is egter net R10-00 toegestaan.

Die aangaan van hierdie onkoste was heeltemal geregverdig, want Nyanje was besig om die middelpunt van 'n omvattende sendingaksie te word. Die twee buiteposte wat in Desember 1906 bestaan het, het in die loop van 1907 aangegroei tot ses, met ongeveer 800 name op die register. Hierdie vordering skryf eerwaarde Van Schalkwyk in 'n groot mate toe aan die ywer van Lot, 'n evangelis wat van Mvera af gekom het. Nadat hy sedert Desember 1906 in die omliggende dorpe bedrywig was, het vier hoofmanne

574. Ibid., pp. 522 - 523.

575. Notule van die Uitvoerende Raad I, pp. 80 - 81

aansoek gedoen om onderwysers op hulle dorpe te kry. As gevolg van 'n gebrek aan onderwysers kon aan net drie van die versoeke voldoen word.

In Mei 1907 het mnr. Thorneycroft, die magistraat op Petauke (ongeveer drie dagreise van Nyanje af), tot eerwaarde Van Schalkwyk die versoek gerig om 'n skool op Petauke op te rig. Eerwaarde Van Schalkwyk het eers 'n evangelis gestuur om ondersoek in te stel. Nadat hy vir 'n dag of wat onder die mense rondgegaan het, het hy berig dat hulle baie ywerig is om te leer.

Eerwaarde Van Schalkwyk kon die versoek beswaarlik weier, omdat dit so 'n wonderlike geleentheid was om die Woord van God oor 'n wye gebied bekend te stel. Die skool sou bygewoon word deur die Bantoe-soldate en ander Bantoes in diens van die regering, asook deur hulle vrouens en kinders, wat, as hulle na hulle tuistes terugkeer, die sendingboodskap met hulle sou saamneem na die uithoeke van die groot Petauke-distrik.

Die skool wat in Junie 1907 geopen is, is opgerig deur bydraes van die soldate self. Wat kortgeskiet het, is deur mnr. Thorneycroft self bygedra.⁵⁷⁶

Ook ander geleenthede om die werk uit te brei het bestaan. Benewens die vooruitsig van 'n buitepos op Kachusi (twee dagreise van Nyanje af) te open, het die groot aantal Bantoe uit die Portugese gebied wat hulle naby Nyanje gaan vestig het, vir die sendeling die geleentheid geskep om hulle onder bearbeiding te bring.⁵⁷⁷

Onderwyl die werk van die Oranje-Sending op Madzimoyo, Fort Jameson en Nyanje besondere tekens van groei geopenbaar het, het die werk op Magwero tekens van agteruitgang getoon. Hierdie agteruitgang was te wyte aan die wegtrek van die Bantoebevolking uit die omgewing. Gelukkig het daar op daardie tydstip die behoefte ontstaan om 'n stasie by Nsadzu, tussen Madzimoyo en Nyanje aan die Nsadzuriviertjie, aan te lê. Hierdie deur het oopgegaan nadat die Acewa wat gedurende die Angoni-oor-

576. De Fakkel, 27 Februarie 1908, p. 583.

577. Ibid., p. 584.

loë na die Portugese gebied gevlug het, met verdrag hulle weg na Noordoos-Rhodesië terug gevind het.⁵⁷⁸

In die lig van die veranderde omstandighede het die Uitvoerende Raad dit wenslik geag dat eerwaarde en mevrou Smit die werk aan mnr. en mev. Van Eeden oorlaat en na Nsadzu vertrek om die nuwe stasie aan te lê.⁵⁷⁹

Mnr. Van Eeden is in 1906 met mejuffrou Issie Hofmeyr getroud. Aangesien sy voor haar huwelik vir 'n paar jaar lank onderwys aan die Skool vir Blindes op Worcester gegee het, was sy 'n groot bate vir die Oranje-Sending. Sy het haar dan ook die lot van die blindes besonder aangetrek en op Magwero met 'n klas vir blindes begin.⁵⁸⁰

Mnr. en mev. Van Eeden sou egter nie alleen op Magwero wees nie, want mejuffrou B. Helm het in 1908 op aanbeveling van die Uitvoerende Raad na Magwero gegaan om vir 'n jaar lank daar behulpzaam te wees.⁵⁸¹ Mejuffrou Helm, wat van die Kaapse Sending na die Oranje-Sending oorgekom het, se salaris is deur die Vroue-Sendingbond van Bloemfontein betaal. Die susters van die gemeente het in 1906 reeds aangebied om mejuffrou Helm vir hulle rekening te neem, maar op daardie tydstip was die Buitelandse Sendingkommissie nie te vinde vir personeeluitbreidings nie.⁵⁸²

Eerwaarde Smit het in Mei 1908 vooruit gegaan na Nsadzu om verblyfplek in te rig. In September 1908 het mev. Smit en haar twee seuns haar man gevolg. Saam met hulle het mejuffrou S. Heunis gegaan. Mejuffrou Heunis het ook van die Kaapse Sending na die Oranje-Sending oorgekom. Haar teenwoordigheid op Nsadzu het eerwaarde Smit groter vrymoedigheid gegee om van die stasie af weg te gaan om besoek in die distrikte af te lê, want sy vrou sou nie heeltemal sonder geselskap op die stasie agterhoef te bly nie.⁵⁸³

Nsadzu was baie sentraal geleë, want rondom die

578. Die Basuin, September 1930, p. 18.

579. Notule van die Uitvoerende Raad I, p. 94.

580. Cronje, J. M., op. cit., pp 123 - 124.

581. Notule van die Uitvoerende Raad I, p. 91.

582. Acta Synodi, 1906, p. 96.

583. De Koningsbode, April 1909, p. 6.

stasie het 17 krale binne ongeveer 'n uur se reis gelê. Die werk het spoedig gevlot, want eerwaarde Smit is bygestaan deur Lukas, 'n *ervare* evangelis wat hom baie jare tevore van Mvera na Magwero vergesel het, en hom later weer na Nsadzu gevolg het. Benewens Lukas was daar ook 'n aantal gedoopte onderwysers met hulle vroue, sodat daar binne die eerste jaar reeds ongeveer 200 kinders in die skool was.⁵⁸⁴

Sover dit die personeel van die Oranje-Sending aanbetref, het die stigting van Nsadzu eintlik op 'n baie ongeleë tydstip plaasgevind. 'n Groot persentasie van die personeel was genoodsaak om in 1908 en 1909 die land te verlaat na voltooiing van hul termyne om in die koeler Suid-Afrika te gaan herstel. Mnr. Van Eeden was byvoorbeeld veronderstel om sy rustyd in 1909 te neem, maar as gevolg van eerwaarde Smit se vertrek na Nsadzu was daar niemand om op Magwero agter te bly en oor sy werk toesig te hou nie. Alhoewel baie van die Bantoebevolking uit die omgewing weggetrek het, was dit vir die Oranje-Sending van kardinale belang om die werk op magwero voort te sit, selfs al was dit net ter wille van die tuinery wat 'n aansienlike bron van inkomste was.

'n Inkomsteverslag wat die Sendingkommissie in 1909 voor die Sinode gelê het, toon aan dat die inkomste uit die tuinery vir die boekjaar Maart 1908 tot Maart 1909 R800-00 was, terwyl die onkoste nie R200-00 beloop het nie. Gevolglik kon meer as R600-00 in die sendingkas gestort word. In daardie stadium het die boerdery bestaan uit 200 stuks klein- en grootvee, mooi groentetuine wat die mark op Fort Jameson voorsien het, en 'n jong boord wat net in volle drag sou kom. Benewens die feit dat die boerdery baie winsgewend was, was dit ook 'n belangrike opvoedingsmiddel vir die Bantoe.⁵⁸⁵

In daardie stadium was dit nie die gebrek aan die nodige werkkragte wat die probleem van die Sending was nie, maar die gebrek aan fondse om vir nuwe werkers te

⁵⁸⁴. *Ibid.*, p. 6.

⁵⁸⁵. *Acta Synodi*, 1909, p. 94.

betaal. Op daardie tydstip het die Buitelandse Sendingkommissie juis twee aansoeke van voornemende sendelinge gehad:

In 'n brief, gedateer 14 Augustus 1908, aan ds. C. D. Bam van Fauresmith het die heer M. D. Groenewald sy begeerte bekend gemaak om as sendeling van die Vrystaatse Kerk na Midde-Afrika te gaan.⁵⁸⁶ Verder het die gemeente van Boshof te kenne gegee dat hulle bereid is om Groenewald vir hulle rekening te neem, aangesien hy 'n seun van die gemeente was.⁵⁸⁷

In die lig van die gemeente van Boshof se goedgunstigheid het die Sendingkommissie op 9 Desember 1908 besluit om Groenewald na die Oranje-Sending te stuur, maar sy werkkring is aan die plaaslike bestuur oorgelaat.⁵⁸⁸

Die werk op Nyanje was so uitgebreid dat eerwaarde Van Schalkwyk wat toe juis op besoek aan die Vrystaat was, die mening uitgespreek het dat Groenewald daarheen moet gaan om hom te help, want hy „kan onmogelik myn werk alleen degelik doen.”⁵⁸⁹ Die uiteinde van die saak was dan ook dat eerwaarde Groenewald hom in 1909 op Nyanje gaan vestig het.⁵⁹⁰

Terselfdertyd het eerwaarde C. J. H. van Wyk, wat toe pas sy studies te Wellington voltooi het, hom vir die Oranje-Sending aangebied. As gevolg van die benarde finansiële posisie waarin die Sendingkommissie hom bevind het, moes die aanbod van die hand gewys word.⁵⁹¹

In die lig van omstandighede was dit jammer dat eerwaarde Van Wyk se aanbod van die hand gewys is, want op daardie tydstip was sy verloofde, mejuffrou Heunis, ook in diens van die Oranje-Sending. Ds. Pauw was die mening toegedaan dat dit baie van hulle personeelprobleme sou oplos, indien die twee sonder versuim kon trou en hulle op Magwero vestig terwyl mnr. Van Eeden met

586. N.G.K.A., Sendingkorrespondensie: 1908 - 1922.

587. *Ibid.*, P. v.d. Merwe aan Buitelandse Sendingkommissie, d.d. 10 Oktober 1908.

588. N.G.K.A., Notule van die Buitelandse Sendingkommissie; 9 Desember 1908.

589. N.G.K.A., Sendingkorrespondensie: 1908 - 1922, Eerw. Van Schalkwyk aan ds. Malherbe d.d. 27 November 1908.

590. Die Basuin, Januarie 1923, p. 17.

591. N.G.K.A., Notule van die Sendingkommissie vir die Buiteland, 9 Desember 1904.

vakansie afwesig is.⁵⁹²

Vir ds. Pauw wat 'n baie mooi geheelbeeld van die omvang van die Oranje-Sending se probleme gehad het, was die posisie ten opsigte van personeel klaarblyklik baie frustrerend. Nyanje was byvoorbeeld in een stadium sonder 'n blanke werker, want eerwaarde Van Schalkwyk was in die Oranjerivier-Kolonie met vakansie. Op Madzimoyo met sy 22 buiteskole, 'n aansienlike doopklas, 'n onderwysersklas en 'n klein gemeente in wording het net die onervare dr. Jan Hofmeyr gestaan. Behalwe hierdie aktiwiteite moes dr. Hofmeyr ook nog sy mediese werk behartig, want dit is waarvoor hy aan die begin van 1908 na die sendingveld gegaan het. Met al hierdie probleme in gedagte skryf ds. Pauw aan eerwaarde Van Schalkwyk: „Weet je welke gedagte me binnen schoot ... toen ik hoorde er is geen geld voor 2 arbeiders voor Nyassaland? 't Is dit: Kom ons, strikè! en kijk dan wat hulle zal doen. Dit is natuurlijk uit den Booze en moet weggeworpen worden.”⁵⁹³

Die Kaapse Sending het egter die belangrikheid daarvan besef om die werk op Magwero voort te sit en mnr. en mev. Joubert van hulle eie personeel afgestaan om gedurende mnr. Van Eeden se afwesigheid die fort te hou.⁵⁹⁴

Omdat mejuffrou Helm eintlik die enigste voltydse geestelike werkster op Magwero was na eerwaarde Smit se vertrek, moes ds. Pauw ook hand bysit, want dit kon beswaarlik van 'n vrou verwag word om, soos 'n man, vir dae van die stasie af weg te wees ten einde met die werk op die buiteposte aan te gaan nie. Behalwe dus vir 'n kort periode gedurende 1908 wat ds. Pauw na Suid-Afrika was om te gaan trou, het hy die buiteposte besoek, terwyl mejuffrou Helm net die skole in die onmiddellike omgewing van die stasie besoek het.⁵⁹⁵

Omdat dit 'n mens 'n mooi prentjie gee van die lewens-

592. N. G. K.A., Sendingkorrespondensie: 1908 - 1922, Eerw. Van Schalkwyk aan ds. Malherbe, d.d. 27 November 1908.

593. Ibid.

594. Notule van die Sendingraad N.O.R., p. 2.

595. N.G.K.A., Sendingkorrespondensie: 1908 - 1922: Eerw. Van Schalkwyk aan ds. Malherbe, d.d. 27 November 1908.

omstandighede van die vroeë sendelinge, is dit miskien gewens om ds. en mev. Pauw te volg op hulle pad uit Suid-Afrika terug na Noordoos-Rhodesië. Hulle het nie die terugreis per boot met die roete om die Ooskus gevolg nie, maar per trein deur Betsjoeanaland (Botswana) tot op Bulawayo gereis. Op Bulawayo moes hulle op die Rhodesiese trein oorstap, wat hulle deur woude en verby die Victoria-waterval gevoer het. Op Livingstone het hulle 'n week vertoef terwyl hulle vir die volgende trein wag.

Die trein wat hulle tot op Brokenhill sou neem, was baie primitief. Aangesien daar geen eetsalon aangehaak was nie, moes elkeen vir sy eie kos sorg. Teen die aand het die trein stilgehou; dan het die mense langs die trein vuur gemaak, etes berei en daar vertoef totdat die muskiete hulle na binne gedrywe het.

Op Brokenhill is hulle ingewag deur 'n sewentigtal swart gesigte. Hulle was die draers wat die Bawana (meneer) en die nuwe Dona (juffrou) na Fort Jameson moes vervoer. Tien van hulle is afgesonder om mevrou Pauw in 'n „machilla" (hangmat) te vervoer. Ds. Pauw self het per trapfiets gereis. Van Brokenhill het hulle die 380 myl oor die Mchinga-berge en deur die Luangwa-rivier na Fort Jameson aangepak en in ongeveer 3 weke voltooi.⁵⁹⁶

Ten spyte van eerwaarde Van Schalkwyk en ds. Hofmeyr se afwesigheid gedurende 1908 het die werk voortgegaan. Die jong dr. Jan Hofmeyr het ds. Hofmeyr se plek volgestaan, maar daar was niemand om eerwaarde Van Schalkwyk se plek in te neem nie. Die Uitvoerende Raad het wel besluit dat eerwaarde Smit in sy afwesigheid moet toesig hou, maar dit val te betwyfel of hy aan hierdie opdrag reg kon laat geskied, want hy het sy hande waarskynlik meer as vol op Nsadzú gehad.⁵⁹⁷

Die vele probleme ten spyt, of miskien juis as gevolg daarvan, het die Oranje-Sending meer en meer selfstandig geword, en gevolglik minder afhanklik van die Kaapse

596. Die Huisgenoot, 24 November 1939, pp. 39 en 45: Pauw, E. M.: Bruidjie op Reis.

597. Notule van die Uitvoerende Raad I, p. 94.

Sending. Dat die Oranje-Sending 'n selfstandige werkkring geword het en nie net 'n aanhangsel van die Kaapse Sending gebly het nie, blyk duidelik uit die onderstaande tabel:⁵⁹⁸

	1903	1909
Stasies	1	5
Buiteposte	4	60
Skoolgaande Kinders	± 400	8000
Christene	0	50
Doopklasgangers	40	600
Sendingpersoneel	2	14

598. Acta Synodi, 1909, p. 93.

HOOFSTUK VIII

SELFSTANDIGHEID VIR DIE ORANJE-SENDING

IN NOORDOOS-RHODESIË

Voor 1906 was die werk van die Oranje-Sending beperk tot 'n betreklik klein gebied en alle stasies was redelik binne die bereik van die Kaapse sendingstasies. Die stigting van die stasie by Nyanje het egter die prentjie ingrypend verander, so ingrypend dat dit vir die N. G. Kerk in die O.R.K. noodsaaklik geword het om die posisie in Noordoos-Rhodesië met betrekking tot die sending in die lig van die nuwe omstandighede te herwaardeer.

Hierdie uitbreiding in 'n suidwestelike rigting het in die eerste plek probleme ten opsigte van die sendingpersoneel laat ontstaan. Omdat die gebied waarin die Oranje-Sending gewerk het, baie ongesond was, was dit dikwels nodig om die hulp van 'n geneesheer in te roep. Die Kaapse Sending het in 1899 die dienste van dr. William Murray bekom. Aangesien die Oranje-Sending nou geskakel het met die Kaapse Sending was dr. Murray ook tot hulle beskikking. Die gedagte was egter dat die Sendingkommissie van die N. G. Kerk in die Oranje-Vrystaat sou instaan vir 'n kwart van dr. Murray se salaris wat toe R500-00 (£250-0-0) beloop het.⁵⁹⁹ Ten spyte van die oorlog het die Vrystaat sy verpligtinge in hierdie verband nagekom, want in die Kerkbode van 6 Junie 1901 erken die P.Z.V. (Kaap) 'n oorbetalings ten opsigte van die salaris. Hierby was ingesluit 'n bedrag van R62-50 (£31-5-0), synde die Vrystaatse kwart van dr. Murray se salaris tot op 30 Junie 1901.⁶⁰⁰

Hierdie reëling was egter nie geslaagd nie, want dit was vir dr. Murray onmoontlik om ook die personeel van die Oranje-Sending op hulle eie stasies te bedien. Die regeringsdokter op Fort Jameson, dr. Spillaine, wat baie nader aan die stasies van die Oranje-Sending was, het sy dienste aanvanklik gratis aangebied.⁶⁰¹ Later was

599. K.K.A., V9/1/1, P.S.V.-Notule, 13 April 1899.

600. De Kerkbode, 6 Junie 1901.

601. Acta Synodi, 1906, p. 95.

daar egter sprake van vergoeding, want in 1906 versoek die Uitvoerende Raad die Sendingkommissie van die N. G. Kerk in die Oranje-Vrystaat om die verantwoordelikheid vir die doktersrekenings van die sendingwerkers in Noordoos-Rhodesië te aanvaar.⁶⁰²

Vir dr. Spillaine was dit egter onmoontlik om ook sy dienste ter beskikking van die sendelinge op Nyanje te stel, want hierdie stasie was heeltemal buite die bereik van Fort Jameson geleë. Allerweë is die noodsaaklikheid daarvan besef dat die Oranje-Sending sy eie dokter moet hê. Die Uitvoerende Raad het dan ook 'n versoek tot die Sendingkommissie vir die Buiteland gerig om 'n dokter in Noordoos-Rhodesië aan te stel.⁶⁰³

Die owerheid in Noordoos-Rhodesië het die gedagte om 'n tweede geneesheer in die gebied te hê, verwelkom, want dr. Spillaine het aan ds. Hofmeyr gesê dat die regering van Noordoos-Rhodesië bereid was om R200-00 per jaar tot die salaris van die sendingdokter by te dra, met dien verstande egter dat hy nie verder as 12 myl van Fort Jameson gestasioneer word nie, en dat hy sy dienste in geval van operasies beskikbaar sal stel. In die lig van hierdie aantreklike aanbod het die Sendingkommissie ernstige oorweging aan die saak geskenk.⁶⁰⁴

Juis op daardie tydstip was dr. Jan Hofmeyr, 'n broer van ds. A. Hofmeyr van die Kaapse Sending, byna klaar met sy mediese studies in Edinburgh, Skotland. Aangesien dit bekend was dat hy hom aan die mediese sending wou wy, het die Buitelandse Sendingkommissie dit oorweeg om sy dienste te verkry.⁶⁰⁵

Op 8 Mei 1906 het die Sinode toestemming gegee dat 'n mediese dokter vir die sendingwerkers in Noordoos-Rhodesië beskikbaar gestel word, mits die fondse dit toelaat.⁶⁰⁶

602. Notule van die Uitvoerende Raad I, p. 79.

603. Ibid.

604. K.K.A., S5/16/2/2, A.S.K. Uitgaande Briewe, J. Du Plessis aan C. D. Bam, d.d. 1 Februarie 1906; Acta Synodi, 1906, pp. 95 - 96.

605. Ibid., p. 96.

606. Ibid., p. 32.

Die hele aangeleentheid is dus in die hande van die Buitelandse Sendingkommissie geplaas. Alhoewel die Sendingkommissie oor al die besonderhede beskik het om die erns van die saak te begryp, was hulle hande gebind omdat die finansiële posisie glad nie baie gesond was nie.

Die Saak was egter dringend en op 13 Januarie 1907 vergader die Sendingkommissie op Fauresmith om daaroor te beraadslaag. Die finansiële vraagstuk was steeds soos 'n berg voor hulle, want tot in daardie stadium was die Sendingkommissie alreeds genoodsaak om 'n lening van R400-00 aan te gaan ten einde sy verpligtinge ten opsigte van salarisse na te kom. Daar was 'n tekort van R500-00, en in plaas van 'n maandelikse inkomste van R200-00 (dit is die bedrag wat nodig was om die finansiële posisie gesond te hou) het daar baie maande slegs R80-00 tot R100-00 ingekom.

Die Kommissie kon kwalik 'n moeiliker tydstip gekies het om oor so 'n netelige vraagstuk te beslis. Die behoeftes van die sendingwerkers in Noordoos-Rhodesië het egter swaarder geweeg as die finansiële krisis waarin die Kommissie hom bevind het. Dus na ernstige oorweging, neem die Kommissie onder andere die volgende besluite: „In geloof en vertrouwen op den Heer der Kerk de beroeping te doen uitgaan tot den jongen geneesheer, Dr. Jan Hofmeyr, om als onzen Sendeling dokter in Nyasa te arbeiden.”

Aangesien die Kommissie realisties genoeg was om te beseft dat hy nie in blinde geloof sendingarbeiders kan aanstel in die hoop dat die fondse vanself sal kom nie, besluit hy om deur middel van die amptelike orgaan van die N. G. Kerk in doe O.R.K. 'n beroep op lidmate te doen om nie net te help om alle skuld te delg nie, maar ook om voldoende fondse beskikbaar te stel ten einde die immer wankelende finansiële posisie van die Kommissie op 'n stewige grondslag te plaas.⁶⁰⁷

Dr. Jan Hofmeyr was bereid om as sendelingdokter van die Oranje-Sending na Noordoos-Rhodesië te gaan. Sy salaris sou 'n skrale R414-00 per jaar wees. Hy het 'n

607. N.G.K.A., Notule v.d. Buitelandse Sendingkommissie, 13 Januarie 1907.

baie aanloklike aanbod van die hand gewys en in 1908 na die sendingveld vertrek.

Dr. Jan Hofmeyr het op 'n tydstip daar aangekom toe 'n baie groot behoefte aan meer personeel bestaan het. Ds. Hofmeyr moes Madzimoyo toe juis tydelik verlaat om met verlof na Suid-Afrika te gaan, en daar was niemand om sy plek te neem nie. Die uiteinde van die saak was dat hy sy mediese werk op Madzimoyo begin, die plek waar hy as sendinglinggeneesheer die hoogste agting van sy medewerkers verworf het, en waarheen hy ook in 1910 sy Skotse bruid, mejuffrou Katherine Munro, gebring het, nadat hulle op Mlanda in die huwelik bevestig is.⁶⁰⁸

In die tweede plek het die uitbreiding van die werksaamhede van die Oranje-Sending na Nyanje die verhouding tussen die aantal stasies en die beskikbare werkkragte ernstig versteur. Eerwaarde Van Schalkwyk se vertrek van Madzimoyo het seer sekerlik 'n groot leemte gelaat, maar sy aankoms op Nyanje het 'n nog groter behoefte aan die lig gebring - 'n behoefte waarin hy alleen onmoontlik kon voorsien.

Van Nyanje af moes 'n geweldige groot gebied bedien word. Sommige buiteposte was so ver as drie dagreise van die stasie af, met die gevolg dat eerwaarde Van Schalkwyk se eggenote en baba soms vir dae alleen op die stasie moes bly.

Hierdie probleem, naamlik onvoldoende sendingwerkers, kon nie in die sendingveld opgelos word nie, dit was vir die Sendingkommissie vir die Buiteland om daar iets aan te doen. Hierdie Kommissie, wat wel daaglik bewus was van die onbevredigende toedrag van sake, het in 1906 reeds aan die Sinode gerapporteer dat die werk in Noordoos-Rhodesië uitgebrei het, maar nie in so 'n mate as wat dit moontlik kon uitgebrei het as fondse meer geredelik beskikbaar was nie. Diep onder die indruk van die erns van die saak besluit die Sinode om die sending in die buiteland deur middel van die kerkrade onder die aandag van die gemeentes te bring. Die Sinode het ook 'n besluit geneem dat 'n jaarlik-

608. Dr. Jan Hofmeyr, mediese-Zendeling in Nyasaland, pp. 17 - 21.

se kollekte in elke gemeente vir die Oranje-Sending in Noordoos-Rhodesië gehou sou word.⁶⁰⁹

In watter mate die Sinode se poging om die lidmate van die N. G. Kerk in die O.R.K. se belangstelling in die sending in die buiteland op te wek, geslaag het, is nie te bereken nie. Dit is egter opvallend dat daar gedurende 1906 en 1907 geen versterking vir die Oranje-Sending gekom het nie. Klaarblyklik was die reaksie dus negatief.

Derdens het die uitbreiding van die werksaamhede na Nyanje die arbeidsveld van die Oranje-Sending dermate vergroot dat daar ernstige bedenkinge ontstaan het oor die wenslikheid van die voortsetting van die administratiewe vennootskap tussen die Oranje-Sending en die Kaapse Sending. In die aanvangsjare was dit wenslik en prakties dat die werk van die Vrystaatse Kerk en die Kaapse Kerk deur 'n gesamentlike Uitvoerende Raad geadministreer is, want toe het die Oranje-Sending oor min sendingwerkers en min ondervinding beskik, en die arbeidsveld was redelik beperk. Die toestand het mettertyd egter verander.

In 1906 was dit om verskeie redes nie meer so prakties om die vennootskap voort te sit nie. Die Oranje-Sending het toe al vier stasies: Magwero, Madzimoyo, Fort Jameson en Nyanje, onder sy beheer gehad, terwyl die aantal sendingwerkers met hulle gades al op agt te staan gekom het, te wete eerwaarde en mevrou Smit, ds. en mevrou Hofmeyr, eerwaarde en mevrou Van Schalkwyk, meneer Van Eeden en ds. Pauw. 'n Groter oorweging as die aantal stasies of sendingwerkers was die afstande. Mvera, die hoofstasie van die Kaapse Sending, lê ongeveer 100 myl ten ooste van Magwero, dit wil sê etlike dagreise onder die primitiewe omstandighede wat toe bestaan het. Nyanje, die mees afgeleë stasie van die Oranje-Sending, het weer etlike dagreise ten suidweste van Magwero en Madzimoyo gelê.

Dit is dus maklik om 'n berip te vorm hoe uiters ontwrigtend dit moes wees as die werkers van die Oranje-

609. Acta Synodi, 1906, p. 32 en p. 95.

Sending hulle stasie moes verlaat om sake van gemeenskaplike belang met hulle kollegas van die Kaapse Sending te gaan bespreek. Die mening van waarskynlik al die werkers van die Oranje-Sending word mooi saamgevat in 'n brief van ds. C. M. Hofmeyr aan die Algemene Sendingkommissie (Kaap) waarin die „begeerte van Oranje werkers om een afsonderlike Sub. Com., misschien ook een afzonderlijken Raad te hebben" uitgespreek word.⁶¹⁰

Die Kaapse Sending was die saak heeltemal simpatiek gesind, en ds. J. du Plessis van die Kaapse Kerk se Algemene Sendingkommissie het 'n brief aan die Buitelandse Sendingkommissie van die N. G. Kerk in die O.R.K. gerig en op die noodsaaklikheid gewys dat die Oranje-Sending sy eie Sendingraad moet kry om sy sake te behartig. Laasgenoemde Kommissie het geredelik toegestem dat so 'n afsonderlike raad vir die Oranje-Sending geskep word as en wanneer dit nodig geag word. Die saak het egter nie onmiddellik verdere aandag geniet nie, want die inisiatief moes van die Uitvoerende Raad in Njassaland uitgaan.⁶¹¹

Eers in Mei 1908 het die Uitvoerende Raad van Njassaland 'n formele versoek tot die Sendingkommissie van die N. G. Kerk in die O.R.K. gerig om tot die stigting van 'n afsonderlike uitvoerende raad vir die Oranje-Sending oor te gaan. Volgens die Raad was so 'n stap wenslik omdat dit sou voorkom dat die werkers van die Oranje-Sending vir lang tydperke - soms vir so lank as vier weke - van hulle stasies af weg sal wees. In die lig van die feit dat vyf van die sendingwerkers van die Oranje-Sending lede van die Uitvoerende Raad van Njassaland was, het hierdie argument beslis gewig gedra.

Die stigting van 'n afsonderlike raad was voorts wenslik, omdat: dit baie reiskoste sou bespaar; omdat die arbeidsveld van die Oranje-Sending onder 'n ander administrasie geressorteer het; omdat dit die reëling van werk sou vergemaklik; en omdat dit die sendingwerkers in Noordoos-

610. K.K.A., S5/1/4/1, A.S.K.-Notule, 13 Februarie 1906.

611. N.G.K.A., Notule v. d. Buitelandse Sendingkommissie, 13 Januarie 1907.

Rhodesië direk aan die Buitelandse Sendingkommissie (O.R.K.) verantwoordelik sou maak.⁶¹²

Op 22 Julie het die Sendingkommissie weer aandag aan die saak gewy. Na 'n breedvoerige bespreking is die stigting van 'n afsonderlike raad vir Noordoos-Rhodesië goedgekeur. Die Kommissie het ook besluit dat die raad wat vir die Oranje-Sending in die vooruitsig gestel is en die Uitvoerende Raad van die Kaapse Kerk „dezelfde Reglementen zullen hebben, en dat in geval van voorgestelde veranderingen men wederzijds kennis zal geven en approbatie vragen.”⁶¹³

Op 9 Desember 1908 het die Kommissie ds. C. P. Pauw aangewys as die eerste voorsitter van die Sendingraad van Noordoos-Rhodesië.⁶¹⁴ Die Sinode wat in 1909 vergader het, het sy stempel op die besluite van die Sendingkommissie vir die Buiteland geplaas.⁶¹⁵

Alhoewel die totstandkoming van 'n afsonderlike Raad vir die Oranje-Sending onafhanklikheid van die Kaapse Sending beteken het, is die bande met die Kaapse Sending nie heeltemal verbreek nie; daarvoor het hulle mekaar te nodig gehad. Tydens 'n vergadering van die Uitvoerende Raad van die Kaapse Sending gedurende April 1909 het mnr. Frikkie van Eeden sitting geneem namens die Oranje-Sending. Hy het 'n adviserende stem gehad. Die Raad het dit in beginsel goedgekeur dat verteenwoordigers uitgeruil word, en het ook aan die hand gedoen dat daar 'n uitruiling van raadsbesluite moet wees.⁶¹⁶

Die Sendingraad van die Oranje-Sending het ook dadelik begin funksioneer, want baie, dringende sake het gewag om aandag te geniet. Die Raad, wat vir die eerste keer van 26 tot 28 Oktober 1909 byeen was, moes aandag gee aan planne vir toekomstige uitbreiding, reeling van sendingpersoneel se werk, die oprigting van

612. Notule van die Uitvoerende Raad II, p. 97 - 98.

613. Notule v. d. Buitelandse Sendingkommissie, 22 Julie 1908.

614. Ibid., 9 Desember 1908.

615. Acta Synodi, 1909, p. 42.

616. Notule van die Uitvoerende Raad II, pp 102 en 107.

noodsaaklike geboue en ander aangeleenthede wat in noue verband met die werksaamhede van die Oranje-Sending gestaan het.⁶¹⁷

Kort voordat hierdie eerste vergadering plaasgevind het, het ds. C. P. Pauw 'n brief van die Livingstonia-Sending ontvang, waarin voorgestel is dat die Oranje-Sending hulle werk ten noorde van Fort Jameson oorneem. Die Oranje-Sending moes egter onderneem om onverwyld 'n blanke werker vir die gebied af te sonder. Dit was 'n saak wat ernstige oorweging verdien het. Indien die Livingstonia-Sending niemand kon vind om met die werk voort te gaan nie, het die gevaar bestaan dat die werk deur die Rooms-Katolieke oorgeneem sou word.

Ds. Pauw was egter nie in 'n posisie om so 'n onderneming aan te gaan nie, want daarvoor was die goedkeuring van die Sendingkommissie vir die Buiteland nodig. Buiten dien het die Oranje-Sending nie oor genoeg werkers beskik om die werk wat reeds aan hulle toegewys was, behoorlik te doen nie. Die Raad het egter besluit om die Sendingkommissie van die aanbod in kennis te stel.⁶¹⁸ Gelukkig is 'n bevestigende oplossing vir die probleem gevind deurdat die Livingstonia-Sending besluit het om die werk self voort te sit. Die Uitvoerende Raad is dienooreenkomstig verwittig.⁶¹⁹

Intussen het die eise wat die werk in die gebied rondom Nyanje aan die sendingpersoneel gestel het, steeds groter geword. Soos reeds gemeld, was die buiteposte baie ver van die stasie geleë, en die gevaar het voortdurend bestaan dat die werk van die Oranje-Sending in daardie gebied deur die sogenaamde Universities' Mission van die Episkopale Kerk verdring sou word, want hulle was baie begerig om skole in die gebied op te rig.⁶²⁰

Die gevolg was dat die Raad 'n komitee bestaande uit eerwaarde Van Schalkwyk en ds. C. M. Hofmeyr aangestel het om ondersoek in te stel of daar 'n geskikte terrein

617. Vergelyk: N.G.K.A., Notule van die Sendingraad van N.O.R. (Eerste Vergadering)

618. *Ibid.*, p. 8.

619. *Ibid.*, (Tweede vergadering), p. 6.

620. N.G.K.A., Sendingsekretaris: van ds. C. P. Pauw, d.d. 15 November 1909.

vir 'n sendingstasie tussen Msoro en Petauke is.⁶²¹ Ook hiervan het niks tereg gekom nie, want die komitee het aan die volgende vergadering verslag gedoen dat hulle geen geskikte terrein vir 'n stasie in daardie omgewing kon vind nie.⁶²²

Tydens sy eerste vergadering het die Raad sy goedke ring geheg aan die oprigting van 'n groot aantal nuwe geboue, te wete 'n nuwe skoolgebou op Nyanje, 'n woonhuis op Nsadzu en op Madzimoyo (vir die dokter) en 'n hospitaal op Madzimoyo. Die hospitaal sou die Sendingkommissie tuis niks kos nie; want die helfte van die bedrag moes in die sendingveld self gevind word, en „voor de andere helft vragen de leden des Raads verlof om aan persoonlike vrienden om hulp te schrijven."

Een van die interessantste besluite van die Raad behels die oprigting van 'n koeistal op Nyanje wat teen tsetsevlē bestand moes wees. Aangesien die omgewing deur tsetsevlē besmet was, het die werkers op Nyanje baie probleme met melk gehad. Indien die proefneming geslaagd blyk te wees, sou dit 'n baie groot uitkoms vir die werkers gewees het.⁶²³ Ongelukkig het die proefneming misluk, want die Raad het kennis gekry dat die koeie dit nie oorleef het nie.⁶²⁴

Die kroniese tekort aan sendingwerkers was steeds een van die grootste probleme waarmee die Raad van tyd tot tyd te doen gekry het. Veral in die geval van damespersoneel was daar 'n voortdurende wisseling:

Mejuffrou Heunis, wat in September 1908 saam met eerwaarde en mevrou Smit op Nsadzu begin werk het, het aanvanklik van die Kaapse Sending na die Oranje-Sending oorgekom. Haar salaris is deur die Vroue-Sendingbond van Trompsburg in die Vrystaat betaal. Sy het egter in April 1909 met eerwaarde Van Wyk van die Kaapse Sending in die huwelik getree en gevolglik die Oranje-Sending verlaat.⁶²⁵

621. N.G.K.A., Notule van die Sendingraad van N.O.R., (Eerste vergadering), p. 7.

622. *Ibid.*, (Tweede vergadering), p. 6.

623. *Ibid.*, (Eerste vergadering), pp. 2 - 4.

624. *Ibid.*, (Tweede vergadering), p. 6.

625. N.G.K.A., Notule van die Sendingkommissie vir die Buiteland, 24 Augustus 1910.

Haar vertrek het beslis 'n nadelige uitwerking op die werk te Nsdzu gehad, want dit het beteken dat eerwaarde Smit nie meer so vryelik die stasie kon verlaat om die buiteposte te besoek nie, want sy vrou sou dan alleen op die stasie agterbly.

Mejuffrou Helm, wat op Magwero werksaam was, het die Oranje-Sending in 1910 verlaat om 'n vakature wat aan die normaalskool te Mvera ontstaan het, te vul. Aangesien die Oranje-Sending ook voordeel getrek het uit die werk wat by die normaalskool gedoen is, het die Sendingraad hulle verplig gevoel om haar te laat gaan.⁶²⁶

Die Raad het dit wenslik geag om mejuffrou R. Marais wat in mejuffrou Helm se plek gekom het, na Nyanje te stuur, en eerwaarde Groenewald, wat sedert 1909 op Nyanje werksaam was na Fort Jameson oor te plaas.⁶²⁷ Die Raad het dit ook goed gedink om dr. Hofmeyr, wat aanvanklik net tydelik op Madzimoyo geplaas is, permanent daar te laat bly. Op mediese gebied was die vooruitsigte rooskleurig, want benewens die hospitaal wat vir Madzimoyo goedgekeur is, het die Raad ook die goeie nuus van die Buitelandse Sendingkommissie ontvang dat 'n verpleegster moontlik na Noordoos-Rhodesië gestuur sou word.⁶²⁸

Die Sendingkommissie was naamlik besig om met mejuffrou M. Hartman van Port Elizabeth te onderhandel om as sendingverpleegster na Noordoos-Rhodesië te gaan. Op 14 Oktober 1909 skryf sy aan ds. Malherbe, voorsitter van die Sendingkommissie vir die Buiteland, om haar bereidwilligheid bekend te maak om as verpleegster na die sendingveld te gaan.⁶²⁹

Die aankoms van mejuffrou Hartman in 1910 in die sendingveld is in 'n mate oorskadu deur twee ander onaangename gebeurtenisse. Aan die begin van 1910 het die dood sy eerste slagoffer uit die geledere van die blanke werkers van die Oranje-Sending geëis toe mevrou Van Eeden te Magwero oorlede is.⁶³⁰ Teen die einde van 1910

626. *Ibid.*, 8 Desember 1910.

627. N.G.K.A., Notule van die Sendingraad van N.O.R. (Tweede Vergadering), p. 6.

628. *Ibid.*, (Eerste vergadering), p. 2.

629. N.G.K.A., Sendingkorrespondensie: 1908 - 1922.

630. *Acta Synodi*, 1912, p. 108.

was ds. C. M. Hofmeyr en sy eggenote verplig om die sendingveld te verlaat, aangesien mevrou Hofmeyr ernstig siek geword het. Die geneeshere was die mening toegedaan dat sy volkome kon herstel indien sy die land sonder verwyl verlaat.⁶³¹

'n Ander belangrike gebeurtenis uit die jaar 1910 was die besoek van ds. Charles Murray. Reeds tydens die eerste vergadering van die Sendingraad van die Oranje-Sending is besluit om 'n versoek tot die Sendingkommissie tuis te rig om in 1910 'n predikant van die N.G. Kerk in die Oranje-Vrystaat af te vaardig om die Groot Algemene Sendingkonferensie wat te Mvera gehou sou word, by te woon, en om veral die werk van die Oranje-Sending te inspekteer.⁶³²

Hierdie wens het werklikheid geword nadat die Manne-Sendingbond (M.Z.B.) van die Vrystaat besluit het om op hulle koste 'n afgevaardigde na Midde-Afrika te stuur om die werk aldaar grondig te ondersoek en 'n rapport uit te bring. Die M. Z.B. het ds. Charles Murray, die tweede predikant van Bloemfontein, as hulle verteenwoordiger aangewys om die reis te onderneem, en die Sendingkommissie het hulle die benoeming laat welgeval.⁶³³

Na afloop van sy inspeksiereis het ds. Murray 'n baie uitvoerige en belangrike rapport geskrywe. Hoewel hy dit duidelik stel dat die sendingwerk op geen volmaakte wyse bestuur word, blyk dit tog daaruit dat goeie werk gedoen is en dat die fondse op die nuttigste wyse bestee word. Hy maak voorts melding van die belangrikheid van die skole, wat deur die naturelle bedehuse genoem word. Hy getuig van groot seën wat op die werk rus en dat die toestand van die inboorling-Christene bevredigend is.⁶³⁴

Oor die Nsadzu-stasie was ds. Murray egter nie baie gelukkig nie. Hy het dit nie teen die gebrek aan ruimte en water, en die feit dat 'n gedeelte van die distrik in

631. N.G.K.A., Sendingkorrespondensie: 1908 - 1922; Ds. C. P. Pauw aan ds. A. Malherbe, d.d. 4 Julie 1910.

632. N.G.K.A., Notule van die Sendingraad van N.O.R. (Eerste vergadering), p. 4.

633. N. G.K.A., Notule van Buitelandse Sendingkommissie, 13 November 1909.

634. Acta Synodi, 1912, p. 109.

tsetsegebied val, gehad nie. Die personeelkwessie het hom verontrus. Hy skryf: „Eene arbeidster is hier zeer dringend noodig zoovel voor het werk op de statie als om Eerw. Smit vrij te stellen zijn distrikt te bezoeken en 't Evangelie rond te prediken. Thans is dit voor hem bijna onmogelijk - zijne eggenote en kinderen zullen alleen op de statie moeten blijven." Ten spyte van die tien gedooptes en die nege-en-sewentig doopklaslede op die stasie en buiteposte gesamentlik, die ses skole (waarvan twee om 'n rede wat hy nie kon vasstel nie, gesluit was) en 902 skoliere, skryf hy: „Alles schijnt koud en rauw en taai te zijn."⁶³⁵

Dit vorm 'n skerp teenstelling met wat hulle vanaf Saterdag 20 Augustus 1910 op die plaas Khola van mnr. James Inns, vier myl van Fort Jameson af ondervind het. Omtrent hierdie geseënde konferensie skryf ds. Charles Murray: „De opkomst ter conferentie was zeer groot, circa 3500 christenen, doopklasgangers en heilbegeerigen. Sommige christenen waren tachtig mijlen ver te voet gekomen. Als sprekers traden op Ds. A. C. Murray en uwe afgevaardigde, die door middel van een tolk sprak. Spoedig vonden wij dat het noodig zou zijn de schare te verdeelen. Dit werd gedaan bij de bijeenkomst van Zaterdagmiddag. De twee vergaderplaatsen waren onder de groote wilde vijgeboomen. Op de eene plaats kwamen de christenen en doopklasgangers bijeen; op de andere plaats al de anderen. Zaterdagvoormiddag waren er zeker niet minder dan 4000 in de twee diensten. Tot de christenen werd eenvoudig, ernstig en zieldoorkend gesproken aangaande hun geestelyk leven. De Geest des Heeren overtuigde velen van zonde en bracht hen tot belijdenis van geloof aan vergiffenis. Zoo gezegend waren de diensten, dat toen men Zondagavond om getuigenissen vraagde, er een stroom kwam, die moeilijk bestierd kon worden. De vreugde des Heeren stond geschreven op de aangesichten, nederige schuldbelijdenis kwam over de lippen, ernstige verzoeken om voorbidding en hulp; sterke voornemens tot een beter leven werden ge-uit.

Ongetwijfeld ontvingen honderden een zegen. En, toen de gelegenheid gegeven werd tot gebed, bad niet één alleen, maar 10, 20, 50, 100, ja, een 400 tot 500 tegelijk. Als een machtige stroom, een gedruis van vele wateren, gingen deze gebeden op tot God. Vijf, tien, vijftien minuten duurde dit voort, totdat men een lied begon, en al de biddende stemmen invloeiden, en een lied tot den hemel steeg, de muziek, de vreugde, de ernst en 'tmachtig geruisch waarvan noch in mijne ooren en in mijn hart zijn. God zij eeuwiglijk daarvoor geprezen."

Die groep by die ander boom, wat bestaan het uit ongeveer 2500 nie-bekeerlinge, het diep onder die indruk van die prediking gekom, en vele het Jesus Christus as verlosser aangeneem.

As laaste indruk skryf ds. Charles Murray: „Bij geen andere conferentie heb ik zoo iets gesien. O, de Kerk thuis begriipt niet wat zij hier onder de heidenen bevoorrecht word te doen en te kunnen doen! Als ik den nood der heidenen zie, hunne behoefte bemerk, hun kreet hoor, hun toestand aanschouw en daartegenover de kleine bende werkers, werkende al zuchtend wegens gebrek aan fondsen; als ik de velden zie, rijp om geoogst te worden, wachtende, en ik denk aan onze geliefde Kerk, die de kans heeft; hoe loodsvuets zij is, hoe zij vertraagt om haar rijkdom in te zamelen - dan sta ik verbaasd, ben ik stom en kan ik alleen uitroepen tot den hemel: Heere open de ogen, de ooren, de handen mijner moeder, dat zij zien en hooren en geven kan. Heere help de heidenen!"⁶³⁶

Ds. A. C. Murray, die Algemene Sendingsekretaris van die Kaapse Kerk, wat ds. Charles Murray vergesel het, getuig: „Het heeft mij verbaasd en zeer verheugd den grooten zegen te zien die er rust op het werk uwer Zendingen in N.O.R."⁶³⁷

Dit sou egter 'n verkeerde indruk skep as hierdie hoofstuk afsluit asof die jaar 1910 'n jaar van besondere voorspoed vir die Oranje-Sending was. Onderwyl ds.

636. De Koningsbode, Desember 1910, p. 139.

637. Acta Synodi, 1912, p. 109.

Charles Murray met sy reis deur Noordoos-Rhodesië besig was, het die Sendingkommissie vir die Buiteland vergader om sy finansiële posisie in oënskou te neem. Dit het geblyk dat daar na berekening 'n tekort van R2,600 was.⁶³⁸

Die geweldige siele-oes het gewag dar meer arbeiders in die veld gestoot moet word, maar die Kommissie was magteloos omdat die nodige fondse net nie gevind kon word nie.

Dit is dan ook die droewige ondervinding van diegene wat hulle tot die sending aangetrokke voel, dat veel verlore gaan, na die mens gesproke, omdat die belangstelling en daadwerklike steun van mede-Christene so dikwels ontbreek. Dit was ook die geval in Noordoos-Rhodesië. Maar ten spyte van al hierdie probleme kon die werk voortgesit word, want per slot van sake is dit nie die feilbare en dikwels onwillige mens wat die deurslag gee nie, maar God self, want dit is sy werk.

Besluit: Enige poging om Christelike sendingwerk te evalueer moet rekening hou met die feit dat sending in die eerste plek 'n vertikale handeling is wat tot eer van God moet geskied. Sendingwerk moet 'n bydrae lewer tot die groter heerlikheid van God. Daarom moet die sending 'n allesomvattende roeping wees. Die Evangelie moet nie beperk word tot 'n blote kerklik-godsdienstige aangeleentheid nie; intendeel, dit moet toegelaat word om alle terreine van die lewe te deursuur, sodat die koninkryk van God orals sal kom. 'n Sendingaksie wat nie rekening hou met die ongedifferensieerde beskawingstoestand van sy sendingobjek nie, loop gevaar om hom in sy bearbeiding te benader as 'n soewereine mens wat aan die sondeval, in sy absolute sin, geen deel gehad het nie.

Dit het ook in die verlede gebeur dat die sending sy taak gesien het as 'n humanistiese aktiwiteit wat die opheffing van die mens uit sy barbaarse toestand ten doel gehad het. In hierdie proses is die Christelike boodskap dikwels vervang met 'n humanistiese beskawingsboodskap; dit wat Christelik is moes plek maak vir menslikheid; en

638. N.G.K.A., Notule van die Buitelandse Sendingkommissie, 24 Augustus 1910.

die troon waarop God alleen aanspraak het, het die mens se deel geword. So 'n sendingbenadering is onhoudbaar, want dit het die leuen as grondslag en die verheerliking van die mens as resultaat.

Alhoewel dit uit die geskiedenis blyk dat die N. G. Kerk, ook die N. G. Kerk in die Vrystaat, miskien nie altyd foutloos ten opsigte van die sending gestrewe het nie, is dit ook duidelik dat die enigste motief, sover dit die sending aanbetref, die eer van God was. Juis daarom is dit interessant om te moet verneem dat die sendingarbeid ook ten opsigte van menslike verhoudinge vrugte afgewerp het. In 'n sekere sin dui dit op die vervulling van die belofte: „Maar seek die koninkryk van God, en al hierdie dinge sal vir julle bygevoeg word." (Lukas 12:31)

Selfvergenoegdheid is egter onvanpas. In die lig van verwickelinge in die geëmansipeerde Afrika van vandag en die positiewe bydrae wat die sending gelewer het tot die goeie verhoudinge tussen Suid-Afrika en sy buurstate, kan die selfverwyt geuiter word: Watter kosbare geleentheid het die Afrikaner en sy Kerk net gedeeltelik benut!

* * *

BIBLIOGRAFIE

I. ARGIVALE BRONNE

A. Vrystaatse Staatsargief, Bloemfontein.

G.S. 1122/97

G.S. 1157

C/S 1393/1 - 1405: 1908 - 1910 (Band 952)

Oranjeboeke: 1871 - 1881
1890 - 1893

O.V.S. Volksraadnotules

B. Vrystaatse N.G.Kerkargief, Bloemfontein. (N.G.K.A.)

Acta Synodi (N.G.Kerk in die O.V.S.): 1865 - 1912

Acta Synodi (O.V.S. N.G.Sendingkerk): 1910 - 1928

Ned. Ger. Sendingkerk in die O.V.S.: Notuleboek van
die Algemene Sinodale Kommissie: 1910 - 1931Notulen des Uitvoerenden Raads der Ned. Geref. Kerk
Zending naar Midden Afrika (Tweedele)Notulen eener Conferentie van Zendelingen - gehouden
te Mochudi (B.Bechuanaland) op den 14den en 16den
Maart 1904Notuleboek van die 1 - 12^e vergadering van die Uit-
voerende Raad van die Sending van die N.G.Kerk van
die O.V.S. in N.O.Rhodesië: 1909 - 1919Notuleboek van die Buitelandse Sendingkommissie van
die N.G.Kerk van die O.R.K./O.V.S.: 1902 - 1922

Sendingkorrespondensie: 1908 - 1922

Sendingsekretaris: Notule van die Uitvoerende Raad
en Sub-kommissies, Korrespondensie van die Sending-
kerk, N.O.Rhodesië (inkomende stukke): 1902 - 1922

C. Kaapse N.G.Kerkargief, Kaapstad. (K.K.A.)

P.S.V. Notule: 1893 - 1903V9/1/1

P.S.V.: Inkomende briewe uit Sending-
veld: 1892 - 1907V9/2/1

P.S.V.: Uitgaande briewe: 1900 - 1905 ..V9/3/1

P.S.V. Verslae: 1897 - 1899V9/4/1

P.S.V.: Finansies: 1893 - 1903V9/5/1

Oranje-Vrystaat-Korrespondensie . . .S5/12/2/1

A.S.K.-Notule: Njassa-Subkomitee: 1903 -
 1929S5/1/4/1
 A.S.K.: Uitgaande Briewe: 1904 -1907 ..S5/16/2/2
 1907 -1909 ..S5/16/2/3
 1909 -1910 ..S5/16/2/4

D. Gepubliseerde bronne.

Gerdener, G. B. A., Boustowwe vir die Geskiedenis van die Nederduits-Gereformeerde Kerk in die Transgariep (Kaapstad, 1930)
 Preller, G. S., Voortrekkermense II (Kaapstad, 1920)
 Spoelstra, C., Bouwstowwe voor de Geschiedenis der Nederduitsch-Gereformeerde Kerken in Zuid-Afrika I (Amsterdam, 1906)
Wetten en Bepalingen voor de Nederduitsch Gereformeerde Kerk in den Oranjevrijstaat (Bloemfontein, 1865)

II. LETTERKUNDIGE BRONNE

A. Periodieke Publikasies.

Almanak voor de N.G.K. van Zuid Afrika voor het jaar 1911
De Fakkel
De Kerkbode
De Koningsbode
De Zendingbode
Die Basuin
Die Huisgenoot (24 November 1939)
The Express and Orange Free State Advertiser
The Friend of the Free State

B. Geleentheidsuitgawes.

Bosch, J. A., Eupeesgedenkboek van die Gemeente Philippolis: 1862 - 1962 (Philippolis, 1962)
 Bruwer, J., Lig in Duisternis - N.G.Kerk van die Oranje-Vrystaat in Rhodesië: 1899 - 1949
 Conradie, B., Andrew Murray na Honderd Jaar (Stellenbosch, 1951)
Die Stofberg Gedenkskool Kwart-Eeu-Fees 28 Sept. tot 1 Okt. 1934

- Dreyer, A., Kruisgesante in Suid-Afrika - Jubileum-Gedenkboek van die Sendinginstituut op Wellington, 1877 - 1927 (Kaapstad, 1927)
- Gedenkboek van die Ned. Geref. Gemeente Edenburg, O.V.S.: 1863 - 1938 (Bloemfontein)
- Gedenkboek van die Teologiese Seminarie (N.G.Kerk) Stellenbosch: Driekwart Eeufees 1859 - 1934
- Gerdener, G. B. A. Deur 'n Eeu gelei. Gedenkskrif by die eeufees van die gemeente Smithfield, O.V.S.: 1848 - 1948 (Smithfield, 1948)
- Jubelfees-gedenkboek van die gemeente Jacobsdal: 1879 - 1929 (Bloemfontein)
- Jubelfees Ned. Ger Gemeente Hoopstad, O.V.S.: 1876 - 1926
- Kerk Souvenir van Senekal. Vyftigjarige bestaan, 1879 - 1929 (Bloemfontein)
- Marais, W. L., Bij die Fontein: Stofberggedenkskool: 1908 - 1958 (Voortrekkerpers, 1958)
- Marquard: Sy wording en ontwikkeling: 1905 - 1905 - 1930 (Bloemfontein, 1930)
- Oberholster, J. J., Die Nederduitse Gereformeerde Kerk in die Oranje-Vrystaat (Bloemfontein, 1964)
- Oberholster, J. J., Eeufeesgedenkboek van die N. G. Gemeente Jacobsdal, 1860 - 1960 (Bloemfontein, 1960)
- Olivier, P. L., Ons Gemeentelike Feesalbum (Kaapstad, 1952)
- Olivier, S. P., Ons Kerk in Rhodesië, 1895 - 1945 (Paarl, 1946)
- Steytler, F. A., Die Geskiedenis van Harrismith (Bloemfontein, 1932)
- Van Schoor, M. C. E. en Moll, J. C., Edenburg: Grepe uit die geskiedenis van die dorp en distrik: 1863 - 1963 (Bloemfontein)

C. Pamflette en brosjures.

- De Waarheid aangaande den Boer en zijn Kerk (Uit Engels vertaal deur S. A. Baljon) (Rotterdam, 1900)
- Dr. Jan Hofmeyr, mediese Zendeling in Nyasaland: 1908 - 1913 (Uitgegee deur die C.S.V. van S.A., Stellenbosch, 1918)
- 'n Eeu van Sendingwerk: Referate gelewer by geleentheid van die Sendingkonferensie van die N.G. Kerke in Suid-Afrika, Bloemfontein, 29 Sept. - 3 Okt. 1938 (Kaapstad, 1938)
- Spoelstra, C., Zijn de Boeren vijanden der Zending (Zwolle, 1901)

D. Ander gepubliseerde en ongepubliseerde literatuur.

- Agar-Hamilton, J. A. I., The Native Policy of the Voortrekkers (Kaapstad)
- Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis, Jaargang II, Deel II (Kaapstad, 1939)
- Barnes, J. A., Politics in a changing Society - A political History of the Fort Jameson Ngoni (Kaapstad, 1954)
- Boon, M. J., The History of the Orange Free State (Londen, 1885)
- Broadbent, S., A Narrative of the first introduction of Christianity amongst the Barolong tribe of Bechuanas Londen, 1865)
- Bruwer, J. P. van S., Die gesin onder die Moederregtelike Acewa, M.A.-verhandeling (U.P., 1949)
- Coetzee, J. C. e.a., Onderwys in Suid-Afrika: 1652 - 1960 (Pretoria, 1963)
- Collins, W. W., Free Statia or Reminiscenses of a Lifetime (Bloemfontein, 1907)
- Cronje, J. M., Die Selfstandigwording van die Bantoe+kerk, D. Phil.-verhandeling (U.O.V.S., 1958)
- Cronje, J. M., En daar was Lig (Bloemfontein)
- Dreyer, A., Die Kaapse Kerk en die Groot Trek (Kaapstad, 1929)
- Dreyer, A., Die Voortrekkers en Hul Kerk (Kaapstad, 1932)
- Du Plessis, J., A History of Christian Missions (Londen, 1911)
- Du Plessis, J., A Thousand miles in the Heart of Africa (Edinburgh, 1905)
- Du Plessis, J., Het Leven van Andrew Murray (Kaapstad, 1920)
- Du Toit, J. D., De Geschiedenis van de Christelike Kerk (Potchefstroom, 1911)
- „Een Hollander“, Toen en Thans (Kaapstad, 1898)
- Gann, L. H., A History of Northeren Rhodesia (Londen, 1964)
- Gerdener, G. B. A., Ons Kerk in die Transgariep (Kaapstad, 1934)
- Godée Molsbergen, E. C., De Sticter van Hollands Zuid-Afrika Jan van Riebeeck 1618 - 1677 (Amsterdam, 1912)
- Hanekom, T. W., Helperus Ritzema van Lier (Kaapstad, 1959)
- Hanna, A. J., The story of the Rhodesias and Nyasaland (Londen, 1965)

- Hofmeyr, A. L., Het Land langs het Meer (Stellenbosch, 1910)
- Hofmeyr, S., Twintig Jaren in Zoutpansberg (Kaapstad, 1890)
- Hofstede, H. J., Geschiedenis van den Oranje Vrijstaat (1876)
- Holden, W. C., A Brief history of Methodism and Methodist Missions in South Africa (Londen, 1877)
- Kultuurgeschiedenis van die Afrikaner I (Kaapstad, 1945)
- Krakenstein, D. E., Kurze Geschichte der Berliner Missions in Süd- und Ost-afrika (Berlyn, 1893)
- Lagden, G., The Basutos - Twee dele (Londen, 1909)
- Malan, J. H., Die Opkoms van 'n Republiek (Bloemfontein, 1929)
- Marais, J. I., Geschiedenis der Nederduits Gereformeerde Kerk in Zuid Afrika, tot op de Grote Trek (Stellenbosch, 1919)
- Marais, J. S., The Fall of Kruger's Republic (Oxford, 1961)
- Mears, W., Wesleyan Baralong Mission in Trans-Orangia, 1821 - 1884 ()
- Molema, S. M., Chief Moroka. his Life, his Times, his Country and his People (Kaapstad)
- Moorrees, A., Die Nederduitse Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika: 1652 - 1873 (Kaapstad, 1937)
- Morris, M., A Brief History of Nyasaland (Londen, 1952)
- Muller, C. F. J., Die Britse Owerheid en die Groot Trek (Kaapstad, 1948)
- Muller, H. P. N., Oude Tijden in den Oranje-Vrijstaat (Leiden, 1907)
- Murray, A. C. en Hofmeyr, J. W. L., Dagbreek in Donker Afrika (Stellenbosch, 1927)
- Murray, A. C., Nyasaland en mijne ondervindingen aldaar (Kaapstad)
- Murray, W. H., Op Pad: Vertellings uit die Pioniersjare van 'n gewesw Nyasasendeling (Kaapstad, 1940)
- Oliver, R. en Fage, J. D., A Short History of Africa (Penguin African Library)
- Pellissier, S. H., Jean Pierre Pellissier van Bethulie (Pretoria, 1956)
- Potgieter, C. en Theunissen, N. H., Kommandant-Generaal Hendrik Potgieter (Johannesburg, 1938)
- Retief, M. W., Verowerings vir Christus (Stellenbosch, 1948)

- Rhodie, N. J. en Venter, H. J., Die Apartheidheids-gedagte (Kaapstad, 1959)
- Ross, J. J., Die Sending te Witzieshoek (Bloemfontein, 1930)
- Theal, G. M., History of South Africa (Kaapstad, 1964)
- Thom, H. B., Die Lewe van Gert Maritz (Kaapstad, 1947)
- Van Aswegen, H. J., Die verhouding tussen blank en nie-blank in die Oranje-Vrystaat: 1854 - 1902, D. Phil.-verhandeling (U.O.V.S., 1968)
- Van der Walt, A. J. H., Wiid, J. A. en Geyer, A. L., Geskiedenis van Suid-Afrika, twee dele (Kaapstad, 1955)
- Van Rensburg, A. P. J., Die Ekonomiese Herstel van die Afrikaner in die Oranjerivier-Kolonie, 1902 - 1907, D. Phil.-verhandeling (U.O.V.S., 1964)
- Walton, J., Early Ghoya Settlement in the Orange Free State (Bloemfontein, 1965)
- Warneck, G., Outline of a History of Protestant Missions (Edinburgh, 1901)
- Werner, A., The Natives of British Central Africa (Londen, 1906)

